

Zwolle

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Een archeologische opgraving aan de Melkmarkt in Zwolle

Michael Klomp

Archeologische Rapporten Zwolle 93

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

**Een archeologische opgraving aan de Melkmarkt in
Zwolle**

Michael Klomp (red.)

Met bijdragen van: Geertje Havers en Nick Hendriks

Colofon

Gemeente Zwolle 2019,
Fysiek Domein, Afdeling Erfgoed.
ISBN: 978-90-8533-097-4
Redactie: drs. M. Klomp
Authorisatie: dr. H. Clevis

Auteur: drs. M. Klomp, G. Havers en N. Hendriks
Opmaak: H. Wassink
Foto's: W. Bakker en J. Drost
Tekeningen: W. Bakker

Samenvatting

In de periode 5 oktober tot 6 november 2015 is op de locatie Melkmarkt, Bankenlocatie een archeologisch onderzoek verricht. Voorafgaand aan dit onderzoek zijn zes belangrijke basisvragen gesteld die afgeleid zijn van zeven onderzoeksthema's uit de Lokale Onderzoeksagenda Archeologie Zwolle (LOaAz). Daarnaast was ook onderzoeksthema 24 uit de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA): De stad in de Middeleeuwen en Vroeg Moderne Tijd en de daaronder vallende subonderdelen zoals het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van de stad, de stad als centrum, de stedelijke identiteit, de stedelijke diversiteit, de stedelijke wooncultuur en de materiële cultuur van belang. De onderzoeksvragen luiden:

1. Hoe is de natuurlijke ondergrond opgebouwd op deze locatie en hoe verhoudt zich dat tot de kennis van de bodemopbouw uit voorgaande opgravingen binnen de stadskern?
2. Wat voor een beeld geven de sporen en structuren over de 10e /11e eeuwse binnenstad van Zwolle op deze locatie?
3. Wat voor informatie (zowel prehistorisch als middeleeuws) geeft de locatie over de periode van voor 1324?
4. Wat voor informatie geven de diverse afval- en mestkuilen en beerputten omtrent de afvalverwerking in de binnenstad?
5. Welke vormen van nijverheid zijn af te leiden uit de archeologische sporen?
6. Wat voor beeld geven de archeologische sporen en structuren over de ontwikkeling van het woonhuis in Zwolle?

Om de onderzoeksvragen te kunnen behandelen is het onderzoeksgebied vlakdekkend opgegraven. Hiervoor zijn twee opgravingsputten (put 1 en 2) aangelegd. Put 1 lag aan de westzijde van het terrein en was het minst verstoord. Hier is in 2015 een niet onderkelderde pand gesloopt. Deze put was daardoor ook de enige locatie waar een compleet profiel was aan te leggen. Put 1 is vervolgens uitgebreid richting de Voorstraat. De oostgrens werd gevormd door de kelder onder de Melkmarkt 9. Deze kelder is in het bouwplan geïntegreerd. Put 2 lag aan de oostzijde van de kelder onder de Melkmarkt 9 en strekte tot aan De Harmonie. Door kelders en zware betonfunderingen aan de zijde van de Voorstraat is dit deel komen te vervallen. De zuidgrens van put 2 lag daardoor in het midden van het plangebied.

Tijdens het onderzoek werd al snel duidelijk dat de Voorstraat op een natuurlijke dekzandrug lag en dat deze dekzandrug sterk afhelde richting de Grote Aa. Tegen deze flank, die tevens als oever van de Grote Aa fungeerde, waren ophogingspakketten aangebracht met daarin veel houten palen en andere structuren. Deze ophogingspakketten konden op basis van het vondstmateriaal worden gedateerd in de 10de tot 12de eeuw. Onder de ophogingspakketten werd een loop van een oude geul en een daarop liggend veenpakket aangetroffen. Beide fenomenen bevatten geen vondstmateriaal, maar konden later op basis van C14 dateringen worden gedateerd. De geul stamt uit de Midden Bronstijd (1755-1550 BC) en de veenlaag uit de 6de/7de eeuw AD. Ten zuiden van de geul is een aantal sporen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van een erf in de onmiddellijke omgeving. Deze sporen zijn in de Merovingische periode afgedekt met een veenpakket. Op de zandrug zelf konden een perceelsloot en enkele greppels met palen uit de Merovingische periode worden opgegraven. Samen met vondstmateriaal uit twee cultuurlagen op de flank van de dekzandrug wijzen deze sporen op bewoning en activiteit in deze periode in het plangebied.

De overgrote meerderheid van de archeologische sporen en het vondstmateriaal dateert uit de 10de-11de eeuw. Dit lijkt voor Zwolle een bloeiperiode te zijn, waarin de vanouds agrarische nederzetting Zwolle zich ontwikkelde tot een kleine handelsplaats. Uit deze periode dateren sporen van perceelsgrenzen, steigers en divers vondstmateriaal dat te koppelen is aan de aanwezigheid van een haven. Onder het vondstmateriaal bevindt zich een groot aantal ongebruikte sintelnagels die gebruikt werden bij de scheepsbouw. Maar ook delen van scheepsballast, gereedschap en de grote hoeveelheid importkeramiek vormen het bewijs voor de aanwezigheid van een haven. Bij een haven uit de 10de en 11de eeuw is moeilijk een voorstelling te maken. Havens uit deze periode bestaan vaak uit niet meer dan een oever van een waterloop, geflankeerd door steigers of dammen, waarbij het schip enerzijds de wal op kon worden getrokken of aan een steiger kon worden afgemeerd. Ook de schepen stellen niet veel voor en zijn niet meer dan kleine vaartuigen met een platbodem, de zogenaamde rivieraken.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

De percelen aan de Grote Aa zijn geleidelijk aan opgehoogd en vergroot. Op de percelen hebben in eerste instantie alleen bijgebouwen en mogelijke werkplaatsen gestaan. Van één van deze werkplaatsen kon een verbrande vloer uit de 11de eeuw worden opgegraven. Pas in de 14de eeuw verschijnen de eerste huizen. Deze huizen zijn gemaakt van baksteen en gefundeerd op grote diepe funderingsleuven met een spekkoekgelaagdheid. Een deel van deze huizen is mogelijk onderkelderde geweest. In de periode na de 14de eeuw zijn de huizen van verdiepingen voorzien en hebben in de 19de en 20ste eeuw plaats moeten maken voor de bouw van drukkerij en uitgeverij Tijl en de Geldersche Credietvereniging, die later is opgegaan in de Algemene Bank Nederland (ABN).

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	7
2 Landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie	9
3. Het archeologische onderzoek	13
4. De historische gegevens	17
5. Sporen en structuren	69
6. Vondstmateriaal (G. Havers, N. Hendriks en M. Klomp)	92
7. Synthese	137
8. Conclusie	141
Figurenlijst	143
Literatuurlijst	149
Bijlagen op CD-rom	
- Rapportage Restaura	
- Dendrochronologische rapporten	
- Alle sporen kaart	
- Database	

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Administratieve gegevens van de vindplaats:

Projectcode: 212 MEL 15
Provincie: Overijssel
Gemeente: Zwolle
Plaats: Zwolle, Melkmarkt
Toponiem: Centrum
Kaartblad: 21G
Centrumcoördinaten: x: 202.836 / y: 502.976
Archis-meldingsnummer: 3973450100

Opgravingsleiding: M. Klomp (Senior KNA Archeoloog)
Bevoegde overheid: Gemeente Zwolle
Bevoegd gezag: H. Clevis (Senior KNA Archeoloog)
Plaats en beheer documentatie: Gemeente Zwolle, Veemarkt 38, 8011 AJ Zwolle

Uitvoeringsperiode: 5-10-2015-6-11-2015

1 Inleiding

1.1 Woordvooraf

In de periode 5 oktober 2015 tot en met 6 november 2015 is op het terrein van de voormalige Boerenleenbank (latere RABO bank), de ABN AMRO bank en de twee Tijlpandjes (Melkmarkt 7 en 9) een definitieve opgraving (DO) uitgevoerd. Opdrachtgever voor het onderzoek was de gemeente Zwolle. Ook het bevoegd gezag was in handen van de gemeente Zwolle en werd vertegenwoordigd door H. Clevis. De ontwikkeling van de locatie vond plaats door DLH Ontwikkeling met als contactpersoon G. Stel. Namens de aannemer Volker Wessels traden J. Koenderink en J. Smelt als contactpersonen op.

Het opgravingsteam bestond uit senior KNA-archeoloog M. Klomp, senior veldtechnicus P. Rogers, senior KNA-archeoloog J. Vosselman, KNA-archeoloog BA. S. van Zanten en veldmedewerkers H. Wassink en H. Stout. Het team werd aangevuld door de studenten T. Wolf (Saxion) en W. Cremers (Rijksuniversiteit Leiden). Als vrijwilligers hebben S. Backers, J. Donze en R. Bosgraaf aan het veldonderzoek meegewerkt. De mobiele rupskraan werd geleverd door de firma Mulder-Eykelkamp B.V. uit Wijthmen.

De opgravingsdocumentatie en de vondsten zijn aanwezig in het gemeentelijk depot van het team archeologie van de gemeente Zwolle. Alle sporen zijn digitaal ingemeten met een Robotic Total Station (RTS) en tot tekeningen verwerkt. Hiervoor is gebruik gemaakt van het programma Couperus. De data is in Odile ingevoerd en aan de tekeningen gekoppeld. De met de handgemaakte veldtekeningen van de profielen (schaal 1:20) zijn gedigitaliseerd met het programma MapInfo Pro (versie 16.0).

Het Programma van Eisen (PvE) en Plan van Aanpak (PvA) is opgesteld door S. van Zanten en M. Klomp. Het veldwerk stond onder leiding van M. Klomp. Hij had ook de supervisie over de uitwerking van het onderzoek. Bij deze uitwerking zijn verschillende specialisten betrokken geweest. Het aardewerk is gedetermineerd en beschreven door M. Klomp en N. Hendriks. De twee beerputten zijn behandeld door H. Clevis. Het metaal is beschreven en gedetermineerd door M. Klomp. Het hout en leer is beschreven door G. Havers. Het fotograferen van het vondstmateriaal is uitgevoerd door J. Drost en W. Bakker. Het historisch-kadastraal onderzoek is verricht door M. Klomp en H. Stout. Het maken van het kaartmateriaal inclusief de opmaak van de rapportage was in handen van H. Wassink. Ook in de analyse van de opgravingsgegevens is veel hulp geboden door H. Wassink.

1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied wordt in het zuiden begrensd door de Voorstraat en het pand Voorstraat 28 (voormalige bedrijfspand van uitgeverij Tijl en latere gemeentearchief Zwolle). De westzijde wordt begrensd door het pand Melkmarkt 29. De oostgrens ligt achter het pand De Harmonie (Melkmarkt 1A, Grote Markt 13A en Voorstraat 2). Het onderzoeksgebied ligt ten zuiden van de voormalige Grote Aa in de kern van de stad. Het terrein heeft een verval van meerdere meters gehad. Het huidige verval tussen de Voorstraat en de Melkmarkt bedraagt 2,5 meter. Dit verval wordt veroorzaakt door de ligging van de Voorstraat op een hoger gelegen natuurlijke dekzandrug en de Melkmarkt in het dal van de Grote Aa.

1.3 Kwaliteitsnorm Nederlands Archeologie

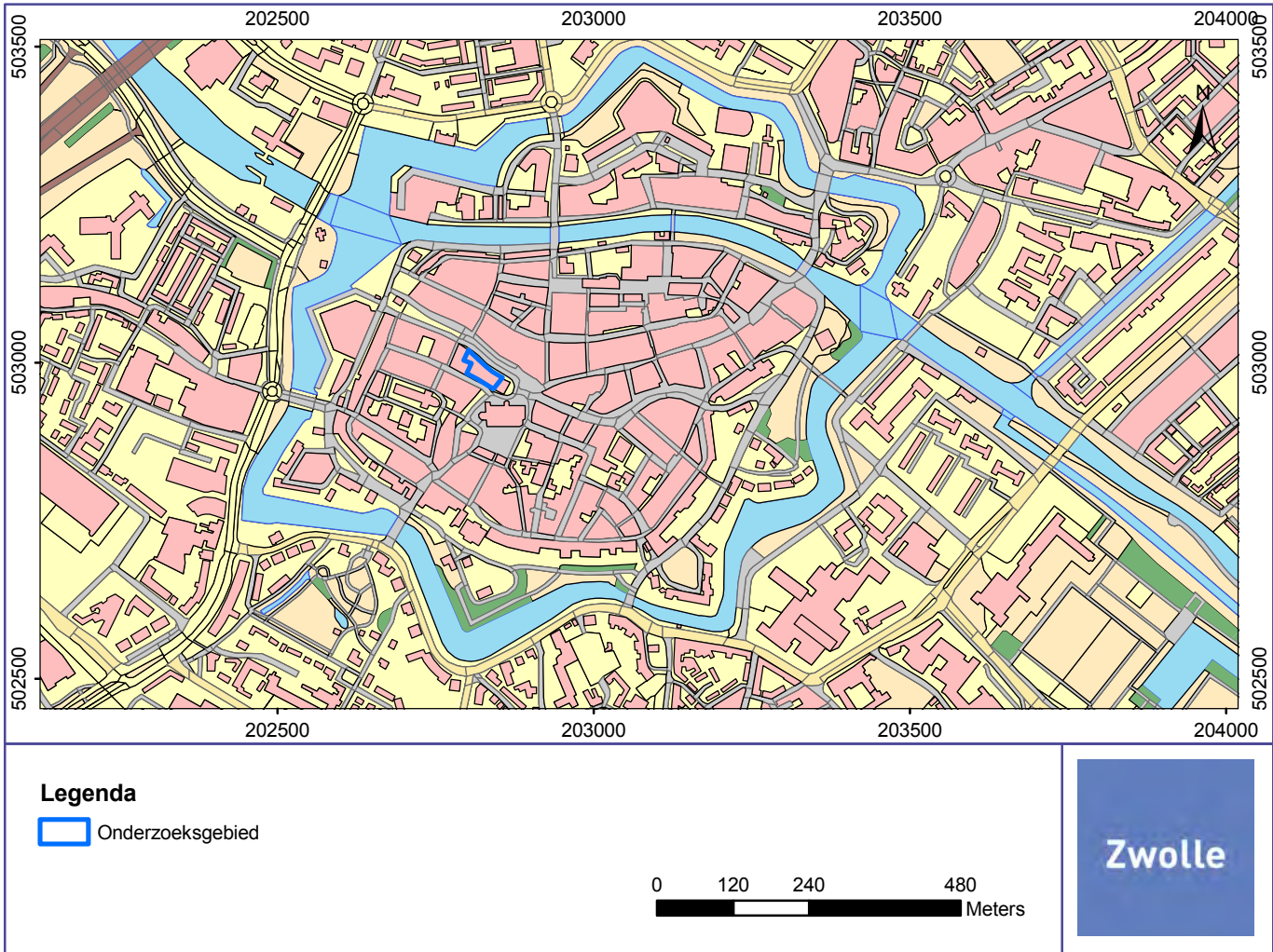
In de nieuwe erfgoedwet, vastgesteld op 9 december 2015, staat vermeld dat het verboden is om zonder een certificaat handelingen te verrichten die betrekking hebben op het "opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor versterking van de bodem, of versterking of gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt".¹

Als beoordelingsrichtlijn is de BRL4000 opgesteld gebaseerd op de KNA 4.0. Dit archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.3 protocol 4004 IVO-Opgraven van het SIKB.²

1 Rijksoverheid 2015, 14.

2 De KNA 4.0 bestond in 2015 nog niet.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 1.1. Topografische kaart (Top 10) met de locatie van het onderzoeksgebied.

2 Landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie

2.1 Geologische gesteldheid

Het natuurlijke landschap onder de stad Zwolle is gevormd tijdens de ijstijden het Saalien en Weichselien. In het Saalien (238.000-126.000 jaar geleden) is de Veluwe stuwwal ontstaan, waarvan de uitloper onder Zwolle ligt op een diepte van 10-15 meter onder NAP. In boringen van de Rijksgeologische dienst is de bovenzijde van de stuwwal op 18.5 meter diepte aangetroffen. Op dit niveau is een 7.5 meter dikke laag keileem aanwezig. De laag keileem vormt het bewijs dat het gaat om een zogenaamde overreden stuwwal.³

Het Weichselien (116.000-11.700 jaar geleden) is een tijdvak van koudere en warmere periodes, waarin het landijs Nederland niet meer bereikte. Het natuurlijke landschap tijdens het koudste deel van deze ijstijd (het Pleniglaciaal 73.000-12.500 jaar geleden) bestond uit een poolwoestijn. Door de droge en koude omstandigheden en het gebrek aan vegetatie had de wind vrij spel waardoor dekzand afgezet kon worden. Daardoor ontstonden grote dekzandplateaus, opgebouwd uit zand afgewisseld met leem. Dit dikke pakket wordt Oud dekzand genoemd.

Het einde van het Weichselien (het Laatglaciaal 14.650-11.650 jaar geleden) was een periode waarin vegetatie kon groeien door opwarming van het klimaat. De vegetatie hield grote delen van het dekzand vast, waardoor zandverstuiving alleen nog lokaal kon plaatsvinden. Deze lokale zandverstuivingen vormden uiteindelijk de dekzandruggen. Rondom Zwolle liggen de dekzandruggen voornamelijk langs de laagtes en afvoerloze dalen. Het dekzand dat op de uitloper van de stuwwal is gedeponerd is voornamelijk verstoven rivierzand.⁴ Dit pakket bevat leemarm zand dan het Oud dekzand en wordt het Jong dekzand genoemd. Het Jong dekzand is 14.500-11.500 jaar geleden gevormd.⁵

Parallel aan de hoger gelegen dekzandruggen ligt het dal van de Grote Aa. Dit dal is van oorsprong een mogelijk rivierdal van de voormalige loop van de rivier de Overijsselse Vecht. Tijdens het onderzoek in 1987 en 1991 op het Gasthuisplein is aangetoond dat het dal een natuurlijke oorsprong heeft. In het dal waren natuurlijke veenafzettingen aanwezig. Ook de Nieuwe Markt bleek in een natuurlijke laagte te liggen, waarin zich veen kon ontwikkelen.⁶ Deze veenlaag behoort tot de Formatie van Nieuwkoop; een lithostratigrafische formatie, die voornamelijk het veen omvat dat gevormd is in de Holocene kust- en riviervlakte. De Formatie van Nieuwkoop ligt meestal op de Formatie van Kreftenheye of de Formatie van Boxtel.⁷ Tijdens het onderzoek aan het Rodetorenplein is specifiek onderzoek verricht naar de veenlaag. Door middel van C14 dateringen kon de ouderdom van de veenlaag vastgesteld worden tussen 588 en 657 n. Chr. Op het veenpakket is later nog klei afgezet. Deze klei is afgezet in de periode vóór de bedijking van de Gelderse IJssel. De bedijking vond plaats in de 12de en 13de eeuw.⁸

Tijdens diverse opgravingen zijn dekzandhoogten gemeten. De vorming van het landschap en de ontwikkeling van de stad speelt een grote rol binnen de onderzoeksthema's in de Lokale Onderzoeksagenda Zwolle (LOaZ). Indien mogelijk wordt tijdens archeologisch onderzoek altijd een profiel gedocumenteerd om de geologische gegevens vast te leggen. Op basis van al deze gegevens zijn pogingen verricht tot de reconstructie van de dekzandhoogten in de binnenstad (zie bijvoorbeeld kaart van Groenhuijzen (2011)). Hieruit blijkt duidelijk dat de bodemopbouw in de binnenstad complexer is dan oorspronkelijk werd gedacht.

3 Klomp 2012, 6; Boring 21G-39, archief Rijks Geologische Dienst Haarlem.

4 Klomp 2012, 6.

5 Clevis en Klomp 2012, 4; Spek 1996, 23-31; Berendsen 2008, 190-193.

6 Klomp 2012, 7.

7 Berendsen 2005, 130.

8 Clevis en Klomp 2012, 5; Clevis, Klomp en Groenhuijzen 2009, 18-19 en Klomp 2018.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

2.2 De dekzandrug onder de Voorstraat en de parallel liggende geul

De onderzoekslocatie tussen de Melkmarkt en de Voorstraat ligt op de flank van een natuurlijke dekzandrug waarvan het hoogste punt onder de Voorstraat gezocht moet worden. Richting de Grote Aa en de tegenwoordige Melkmarkt loopt de dekzandrug steil af. Het huidige verval tussen Voorstraat en Melkmarkt bedraagt 2,5 meter. In put 1 lag het lichtgrijs dekzand (1) op 1.40 m – NAP.

In het dekzand was het restant van een ongeveer 5 meter brede geul zichtbaar. Deze geul bestond uit een vulling van grijs humeus zand met rijshout (2). Van deze laag kon een C14 datering worden vastgesteld met een uitkomst tussen 1755-1550 BC. De laag werd afgedekt door een pakket grijs gevlekt lichtgrijs zand met spoel-laagjes (3). Of de geul in de Midden Bronstijd ook beschoeid is geweest, is niet bekend. Alle aangetroffen sporen van beschoeiingen dateren uit de 10de en 11de eeuw. De onderkant van de geul lag op 1.60 m – NAP.

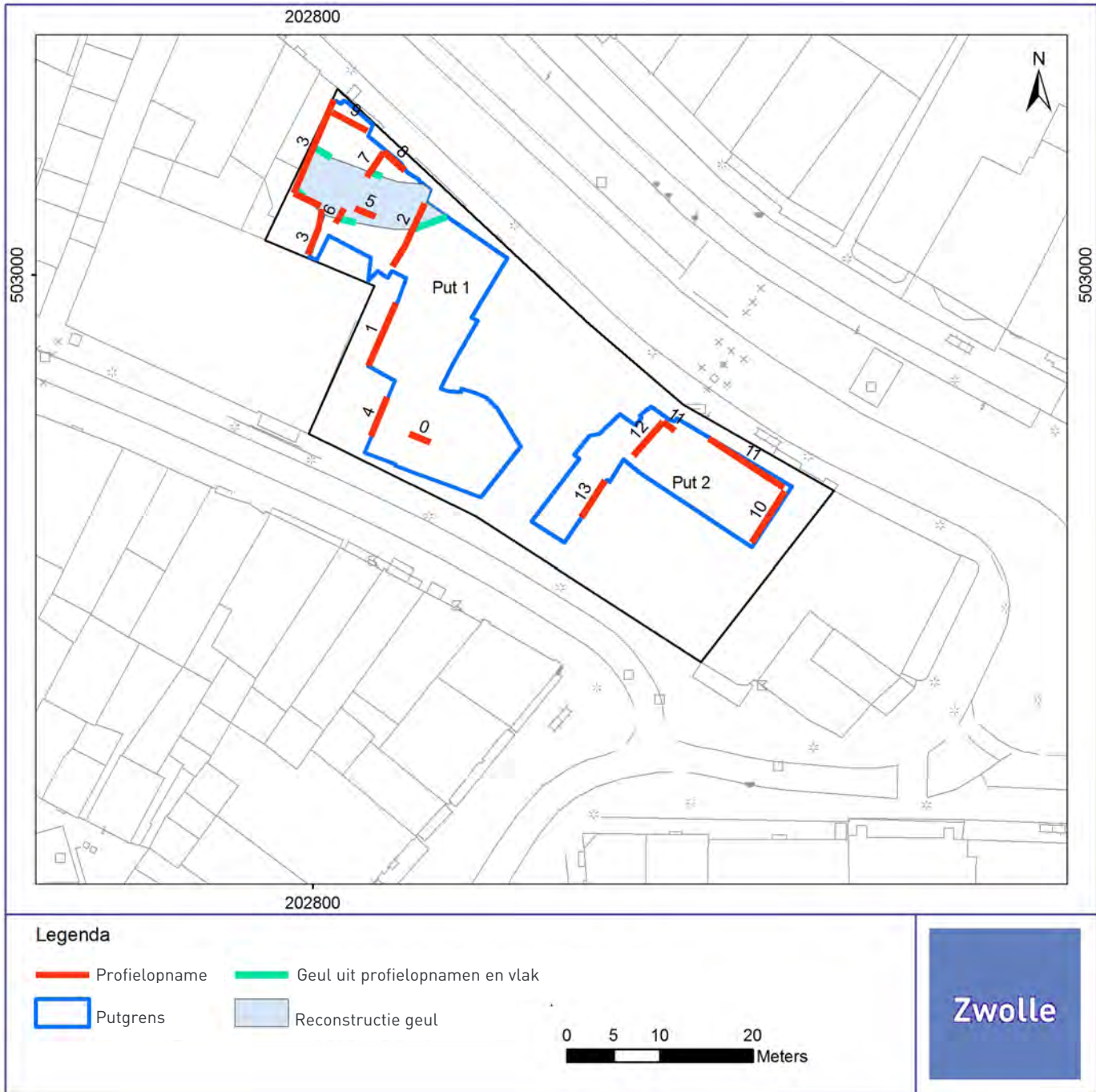
Afb. 2.1. Westprofiel put 1 met onderin de geul.

Dezelfde geul werd ook in een meer oostelijk gelegen profiel waargenomen en kan daardoor over een deel van het onderzoeksgebied worden getraceerd. Boven de geulvullingen liggen de ophogingslagen.

Afb. 2.2. Westprofiel put 1 met onderin de geul.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 2.3. Locatie profielopnamen met daarin de loop van de geul uit de Midden Bronstijd (2000-1600 v. Chr.).

3. Het archeologische onderzoek

3.1 Aanleiding tot het onderzoek en overheidsbeleid

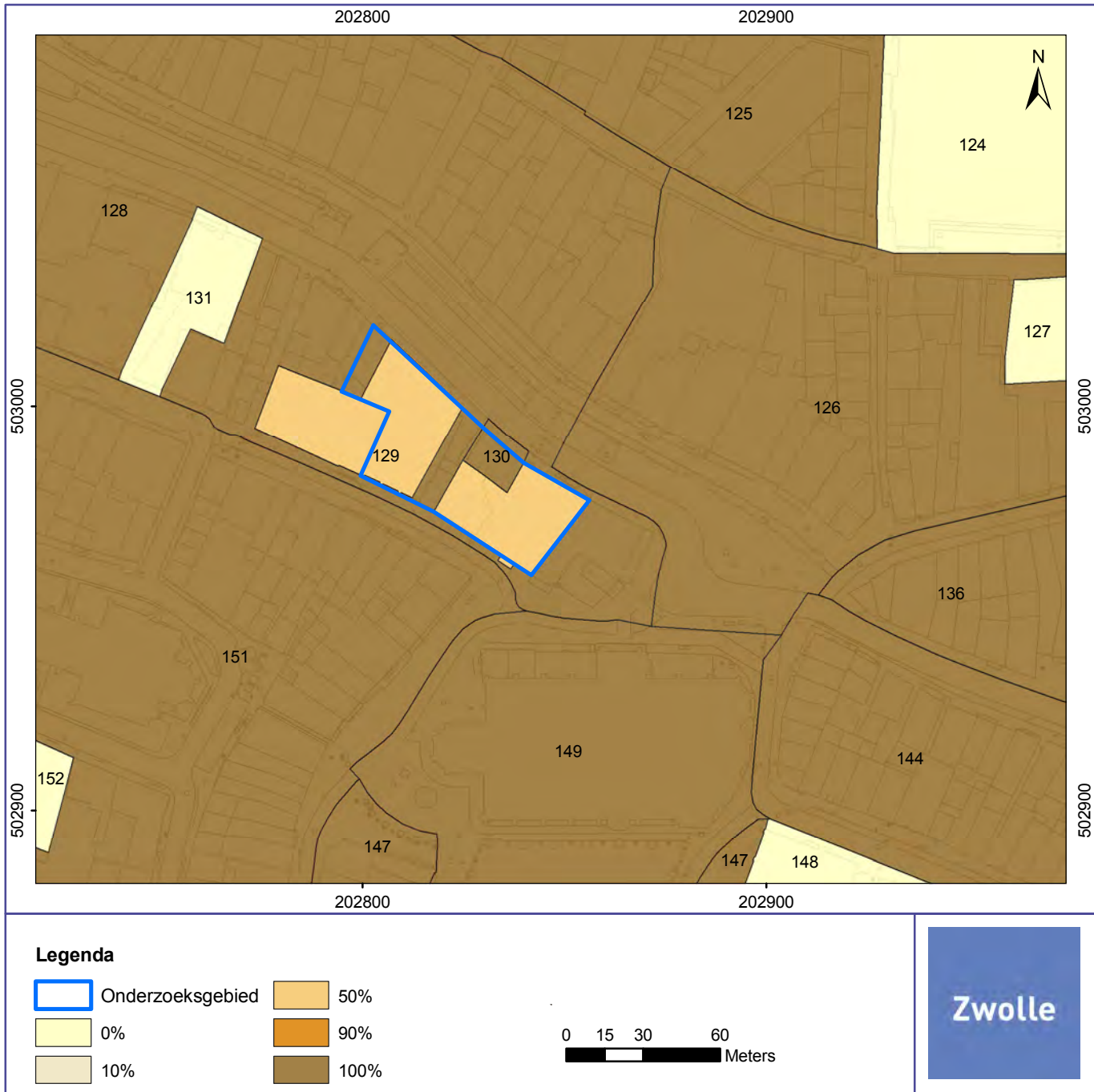
De aanleiding voor het archeologisch onderzoek op de Melkmarkt-Bankenlocatie is de bouw van het warenhuis Primark. Het nieuwe warenhuis zal bestaan uit nieuwbouw op de plaats van de oudere bankgebouwen aan de Melkmarkt, Voorstraat en handhaving van bestaande bouw op de locatie van de Voorstraat 28. Het bestaande historisch deel betreft het gerenoveerde voormalige Tijngebouw en het latere gemeentearchief Zwolle (Voorstraat 28). In totaal ontstaat een winkeloppervlak van ruim 3000 vierkante meter. De bouw van het nieuwe warenhuis gaat gepaard met sloopwerkzaamheden en ernstige bodemingrepen. Alleen de Laat-Middeleeuwse kelders met kruisgewelven onder het pand de Melkmarkt 9 blijven bewaard.

In het Archeologiebeleid van de gemeente Zwolle, dat is vastgesteld op 18 augustus 2008, zijn afspraken en regels vastgelegd over de wijze hoe de gemeente Zwolle om gaat met haar bodemarchief. Dit beleid is voorzien van een Archeologische Waarderingskaart Zwolle (AWK) en een Lokale Onderzoeksagenda Archeologie Zwolle (LOaAZ) met daarin verschillende onderzoeksthema's. Dit Archeologiebeleid 2008 is vertaald in de diverse bestemmingsplannen. Belangrijk in deze bestemmingsplannen zijn de zogenaamde ondergrenzen. In het buitengebied liggen deze ondergrenzen bij een verstoring van een oppervlak van meer dan 100 vierkante meter en 0.5 meter diep. In de binnenstad ligt deze grens bij een oppervlak van 30 vierkante meter en 0.5 meter diep.

In de Archeologische Waarderingskaart Zwolle zijn gebieden aangegeven met waarden van 0%, 10%, 50%, 90% en 100%. Deze waarden zijn gebaseerd op verschillende bronnen, zoals informatie van veldwerkwaarnemingen, gegevens van amateur archeologen, de geomorfologische kaart, het oudste kadastrale minuutplan uit 1832 en het Centraal Archeologisch Archief (CAA). Een gebied dat is aangeduid met 0% wordt gezien als een archeologisch leeg of verstoord gebied. De waardering kan gebaseerd zijn op archeologisch onderzoek dat al is verricht of ontleend zijn aan informatie over de mate van verstoring van het bodemarchief op deze plekken. In een 0% gebied zijn geen voorwaarden verbonden aan bodemingrepen. In gebieden met een archeologische waarde van 10 % is de archeologische verwachting onbekend. Er wordt in dit geval uitgegaan van een lage archeologische verwachting waarbij geen onderzoek wordt aanbevolen. Een gebied dat is aangeduid met een waarde van 50% is archeologisch waardevol en heeft een middelhoge verwachting. Vaak liggen deze gebieden op dekzandruggen of rivierduinen, waardoor de kans op archeologische sporen uit de Prehistorie en/of Middeleeuwen 1:2 is. Een gebied met een 90% waardering is erg waardevol en de kans op archeologische sporen en -vondsten is bijna 100%. Vaak is deze waarde gebaseerd op kennis van een site in de nabije omgeving of door een bureaustudie. Het is noodzakelijk om deze terreinen op te graven. Dit laatste is ook het geval voor de gebieden met een 100% waardering. Dit zijn de archeologische toplocaties waarbij met 100% zekerheid vast te stellen is dat er archeologische sporen en vondsten aanwezig zijn.⁹

⁹ Gemeente Zwolle 2008, 8-9.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 3.1. Uitsnede Archeologische Waarderingskaart Zwolle met daarop het onderzoeksgebied met een waarde van 50% en 100%.

3.2 Beschrijving van de onderzoeksopdracht

De onderzoeksopdracht besloeg het vlakdekkend opgraven van het nieuwbouw deel van het warenhuis Primark. Het doel was om zoveel mogelijk informatie te verzamelen en de archeologische gegevens ex-situ vast te leggen. Als basis voor het onderzoek diende hierbij het Programma van Eisen dat is opgesteld door S. van Zanten en M. Klomp.

Vraagstelling van het onderzoek

De locatie tussen de Melkmarkt en de Voorstraat kan een bijdrage leveren aan een aantal thema's die zijn opgesteld in de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA). Het gaat vooral om onderzoeksthema nr. 24 'De stad in de Middeleeuwen en Vroeg Moderne Tijd' en de daarbij behorende subthema's zoals: het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van de stad, de stad als centrum, de stedelijke identiteit, de diversiteit en wooncultuur en de materiële cultuur.

De gemeente Zwolle heeft een eigen lokale onderzoeksagenda opgesteld in 2008 in het kader van het archeologiebeleid van de gemeente Zwolle (de LOaAZ). De opgraving sluit aan bij de volgende onderzoeksthema's:

- Thema 12: Het in kaart brengen van de natuurlijke ondergrond van de stad. Wat is de natuurlijke bodemopbouw op de locatie tussen de Melkmarkt en de Voorstraat? Dit is een belangrijk thema, omdat de gegevens over de natuurlijke ondergrond kunnen worden gekoppeld aan de gegevens van andere opgravingen in de binnenstad. De ondergrond hangt nauw samen met de groei en ontwikkeling van de stad. De vroegste nederzettingssporen lijken namelijk vooral op de dekzandruggen te liggen in de nabijheid van water.
- Thema 13: De vroegste ontwikkeling van steden. Zijn er archeologische sporen aanwezig die iets zeggen over de vroegste ontwikkeling van Zwolle? Zo ja, wat zeggen deze sporen over deze vroege periode? Zowel nationaal als internationaal is dit een belangrijk thema. De informatie hierover is vooral afgeleid uit de archeologische bronnen, omdat de historische bronnen uit de vroege stedelijke periode vaak ontbreken.
- Thema 14: Onderzoek naar de omvang, functie en ruimtelijke structuur van de 10de- en 11de- eeuwse nederzetting Zwolle. Welke vondsten of structuren vertellen ons iets over de omvang, functie en ruimtelijke structuur van het 10de- en 11de- eeuws Zwolle? Ook bij dit thema zijn de archeologische gegevens leidend, omdat historische bronnen uit deze periode ontbreken. De structuur van een stad werd voor een deel bepaald door de functies die er plaats vonden.
- Thema 15: Onderzoek naar de omvang en de ruimtelijke structuur van Zwolle vóór 1324. Welke sporen of structuren zeggen iets over de ruimtelijke structuur van Zwolle vóór 1324? In deze periode is Zwolle nog grotendeels een houten stad. Er is nog maar weinig bekend over de houtbouw in Zwolle in de Middeleeuwen.
- Thema 17: Onderzoek naar de verschillende vormen van nijverheid in de stad. Welke ambachten en nijverheid vonden plaats op het terrein tussen de Melkmarkt en de Voorstraat? Het onderzoek richt zich naast de ambachten zelf ook op de diverse producten die vervaardigd zijn. Het kan belangrijke informatie opleveren over de productiewijze en gebruikte grondstoffen. Op nationaal niveau (NOaA) zou het ook betrekking kunnen hebben op het onderzoeksthema export.
- Thema 19: Onderzoek naar de ontwikkeling van het huis in Zwolle in al zijn facetten. Wat zeggen de archeologische restanten over de ontwikkeling en fases van het huis aan de Melkmarkt en de Voorstraat? Wat zegt (voorgaand) historisch en bouwhistorisch onderzoek over de locatie? Dit onderzoeksthema is voor een deel ook bouwhistorisch, omdat het ingaat op de bouwtechniek, ruimtelijke opzet en indeling, en het interieur. Daarnaast is ook het historisch onderzoek van belang, wat het tot een interdisciplinair onderzoeksthema maakt.
- Thema 20: Onderzoek van afvalkuilen en beerkelders in Zwolle. Hoe was het afvalstelsel aan de Melkmarkt en de Voorstraat, is er sprake van beerputten en/of afvalkuilen of werd direct op de Grote Aa geloosd en wat zegt het afval over de gebruikers? De locatie en structuur van de kuilen en putten is van belang bij dit onderzoek, en daarnaast ook het vondstmateriaal. Het vondstmateriaal is vaak goed dateerbaar en valt binnen een bepaalde looptijd.

De onderzoeksthema's zijn omgezet naar onderzoeksvragen, omdat deze thema's wel genoemd worden in het PvE, maar niet staan vermeld met een duidelijk te beantwoorden onderzoeksvraag.

3.3 Werkwijze (methoden en technieken)

Het onderzoek omvat de volgende deelprocessen: voorbereiding van het veldwerk, uitvoering van het veldwerk, evaluatiefase, analyse en rapportage en deponeren. Er is gewerkt conform de archeologische kwaliteitseisen van het SIKB KNA 3.3, Opgraven protocol 4004. De voorbereiding van het veldwerk omvat het verzamelen van alle gegevens waaronder het Programma van Eisen (PvE), Plan van Aanpak (PvA), Klic melding, Archis III melding en de belangrijke correspondentie met betrekking tot het project. De uitvoering van het veldwerk is gedaan door de medewerkers van het Team Archeologie. Er is gestart met de aanleg van put 1 door deze put tot op het eerste opgravingsvlak laagsgewijs te verdiepen. Het eerste vlak is onder leiding van de senior KNA Archeoloog aangelegd op het niveau waarop de eerste sporen zichtbaar zijn. Per laag is de grond afgezocht met een metaaldetector. De detectorvondsten zijn als puntvondst met de RTS ingemeten. Ook andere bijzondere vondsten, waaronder concentraties keramiek, vondsten van organisch materiaal (hout, been en leer) zijn met GPS als puntvondst ingemeten. Het eerste vlak is opgeschaafd, waarna de sporen zijn gedocumenteerd in Odile en ingemeten met RTS. Uit alle sporen zijn vondsten verzameld. Alle grondsporen zijn vervolgens gecoupeerd, waarbij de eventuele vondsten gekoppeld werden aan lagen binnen het betreffende spoor. In de diverse puinlagen is gekeken naar de opbouw van het puin en de samenstelling. De vullingen van beerkelders en beerputten zijn in zijn totaliteit op locatie geborgen en onderzocht. Er zijn enkele beermonsters genomen voor verder onderzoek. In het PvE staat beschreven dat voor het onderzoeken van de bodemopbouw lengteprofielen worden aangelegd tussen Melkmarkt en Voorstraat. In deze profielen kan de bodemopbouw tussen de natuurlijke dekzandrug en de oevers van de Grote Aa worden onderzocht. Vervolgens zal ook dwars op de percelering worden getracht om lengteprofielen aan te leggen. Gedoeld wordt dan op aaneengeschakelde kleine profielopnamen tussen de Melkmarkt 29 en de achterzijde van De Harmonie (Melkmarkt 1A, Grote Markt 13A en Voorstraat 2). Na het veldwerk werd gestart met de evaluatiefase waarbij tussen het bevoegd gezag en de opdrachtnemer afspraken zijn gemaakt over de uit te werken vondsten. Na de evaluatiefase volgde het proces van analyse en rapportage. De onderzoeksresultaten van het archeologische veldwerk zijn beschreven in de hoofdstukken sporen en structuren, het vondstmateriaal en de synthese/ conclusie. De projectdocumentatie is opgenomen als bijlage op CD-ROM. De laatste fase betrof het aanleveren van het vondstmateriaal conform de eisen van het Archeologisch Depot Zwolle. Dit proces vindt plaats na de afronding van dit rapport en de goedkeuring van het bevoegd gezag van dit rapport.

4. De historische gegevens

4.1 Historische achtergrond van het gebied

De Voorstraat

De Voorstraat behoort tot de meest intrigerende straten in Zwolle. De Voorstraat ligt op een natuurlijke dekzandrug parallel aan de Grote Aa. In de historische bronnen bestaat grote verwarring over de naam Voorstraat. Dit heeft te maken met het feit dat de naam zowel voor de straat als de wijk werd toegepast. In akten van vóór 1630 kunnen aan de situering van huizen aan de Voorstraat in het onderzoeksgebied dan ook twee betekenissen worden gegeven. Het kan hierbij enerzijds gaan om huizen aan de noordzijde van de Voorstraat die strekten tot aan het water of de Aa of zoals aan de zuidzijde het geval was huizen die strekten tot aan de Onze Lieve Vrouwenkerk. Anderzijds was het in deze periode ook gebruikelijk om de huizen te koppelen aan de wijk Voorstraat. Onder deze wijk viel het grotere gebied tussen de Melkmarkt, Luttekestraat, Papenstraat, Blijmarkt, Kalverstraat en Korte Kamperstraat.¹⁰

Een ander lastig punt is de verwarring in de Zwolse geschiedschrijving over de interpretatie van de naam Voorstraat. In de historische bronnen worden de namen Voersterstrate, Voerstrate en Voerstersteenstrate en allerlei varianten hierop gebruikt. Deze namen lijken zowel betrekking te kunnen hebben op de Voorstraat als de Kamperstraat. Lastig hierbij is dat er zowel in de Voorstraat als in de Kamperstraat sprake is van huizen die strekten tot achter aan de Onze Lieve Vrouwenkerk. In een schouw uit het Markeboek van Middelwijk en Assendorp wordt een route beschreven die ging door de Koestraat, over de Blijmarkt, door de Voorsterstraat en de Voorsterpoort, over de Voorstersteenstraat en de Voorsterdijk naar de buurschap Voorst. Hoewel deze schouw in 1473 is opgetekend, gaat de oorsprong terug tot een oudere periode van vóór 1300. Interessant is de opmerking dat dit deel gesitueerd wordt als "nu die stad Swolle dat doe buijten die Stadt was ende zeer de tijt angetimmert is". Duidelijk uit de schouw blijkt dat met de naam Voorsterstraat de huidige Kamperstraat en niet de Voorstraat wordt bedoeld.

De vroegste directe vermelding van een Voersterstrate stamt uit 1349 en heeft betrekking op een jaarrente (lening) gaande uit een hofstede van Herman en Jutte Vreze.¹¹ In 1356 zien we een zelfde situatie wanneer het huis van ridder Bertold van Haersolte bezwaard is met een jaarrente. Beide vermeldingen verwijzen niet zozeer naar een straat, maar naar de wijk Voersterstrate. Door bouwhistorische en historisch onderzoek is duidelijk geworden dat de vermelding uit 1356 gekoppeld kon worden aan een stenen huis in de Kamperstraat. Diverse stenen huizen aan deze straat worden gedateerd in de periode 1367-1389.¹²

Decennia lang werd er van uitgegaan dat de bebouwing aan de Voorstraat, zeker aan de noordzijde, eeuwen jonger en meer secundair van karakter was dan de huizen aan de Kamperstraat.¹³ Door bouwhistorisch en archeologisch onderzoek is echter vast komen te staan dat ook aan de Voorstraat oude bebouwing aanwezig is. Zo kon de kap van Voorstraat 11 worden gedateerd in de periode 1371-1375. In de historische bronnen vinden we vanaf 1404 concrete aanwijzingen voor de aanwezigheid van huizen aan de noordzijde van de Voorstraat. In een akte uit 1404 wordt melding gemaakt van een jaarrente van 1 pond uit het huis van Wobbe, weduwe van Gherd Bussche. Dit huis lag tussen het huis van rode Herman en het huis van Heyne ter Spelenborch bij het water (de Grote Aa). Vooral de aanduiding "bij het water" is in dit kader van belang. De vermelding van het huis in de "Voerstrate" kan zowel betrekking hebben op de straat als de wijk. De akte helpt ons daarom niet verder met betrekking tot de daadwerkelijke positionering van dit huis. In 1409 wordt duidelijk dat het vrijwel zeker moet gaan om een huis dat stond aan de Voorstraat op een perceel dat doorliep tot achter aan het water. In een akte uit dat jaar wordt gesproken van het huis van Sweder Walman dat strekte van de Voirstrate tot achter aan het water. Dit huis lag tussen het huis van Werner Sluter en het huis van Alyde van Ummen en Herman Smale. In 1415 wordt dit huis van Werner Sluter gesitueerd voor van de Voerstrate tot achter aan de straat bij het water. Tevens wordt in deze akte gesproken van een achter het huis gelegen steeg waarin de drupval van het huis terecht diende te komen. Met de straat bij het water wordt in dit geval de latere Melkmarkt bedoeld. Overigens komt de naam Melkmarkt pas voor het eerst in de 18de eeuw voor.¹⁴ Zoals de naam al aangeeft is de naam ontleend aan de verkoop van melk. Deze verkoop vond plaats op de kop van de Melkmarkt in de buurt van de latere sociëteit De Harmonie. De zuidzijde van de huidige Melkmarkt tussen De Harmonie en de Melkmarktsteeg stond bekend als de Koornmarkt. Historisch gezien zijn vanaf 1441 voor het eerst bewijzen te

¹⁰ Huijsmans 1997, 27-28.

¹¹ Berkenvelder I 1980, nr. 17 en Ter Kuile VI 1969, nr. 1500.

¹² Kamperstraat 11(1367), Kamperstraat 14 (1375), Kamperstraat 27 (1383) en Kamperstraat 10 (1389); De Vries 1998, 15.

¹³ Zie o.a. Van der Pot 1910 en De Vries 1994 en 1998.

¹⁴ Huijsmans 1997, 27.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

vinden voor huizen aan de latere Melkmarkt. In een akte uit dat jaar is sprake van een huis van Henric Koteken dat tussen het huis van Willem Ruhorst en de stal van Henric Koteken “bi der Ae in de Voerstrate” gelegen is en zich uitstrekt van de straat tot achter een met leien gedekt huis dat van Henric Koteken was. Uit deze akte blijkt verder dat het kostbare, met leien gedekte hoofdhuis van schepen Henric Koteken aan de Voorstraat lag en dat de stal en zijn andere huis aan de Melkmarkt moeten worden gesitueerd.¹⁵ Ook in 1450 wordt melding gemaakt van een stal en naastgelegen huizen aan de Melkmarkt op percelen die strekten van de straat langs de Aa tot achter aan een huis, in dit geval van Albert Glasemaker aan de Voorstraat. Interessant detail is dat de stal in de periode daarvoor gebouwd was als huis. Bouwhistorisch gezien is een aantal dateringen beschikbaar van huizen aan de zuidzijde van de Melkmarkt. Zo dateert het huis Melkmarkt 53 in eerste aanleg al uit 1352.¹⁶ Kanttekening is wel dat het om oudere elementen gaat uit een sporenkap die in 1414 werd voorzien van spanten. Twee andere dateringen zijn afkomstig uit de panden Melkmarkt 7 en 9: Melkmarkt 7 met een voorlopige datering van kort na 1405 en Melkmarkt 9 met een datering van kort na 1391. Ook hierbij valt weer een kanttekening te plaatsen. De beide monsters gedateerd door PreBler GmbH uit Gersten bevatten namelijk te weinig jaarringen voor een 100 % zekere datering.¹⁷ Archeologisch onderzoek aan de Melkmarkt in 1995 en 2015 heeft aangetoond dat aan de Melkmarkt belangrijke 14de-eeuwse huizen hebben gestaan. Huizen die zich aftekenden aan de hand van de funderingsleuven met grondverbetering voor de stenen muren. Deze funderingsleuven waren opgebouwd uit dunne laagjes geel zand en donkerbruin zandige klei. Het geheel lijkt op de gelaagdheid van een spekkoek en het fenomeen is daardoor in de literatuur ook wel bekend onder de noemer spekkoek-gelaagdheid. Het vondstmateriaal uit de funderingsleuven wijst op een datering van na 1330 (zie hoofdstuk Vondstmateriaal).

De oorspronkelijke oriëntatie van de huizen op de Voorstraat, zoals in 1441 is aangetoond, veranderde in de 16de eeuw. Vanaf dat moment werden juist aan de Melkmarkt grote statige huizen gebouwd. Een goed voorbeeld is het Drostenhuis met L-vormige plattegrond en traptoren dat in 1551 door Engelbert van Ensse op de plek van drie oudere huizen werd gebouwd. Van Ensse was via de functie van rentmeester van Salland uiteindelijk opgeklimmen tot kastelein van Coevorden en drost van Drenthe.¹⁸

¹⁵ Zie ook de conclusie van De Vries 1998, 16.

¹⁶ Voor Voorstraat 11, zie Roëll 1998; voor Melkmarkt 53, zie Ten Hove 1994, 7. De datering is afkomstig uit ouder elementen van de sporenkap die in 1414 van spanten werd voorzien. Het onderkelderde bouwdeel aan de Voorstraat dateert uit 1487 en een bouwdeel in het midden en terzijde op het erf uit 1464; De Vries 1998,20, noot 14.

¹⁷ Boer 2007, 3.

¹⁸ In de literatuur wordt Engelbert van Ensse soms abusievelijk aangeduid als drost van Salland. Zie o.a. Huijsmans 1997, 27. Deze functie heeft hij echter nooit vervuld.

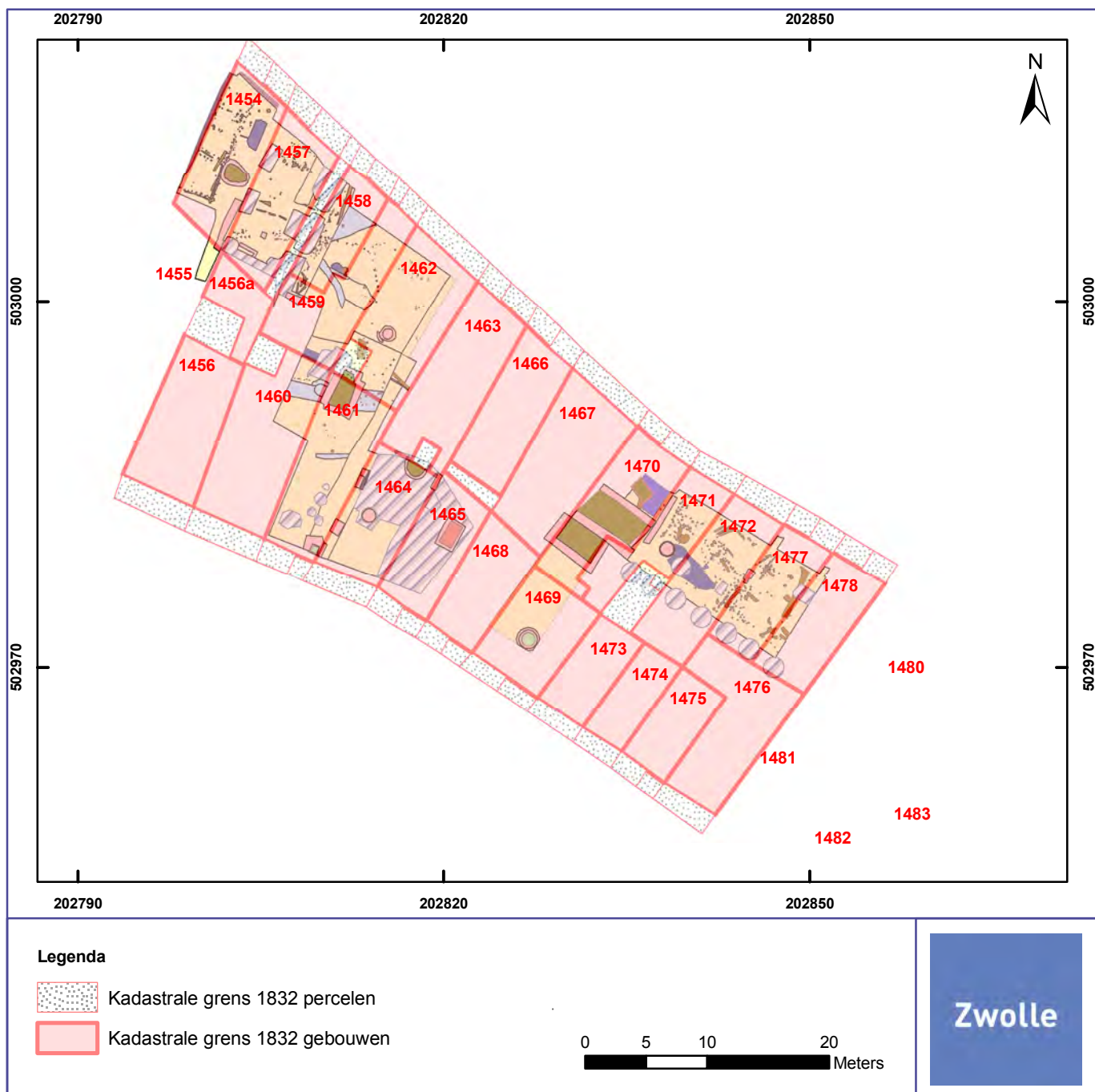
4.2 Bebouwing en ruimtelijke indeling

Michael Klomp m.m.v. Henk Stout

Inleiding

Het archeologisch onderzoek in het plangebied Melkmarkt-Bankenlocatie heeft een groot aantal sporen opgeleverd. Een deel van deze sporen is te relateren aan bebouwing en ruimtelijke indeling van het terrein. Gedoeld wordt op de sporen van de steenbouw.

Om de resultaten overzichtelijk te presenteren is gekozen om de overige sporen per perceel te behandelen. Hiermee wordt de onderlinge samenhang duidelijk. Als ondergrond wordt het kadastraal minuutplan uit 1832 gebruikt.

Afb. 4.1. Overzicht kadastrale grenzen uit 1832.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

De archeologische sporen worden per perceel beschreven in een chronologische volgorde. Het geheel wordt weergegeven in een overzichtskaart van het betreffende perceel. Indien relevant wordt bij de perceelbeschrijvingen ook een overzicht van de bewoners of eigenaren van het perceel gepresenteerd. Het doel hiervan is het maken van een koppeling tussen de vondstcomplexen en de bewoner en/of gebruiker van het perceel. De vondstcomplexen zelf worden in een contextcatalogus uitgebreid behandeld.

Perceel 1454 (Melkmarkt 25)

In de Overijsselsche courant van 1816 werd het huis aan de Melkmarkt omschreven als het 'Genemuider Veerhuis'.¹⁹ In 1832 is het perceel F1454 met een grootte van 77 ellen eigendom van Gerrit van Wilpe en zijn kinderen. Gerrit van Wilpe was tijdens zijn huwelijk met Hermiena Wildeman in 1815 nog touwslagersknecht. Via de familie van zijn vrouw is hij tapper geworden. Beide ouders worden als "tapper en castelijnsche" omschreven.²⁰

Gerrit van Wilpe en Hermina Wildeman

Gerrit van Wilpe is op 23 juli 1791 geboren in Zwolle als zoon van Egbert Hendrik van Wilpe en Anna Magdalena Simons. Vader Egbert Hendrik van Wilpe was touwslager en eveneens geboren in Zwolle. De Van Wilpe's hebben zich in de 18de eeuw gevestigd in Zwolle, maar zijn oorspronkelijk afkomstig uit Deventer. Hermina Wildeman is in 1789 geboren in Veessen als dochter van Teunis Wildeman en Aeltjen Jans Klein. Ook moeder Aeltjen is in Veessen geboren. Teunis Wildeman is in 1764 in Hattem geboren en had als beroep tapper. Op 24 november 1811 overleed hij in Hattem op 47 jarige leeftijd. Omdat zowel moeder als vader zich met het tappen bezighielden is het waarschijnlijk dat ze een café of herberg bezaten.

In 1837 werd, door de kort daarvoor benoemde bode van Hattem, W. Proper kenbaar gemaakt dat "hij zijn Bestelhuis gevestigd heeft bij G. Van Wilpe, wonende aan de Melkmarkt, in het genemuiderveerhuis te Zwolle, Wijk F.Nr. 1449; verzoekende alle Pakjes of Boodschappen aldaar worden bezorgd of afgegeven, keerende alle dagen (Zon- en Feestdagen uitgezonderd) des nademiddags te 3 uren naar Hattum terug".²¹ Ook in de Overijsselsche Almanak uit 1841 lezen we ditzelfde verhaal terug.²²

Gerrit van Wilpe is op 25 november 1856 overleden. Kort daarna wordt het pand omschreven als, "een succesvolle Tapperij", voor de verkoop ingezet in Odeon te Zwolle. De aanvaarding zal op 1 februari 1857 plaats moeten vinden.²³ Of het huis ook daadwerkelijk is verkocht, is onduidelijk. In 1865 wordt het pand opnieuw voor de verkoop ingezet en is het nog steeds bewoond door Van Wilpe.²⁴ Het zou dan moeten gaan om zoon Hendrikus Albertus van Wilpe.

De verkoop uit 1865 heeft wel plaatsgevonden en vanaf dat moment is Harm Meijer de eigenaar. Deze Harm Meijer geeft het de naam Koffij- en Bierhuis De Nijverheid. Onder zijn bewind is het bekend als leverancier van bieren van Brouwerij De Haan in Amsterdam.²⁵ In 1871 werd zelfs de bovenzaal feestelijk geopend. Dit gebeurde met harmoniemuziek en een jaar later werd er onder directie van de heer Oliveira een Soirée Amusante gehouden.

In de kadastrale gegevens worden eerst Harm Meijer en zijn echtgenoot Catharina Jacoba Teunissen als eigenaren vermeld. Na het overlijden van Harm blijft de weduwe in eerste instantie alleen over en gaat het bezit uiteindelijk naar de kinderen. Het echtpaar had een dochter Tjiske Meijer die in 1884 was getrouwd met de Zwolse loodgieter Gerrit Ridder. Een andere dochter Sija Adriana Meijer was getrouwd met Gerrit Johan Ridder. Beide leden van de familie Ridder waren broers van elkaar. In de legger wordt verder nog een aantal kinderen van beide echtparen vermeld. Het gaat om een Gerrit Ridder en een Theodorus Ridder. Van deze laatste weten we dat hij militair sergeant was en woonachtig in Tilburg. Naast twee dochters had het echtpaar Meijer-Teunissen nog een zoon Teunis, een dochter Antje en een dochter Willemina. Deze Willemina Meijer was getrouwd met de uit Assen afkomstige architect Gerhardus Berend Broekema, de laatste persoon die in de kadastrale legger wordt genoemd.

In de tussenperiode was het Koffij- en Bierhuis De Nijverheid nog steeds een Bestelhuis. Vanaf 1874 niet alleen maar voor Hattem, maar ook voor Dalfsen. Bezorger voor Dalfsen is de heer A.L. Scheen.²⁶

19 Overijsselsche courant 30 juli 1816.

20 Zwolle, registers van huwelijken en echtscheidingen, Zwolle, archief 123, inventaris-num-mer 14555,

21 Overijsselsche courant 9 mei 1837.

22 Overijsselsche Almanak 1841.

23 Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant 12 december 1856.

24 Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant 19 mei 1865.

25 Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant 9 juli 1869.

26 Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant 17 juli 1874.

Het bier bleef een belangrijk product en in 1886 werd het assortiment uitgebreid met het Dortmunder bier van H. Bomcke uit Dortmund. Dit werd zowel per fust als hele en halve flessen verkocht. Saillant detail is dat het bierhuis nog steeds bekend stond om bier van Brouwerij De Haan, waarvan de naam inmiddels was veranderd in bierbrouwerij Haan en Sleutels. In 1896 werd volgens een aankondiging van een "Café Concert in geheel nieuw gezelschap" het Café de Nijverheid uitgebaat door Holvoet.

Afb 4.2. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant 2 December 1897.

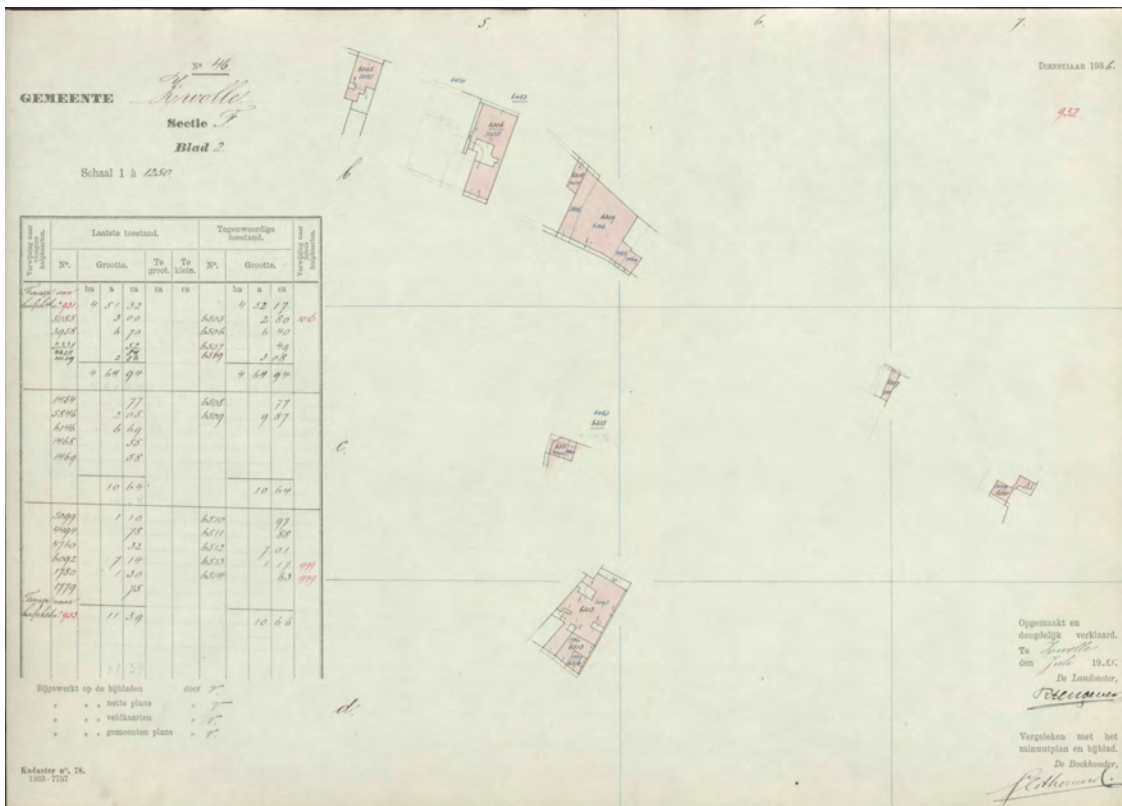
In 1908 werd de weduwe van P. Holvoet als uitbater vermeld. Het is dan nog steeds het Bestelhuis voor Hattem. Het adres is vanaf dat moment Melkmarkt 25. In 1913 staan Wicher Holvoet en zijn vrouw H.A. Holvoet-Oldenhof op het adres ingeschreven. Deze Wicher is in 1913 op 28 jarige leeftijd overleden. De familie Holvoet was huurder van het pand en stond niet als eigenaar geregistreerd.

In 1913 veranderde de uitbater en stond het bekend als Café P.C. Koekoek of Logement Café-Billard De Nijverheid. Deze firma bestond uit een likeurstokerij annex wijnhandel en bierbottelarij en was tevens een logement en café-restaurant. In 1916 werd het ook omschreven als pension voor de inkwartiering van militairen. Een jaar later werd de zaak in likeuren, wijnen en aanverwante artikelen door P.C. Koekoek overgedragen aan zijn zonen. Deze zonen zetten het bedrijf voort onder de naam Gebr. Koekoek en hadden vestigingen aan Melkmarkt 25 en Rodehaansteeg 14. In 1981 overleed ook de echtgenoot van P.C. Koekoek, Aaltje Hoeve op 55 jarige leeftijd. In 1918 werd na D. Koekoek, als nieuwe uitbater, P.J. Manders in de kranten vermeld. Het etablissement is dan nog steeds bekend als Logement en Café De Nijverheid. Deze Manders was afkomstig uit Staphorst en vertrok in 1920 al weer naar Nijmegen. Zowel Koekoek als Manders zijn huurders en geen eigenaren van het pand geweest.

Uitbater en eigenaar van Café De Nijverheid werd in 1921 Hendrik Stoter. Stoter liet een elektrische licht- en krachtinstallatie aanleggen door de firma Van Rossum aan de Thomas à Kempisstraat en had ook de beschikking over een elektrische piano. Deze H. Stoter was op 9 juni 1925 getrouwd met Alberdina Maria Jacoba Jansen. Zij overleed in 1932 op 47 jarige leeftijd. Stoter hertrouwde in 1934 met A.M. Termaat.

In 1927 werd het pand publiekelijk verkocht. Het pand werd op dat moment belend door de Firma Heins en M.S. Stibbe en bestond uit een grote gelagkamer, 3 kamers, keuken, 7 logeerkamers een kelder en een zolder. Koper werd A. Udinga voor een bedrag van 10.650 gulden. Deze Udinga was afkomstig uit Rotterdam en kreeg in 1927 voor de benedenlocaliteit verlof tot den verkoop van alcoholhoudende drank anders dan sterken drank voor gebruik ter plaatse van verkoop. Udinga was zelf geen uitbater of kastelein. In diverse advertenties werd nog steeds H. Stoter vermeld. In 1930 werd zelfs gesproken van Café Stoter De Nijverheid en werd het de standplaats van de Vrachtautodienst Genemuiden-Kampen-Zwolle. In 1936 werd een deel van het perceel verkocht aan de Naamloze Vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl. Deze firma die al gevestigd was in buurpand Melkmarkt 15 stond ook wel bekend als Naamloze Vennootschap Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de Erven J.J. Tijl. Voor de verkoop in 1936 was ook een kadastrale splitsing noodzakelijk.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 4.3. Hulpkaart uit 1936.

Een deel van het oude perceel werd omgedoopt tot F6508 en bleef in eerste instantie in bezit van Albert Udinga uit Rotterdam. Uitbater was in die tijd nog de vorige eigenaar Hendrik Stoter. In 1937 werd Hendrik Stoter als Caféhouder aan Melkmarkt 25 failliet verklaard. Het Café-Billard werd door Udinga geheel gerestaureerd en in 1940 opnieuw geopend. In 1966 werd als eigenaar de Naamloze Vennootschap "Eureka" Maatschappij tot exploitatie van koffiehuisen vermeld. Ook deze NV was afkomstig uit Rotterdam. In datzelfde jaar wisselde het pand van diverse eigenaren. Zo ging het van cafehouder Willem van Dorth naar Meindert van Genne. Van Dorth had meerdere panden in de omgeving en was eigenaar van een huis in de Voorstraat (F5867), Voorstraat 32-32a, Drostestraat 3 en Buitenkant 1-1a en 2-2a. Hij woonde zelf met zijn echtgenoot Willy Kalter aan de Deventerstraatweg 189. Van Dorth was in die tijd een bekende cafe uitbater.

Meindert van Genne was als schoenmaker begonnen en had uiteindelijk een winkel gestart. Deze winkelier heeft decennia lang in de Diezerstraat gezeten. In 1966 woonde hij samen met zijn vrouw Trientje Bouwina Pastoor op het adres Huygenstraat 2. In datzelfde jaar vond waarschijnlijk ook de oprichting plaats van de Naamloze Vennootschap Ascona van Genne schoenen. Het lijkt erop dat deze firma, bekend als Ascona, in de Melkmarkt 25 was gestart en in 1971 naar een groter pand (F7471) aan de overzijde van de Melkmarkt was verrokken.

Na de firma Ascona van Genne was het pand eigendom van de familie Loozeman. De in 1966 genoemde Adolf Loozeman was horlogemaker en goudsmid van beroep en afkomstig uit Wijhe. Hij had zich gevestigd op Melkmarkt 25 en is daar ook boven de winkel gaan wonen. Adolf Loozeman was getrouwd met Johanna Tabak. In 1972 werd de juwelierszaak gedreven door Uwe Wolfgang Loozeman, geboren in Bonn.

Het andere deel van het perceel werd in 1936 omgedoopt tot F6509 en opgenomen in een groter perceel dat eigendom werd van de Drukkerij en Uitgeverij de erven J.J. Tijl. Het kantoor hiervan was op Melkmarkt 15. In 1953 werd het perceel omgenummerd tot F7020. De oude gebouwen werden in 1956 gesloopt. In 1964 werden als eigenaren de Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl en de Twee Rooms Katholieke Parochien genoemd. In 1968 werden de gebouwen verlaten en vertrok de firma naar de Blaloweg.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1454	Gerrit van Wilpe en kinderen	1832-1857	Tapper	Zwolle	OAT 1832; art. 1449
F1454	Hendrik Albertus van Wilpe	1856-1872	Timmerman en kastelein	Zwolle	Art. 2472
F1454	Harm Meijer en Catharina Jacoba Teunissen D:Tjiske Meijer en Gerrit Ridder Z:Teunis Meijer D:Sija Adriana Meijer en Gerrit Johan Ridder D:Antje Meijer D:Wilhemina Meijer en Gerhardus Berend Broekema KZ:Theodorus Ridder	1872-1921	Timmerman en koffiehuishouder Loodgieter Militair sergeant	Zwolle	Art. 7993
F1454	Hendrik Stoter D: Sophia Stoter	1921-1927	Cafehouder	Tilburg Zwolle	Art. 14792
F1454	Hendrik Stoter	1927	Cafehouder	Zwolle	Art. 16103
F1454	Albert Udinga en Agatha Catharina van Meer	1927-1928	Cafehouder	Rotterdam	Art. 17147
F6508	Albert Udinga en Agatha Catharina van Meer	1928-1966	Cafehouder	Rotterdam	Art. 17147
F6508	Naamloze vennootschap "Eureka"Maatschappij tot exploitatie van koffiehuizen	1966		Rotterdam	Art. 27644
F6508	Willem van Dorth en Willy Kalter	1966	Directeur ener NV en cafehouder	Zwolle	Art. 22944
F6508	Meindert van Genne en Trientje Bouwina Pastoor	1966	Schoenmaker en winkelier	Zwolle	Art. 19743
F6508	Naamloze vennootschap Ascona Van Genne schoenen	1966-1967		Zwolle	Art. 27962
F6508	Adolf Loozeman en Johanna Tabak	1967-1972	Horlogemaker en goudsmid	Wijhe en later Zwolle	Art. 28047
F6508	Uwe Wolfgang Loozeman	1972-1988	Juwelier	Zwolle	Art. 49248
F6509	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1936-1953		Zwolle, Melkmarkt 15	Art. 16378
F7020	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1953-1956		Zwolle, Melkmarkt 15	Art. 16378
F7285	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1960-1964		Zwolle, Melkmarkt 15	Art. 16378
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl De Twee Rooms Katholieke Parochien	1964-1967		Zwolle	Art. 27079
F7400	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658

Tabel 4.1. Overzicht eigenaren van het perceel F1454.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1456 en 1456a (Voorstraat 20)

Van dit perceel is in het onderzoeksgebied alleen de steeg of uitgang naar de Melkmarkt opgegraven. Het daadwerkelijke voorhuis met daarachter gelegen blauwververij liggen onder het bestaande pand van Tijl. De steeg wordt al op het kadastrale minuutplan van 1832 aangegeven en maakte onderdeel uit van het huis aan de Voorstraat. Eigenaar is de blauwververij Jan ter Meulen die al in 1828 in de Overijsselsche Courant werd genoemd. Het huis ligt op dat moment naast een "extra sterk en wel betimmerd huis" van de heer C. H. Wubbenhorst. De blauwververij Jan ter Meulen was getrouwd met Hermanna Bello. Zij blijft na de dood van haar man in 1858 in het huis wonen. Hermanna Bello was een dochter van meester-chirurgijn Peter (Pierre) Bello. Uit de transportregisters blijkt dat chirurgijn Bello een pand in de Voorstraat bezat. Waarschijnlijk is het echtpaar in het ouderlijke pand van Hermanna gaan wonen. Dit lijkt bevestigd te worden door het feit dat Jan ter Meulen, afkomstig is uit Enschede als zoon van Jacob ter Meulen en Anna Jannink.

Het eigendom berust in 1858 bij de zonen Pieter Bello ter Meulen en Jacob Berend ter Meulen, beiden vennoten in het bedrijf. Na de dood van Pieter Bello ter Meulen op 11 mei 1860 wordt de handel en fabriekszaak door broer Jacob Berend onder dezelfde firmanaam Jan ter Meulen voortgezet.²⁷ De weduwe van Pieter Bello ter Meulen Alijda Slomp blijft wel mede-eigenaar. In 1878 worden de percelen F1456 en F1456a samengevoegd tot F4203 en in 1887 gedeeltelijk vernieuwd. In 1893 wordt het huis omschreven als "een zeer logeabel, geriefelijk ingericht Heerenhuis voor weinige jaren verbouwd, staande aan de Voorstraat te Zwolle, met eigen vrijen uitgang naar de Melkmarkt en open plaats" verkocht aan de firma Heins. Deze firma is voor 1/6 deel in handen van kleermaker Johannes Heins. Ook de consorten Antonius Franciscus, Johanna Elisabeth, Johannes Theodorus en Maria Eugemia Heins hebben een aandeel van 1/6. Daarnaast is er nog een aandeel van 1/12 van Marinus Heins en drie aandelen van 1/36 van Maria Geertruida Antoinette, Geertruida Franciska Johanna en Johan Gerardus Hubertus Maria Heins.

De firma Heins laten het in 1899 verbouwen en verkopen het in 1912 aan de al eerder genoemde mede-eigenaren Johannes Gerardus Hubertus Maria Heins en consorten (Maria Geertruida Antoinette en Geertruida Franciska Johanna Heins). Onder hun bewind wordt het in 1916 verbouwd en kadastraal omgenummerd tot F5846. In 1920 is besloten een vennootschap op te richten waarna het in 1934 werd verkocht aan de "Naamlooze Vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl". Tijl voegt het in 1936 samen tot F6509, huis, drukkerij, kantoorgebouw en erf. In 1953 wordt een deel van de stoep verkocht aan de gemeente Zwolle en kreeg het perceel nummer F7020. In 1956 en 1958 werden delen gesloopt en vond opnieuw een nummerwijziging plaats in F7285. F7285 werd vervolgens weer vervangen door F7377 en F7401 en in 1969 verkocht aan de Twee Rooms Katholieke Parochien in Zwolle. Vervolgens wordt ook dit perceel gesplitst in F7433 en F7434 en in 1970 verkocht aan de Naamloze Vennootschap Handelmaatschappij "Het Zuiden" gevestigd in Amsterdam. Het perceel F7433 wordt dan voor het eerst omschreven als bankgebouw en F7434 als winkelgebouw. Ook wordt voor het eerst gesproken van de door het pand lopende Tijlspassage.

Afb. 4.4. Hulpkaart uit 1878.

²⁷ Provinciaal Overijsselsche Courant 18-05-1860.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1456	Jan ter Meulen	1832-1859	Blauwverver	Zwolle	Art. 843
F1456	Pieter Bello ter Meulen	1859-1860	Koopman	Zwolle	Art. 6544
	Hermann Bello (wed. Jan ter Meulen)			Zwolle	
F1456	Jacob Berend ter Meulen	1860-1864	Koopman	Zwolle	Art. 6695
F1456	Jacob Berend ter Meulen	1864-1878	Koopman	Zwolle	Art. 7099
F1456a	Jan ter Meulen	1832-1859	Blauwverver	Zwolle	Art. 843
F1456a	Pieter Bello ter Meulen	1859-1860	Koopman	Zwolle	Art. 6544
	Hermann Bello (wed. Jan ter Meulen)				
F1456a	Jacob Berend ter Meulen	1860-1864	Koopman	Zwolle	Art. 6695
F1456a	Jacob Berend ter Meulen	1864-1878	Koopman	Zwolle	Art. 7099
F4203	Jacob Berend ter Meulen	1878-1893	Koopman	Zwolle	Art. 7099
F4203	Johannes Heins	1893-1912	Kleermaker	Zwolle	Art.10443
	Johannes Antonius Heins				
	Marinus Heins				
	Antonius Franciscus Heins				
	Johanna Elisabeth Heins				
	Johannes Theodorus Heins				
	Maria Eugenia Heins				
	Maria Geertruida Antoinette Heins				
	Geertruida Francisca Johanna Heins				
	Johan Gerardus Hubertus Marie Heins				
F4203	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins	1912-1916	Kleermaker	Zwolle	Art. 13002
	Maria Geertruida Antoinetta Heins				
	Geertuida Francisca Johanna Heins				
F5846	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins	1915-1920	Kleermaker	Zwolle	Art.13002
	Maria Geertruida Antoinetta Heins				
	Geertuida Francisca Johanna Heins				
F5846	Firma J. Heins en zonen	1920-1936		Zwolle	Ar. 14084
	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins		Koopman		
	Geertruida Francisca Johanna Heins				
	Maria Geertruida Antoinette Heins		Koopvrouw		
			Koopvrouw		
F6509	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1936-1953		Zwolle	Art. 16378
F7020	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1953-1956		Zwolle	Art. 16378
F7285	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1960-1964		Zwolle, Melkmarkt 15	Art. 16378
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1964-1967		Zwolle	Art. 27079
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7400	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658
F7400	Besloten vennootschap Koninklijke Tijl BV	1979-1980		Zwolle	Art. 37253
F7400	BV Verenigde Grafische Industrie	1980		Rijswijk	Art. 38104
F7400	Tijl Centrale Diensten BV	1980		Zwolle	Art. 38207
F7401	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967		Zwolle	Art. 27079
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7401	Gemeente Zwolle	1967-1969		Zwolle Zwolle Zwolle	Art. 29093
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle	1969-1972		Zwolle Zwolle	Art. 29093
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7434	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1972-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100.

Tabel 4.2. Overzicht eigenaren van het perceel F1456-F1456A.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel 1457 (Melkmarkt 23)

Dit perceel is in 1832 eigendom van bakker Assuerus Hiet en werd in 1843 verkocht aan de koopman Joseph Abraham Polak. Het wordt op dat moment bewoond door L. Hiet. Interessant is dat Hiet ook een tuin met tuinhuis in de Musschenhage (E208 en 210) bezat. Joseph Abraham Polak was getrouwd met D. Stibbe en overleed op 89 jarige leeftijd op 10 mei 1867.

De Nolaris M. J. V. KRAMER, zal op *Dingsdag den 18den October*, 's nademiddags om 5 uur, in *DE BEURS* te **Zwolle**, in-zetten en 14 dagen daarna verkoopen:

1°. Een bijzonder goed ter neering staand HUIS en ERF, waarin sedert onheugelijke jaren de BAKKERIJ met veel succes is uitgeoefend, bewoond door den Bakker HIET, aan den Melkmarkt te Zwolle, S. F. No. 1457, groot 70 Ellen, aan te vaarden 1°. Mei 1843.

Afb. 4.5. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Oktober 1842.

In 1868 staat Mozes Jonas Polak als eigenaar vermeld. Ook hij is koopman. In 1869 is nog steeds een telg van de familie Polak eigenaar. Ditmaal is het Mozes Joseph Polak. Van hem is bekend dat hij handelde in grote partijen katoenen-, linnen en wollen manufacturen.

Hij verkoopt het huis en erf in 1884 aan koopman Philippus de Horst en zijn vrouw Mietje Polak. Het huis wordt dan omschreven als een handel in manufacturen en bestaat uit een winkel en twee kamers op de begane grond. Op de verdieping bevinden zich drie kamers en daarboven gelegen zolder. Interessant is naast de aanwezigheid van een kelder, wel- en regenwatervoorziening en verdere gemakken ook de aanwezigheid van een pothuis. Het is dan nog steeds familiebezit. Ook na 1900, wanneer het eigendom verdeeld wordt, blijft het in bezit van de familie Polak. In totaal zijn er dan acht verschillende eigenaren, beginnend bij koopman Abraham Mozes, Rosetta, Mozes, Sophia, Bernard, Abraham, Grietje en Henriette Polak.

Vanaf Woensdag 18 Juni a.s.

Totale Uitverkoop

wegens verbouwing.

Door aankoop van perceel **MELKMARKT 23**, tot op heden bewoond door den Heer **POLAK**, zijn wij in staat onze zaak de zoo lang gewenschte uitbreiding te geven. Na de verbouwing zullen onze Magazijnen een diepte hebben van 32 Meter, uitkomende **VOORSTRAAT 20, MELKMARKT 23**.

Daar wij echter gedurende het Winterselzoen nog in perceel **VOORSTRAAT** verkoopen, en door de verbouwing veel ruimte hebben te missen, houden wij deze zeldzame opruiming van Zomergoederen, om plaats te winnen voor de Winter-Nouveauté's.

De verkoop geschiedt **UITSLUITEND à contant** en omvat het volgende:

HEERENKLEEDING.	JONGENSKLEEDING.
Fantasia, Zwarte en Blauwe Colbert en Jacquette Costumes - Gekleede Costumes - Regenjassen	Jongens Costumes met korte of lange Broek.
Câpes - Broeken - Fantasia en Piquévesten	Norfolk en Suffolk Costumes
Luster Jasjes, enz. enz.	Veston Costumes - Schoolbroeken - Matrozen- en Jekkerpakjes, enz. enz.

Tevens een partij **MANCHESTER** en **ENGELSCH-LEDEREN MANS- en JONGENSBROEKEN.**

 Een ieder profiteere van dit zeldzaam aanbod

Wegens te verwachten groote toeloop zullen, om ruimte te winnen, de Uitstallisten de eerste dagen niet voor étalage, maar voor den verkoop gebruikt worden.

Het Magazijn is gedurende dezen uitverkoop geopend van 9 tot 2 en van 3 tot 9 uur.

Maandag en Dinsdag 16 en 17 Juni gesloten ter voorbereiding van dezen **REUZEN UITVERKOOP.**

ZONDAGS GESLOTEN **GEEN ZICHTZENDINGEN**

Afb. 4.6. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 14 Juni 1913.

In 1914 volgt de verkoop aan de familie Heins. Zij zijn dan ook al in bezit van enkele buurpanden waaronder F1456 en 1456a. Onder eigendom van de firma Heins wordt in 1934 het porseleinmagazijn Dijla geopend. De naam Dijla verwijst naar Van Dijck & Lammers. Deze firma blijft in ieder geval tot juli 1944 op het adres Melkmarkt 23 aanwezig.

OPENING ◆

Morgenmiddag 3 uur Opening
van

**„DIJLA” - PORCELEIN-
MAGAZIJN**

MELKMARKT 23 - ZWOLLE

Speciaalzaak in:

MCSA PORCELEIN EN PLATEEL - PORCELEIN
PETRUS REGOUT & Co., Maastricht. - ARTISTIEK
VUURVAST AARDEWERK. - LEERDAM GLAS-
WERK. - BAKELIT. - Zeer uitgebreide sorteering
in: ONTBIJT-, EET- EN THEESERVIEZEN,
KOPJES EN SCHOTELS, in varierende décors.

De overzichtelijke groepeerings van onze Artikelen
zal Uw keuze vergemakkelijken. - - - -

Ter gelegenheid van de Opening ontvangt iedere
25ste koper een **aardige verrassing** en iedere
100ste koper een **Ontbijt- of Theeservies**.

Deze reclame is geldig tot en met 24 Maart a.s.

Van Dijck & Lammers

Afb. 4.7. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Maart 1934.

 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1457	Assuerus Hiet	1832-1843	Bakker	Zwolle	Art. 558
F1457	Joseph Abraham Polak	1843-1857	Koopman	Zwolle	Art. 2482
F1457	Mozes Jonas Polak	1857-1869	Koopman	Zwolle	Art. 7346
F1457	Mozes Joseph Polak	1869-1884	Koopman	Zwolle	Art. 7589
F1457	Philippus de Horst en Mietje Polak	1884-1900	Koopman	Zwolle	Art. 9408
F1457	1/8 Abraham Mozes Polak	1900-1914	Koopman	Zwolle	Art.11369
	1/8 Rosetta Polak				
	1/8 Mozes Polak				
	1/8 Sophia Polak				
	1/8 Bernard Polak				
	1/8 Abraham Polak				
	1/8 Grietje Polak				
	1/8 Henriette Polak				
F1457	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins	1914-1915	Kleermaker	Zwolle	Art. 13002
	Maria Geertruida Antoinetta Heins				
	Geertuida Francisca Johanna Heins				
F5846	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins	1915-1920	Kleermaker	Zwolle	Art.13002
	Maria Geertruida Antoinetta Heins				
	Geertuida Francisca Johanna Heins				
F5846	Firma J. Heins en zonen	1920-1936		Zwolle	Ar. 14084
	Johan Gerardus Hubertus Maria Heins		Koopman		
	Geertruida Francisca Johanna Heins				
	Maria Geertruida Antoinette Heins		Koopvrouw		
F6509	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1936-1953		Zwolle	Art. 16378
F7020	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1953-1956		Zwolle	Art. 16378
F7285	Naamloze vennootschap Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1960-1964		Zwolle, Melkmarkt 15	Art. 16378
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1964-1967		Zwolle	Art. 27079
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7400	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658
F7400	Besloten vennootschap Koninklijke Tijl BV	1979-1980		Zwolle	Art. 37253
F7400	BV Verenigde Grafische Industrie	1980		Rijswijk	Art. 38104
F7400	Tijl Centrale Diensten BV	1980		Zwolle	Art. 38207
F7401	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967		Zwolle	Art. 27079
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7401	Gemeente Zwolle	1967-1969		Zwolle Zwolle	Art. 29093
	De Twee Rooms Katholieke Parochien				
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handelmaatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle	1969-1972		Zwolle	Art. 29093
	De Twee Rooms Katholieke Parochien			Zwolle	
F7434	Naamloze Vennootschap Handelmaatschappij Het Zuiden	1972-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100.

Tabel 4.3. Overzicht eigenaren van het perceel F1457.

Perceel 1458 (Melkmarkt 21)

Dit pand is in 1832 eigendom van mandenmaker Jacobus Voskamp. Voskamp is dan ook eigenaar van het belendende pand F1459. In 1862 komt het in handen van zijn dochter Dirkje Voskamp die getrouwd is met winkelier Hermanus Johannes Robben. Robben woont zelf in het buurpand F1459. Het huis F1458 wordt op dat moment bewoond door blikslager S. Jansen. Beide panden worden in 1861 omschreven als twee naast elkaar gelegen "Huizen en Wheren, staande en gelegen aan de Melkmarkt bij de Grootte Markt, belend de heer Abrahamson ter eener en de heer Polak ter andere zijde". De huizen zijn voorzien van "Verwulfde kelders, regen en pompwater en een doorlopend riool. Het echtpaar Robben-Voskamp verkoopt beide panden in 1875 aan lederkooper Gerardus Hendrikus Spitman. Onder Spitman worden beide panden gesplitst en komt F1458 in handen van banketbakker Herman Bloemink en zijn zoon Johan Carel Bloemink. Uit advertenties van 1886 blijkt dat het huis nog wel wordt bewoond door mej. H.M. Spitman. Het perceel wordt in 1888 vergroot en krijgt nummer F4652. In 1905 wordt het verkocht aan drukker en uitgever Jan Jacob Tijl. Onder Tijl wordt het diverse malen verbouwd en krijgt het nieuwe kadastrale nummers F5427, 5847 en 6146.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1458	Jacobus Voskamp	1832-1862	Mandenmaker	Zwolle	Art. 1359
F1458	Johannes Hermanus Robben	1862-1875	Winkelier	Zwolle	Art. 6814
F1458	Gerardus Hendrikus Spitman	1875-1887	Lederkoper	Zwolle	Art. 8339
F1458	Herman Bloemink Johan Carel Bloemink	1887-1888	banketbakker	Zwolle	Art.9874
F4652	Herman Bloemink Johan Carel Bloemink	1888-1905	Banketbakker	Zwolle	Art. 9874
F4652	Jan Jacob Tijl	1905-1906	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5427	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1906-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.4. Overzicht eigenaren van het perceel F1458.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1459 (Melkmarkt 19)

Dit pand is in 1832 eigendom van mandenmaker Jacobus Voskamp. Voskamp is dan ook eigenaar van het belendende pand F1458. In 1862 komt het in handen van zijn dochter Dirkje Voskamp die getrouwd is met winkelier Hermanus Johannes Robben. Zij verkopen beide panden na een faillissement in 1875 aan lederkooper Gerardus Hendrikus Spitman. Het huis wordt in 1886 bewoond door de heer J. Troostwijk. Onder Spitman worden beide panden gesplitst en komt F1459 in 1886 in handen van horlogemaker Hendrikus Johan Franciscus Ulrich Landskroon voor 3400 gulden.. De twee eigenaren van het buurpand F1458 Herman en Johan Carel Bloemink worden als mede-eigenaren genoemd. Landskroon dreef in het pand een horlogezaak tot 1902. Het pand was in 1888 gesplitst in F4652 en F4653. Beide panden komen in de periode 903-1905 in handen van drukker en uitgever Jan Jacob Tijl en zijn weduwe Grada Juchter.

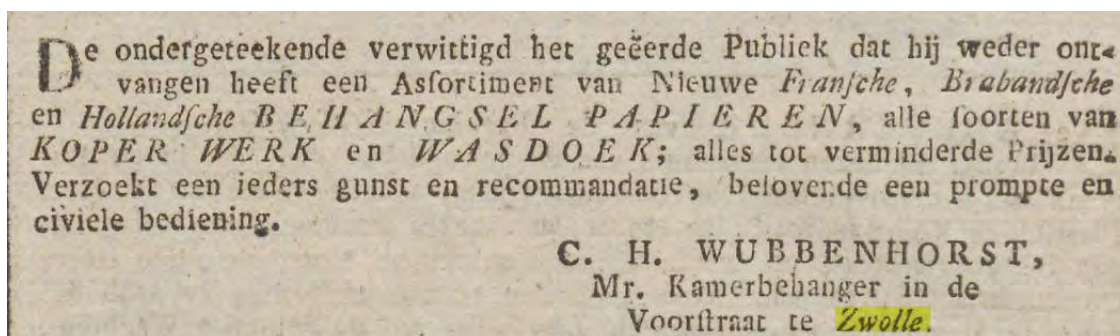
In 1907 en 1908 is het pand samen met Melkmarkt 15 en 17 vervangen door een nieuw gebouw van de firma Tijl. In 1905 wordt het verkocht aan drukker en uitgever Jan Jacob Tijl. Onder Tijl wordt het diverse malen verbouwd en krijgt het nieuwe kadastrale nummers F5427, F5847 en F6146.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1459	Jacobus Voskamp	1832-1862	Mandenmaker	Zwolle	Art. 1359
F1459	Johannes Hermanus Robben	1862-1875	Winkelier	Zwolle	Art. 6814
F1459	Gerardus Hendrikus Spitman	1875-1887	Lederkooper	Zwolle	Art. 8339
F1459	Hendrikus Johan Franciscus Ulrich Landskroon	1887-1888	Horlogemaker	Zwolle	Art. 9895
	Herman Bloemink				
	Johan Carel Bloemink				
F4652	Herman Bloemink en consorten	1888-1905	Banketbakker	Zwolle	Art.9874
	Johan Carel Bleomink				
F4653	Hendrikus Johan Franciscus Ulrich Landskroon	1888-1903	Horlogemaker	Zwolle	Art. 9919
F4652	Jan Jacob Tijl	1905-1906	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F4653	Jan Jacob Tijl	1903-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5427	Jan Jacob Tijl	1906-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5847	Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F6146	Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.5. Overzicht eigenaren van het perceel F1459.

Perceel F1460 (Voorstraat 20)

Dit perceel is in 1832 eigendom van meesterbehanger Coert Hendrik Wubbenhorst. Wubbenhorst werd omschreven als meester kamerbehanger.

Afb. 4.8. Artikel uit de Overijsselsche courant van 27 April 1827.

Na Wubbenhorst komt het pand in handen van koopman Nicolaas Franciscus Gomarus en zijn vrouw Aleida Barbara van Marle. In 1874 wordt ook Johannes Nicolaas Gomarus als eigenaar genoemd. Na hem is het de beurt aan koopman Gerrit Albert Gomarus.

Hij doet het over aan Hermanna Gomarus en haar echtgenoot George Wieland. Het echtpaar verkoopt het huis in 1873 aan kleermaker Johannes Heins. In 1899 komt het in handen van de boekhandelaren Willem en Jan Jacob Tijnl, firmanten van de erven J.J. Tijnl. Zij verbouwen het pand regelmatig en houden het tot 1968 in bezit.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1460	Coert Hendrik Wubbenhorst	1832-1866	Behanger	Zwolle	Art. 1473a
F1460	Nicolaas Franciscus Gomarus Aleida Barbara van Marle	1866-1873	Koopman	Zwolle	Art. 458
F1460	Johannes Nicolaas Gomarus	Ca.1873			
F1460	Gerrit Albert Gomarus	Ca.1873	Koopman	Zwolle	Art. 457
F1460	Hermanna Gomarus George Wieland	Ca.1873		Zwolle	Art. 4023
F1460	Johannes Heins Johannes Antonius Heins Antonius Franciscus Heins Marinus Heins Johanna Elisabeth Heins Johannes Theodorus Heins Maria Eugemia Heins	1873-1899	Kleermaker	Zwolle	Art. 8034
F1460	De firma de erven J.J. Tijnl Willem Tijnl	1899-1901		Zwolle	Art. 11287
F5036	Jan Jacob Tijnl Jan Jacob Tijnl	1901-1903	Boekhandelaar Boekhandelaar Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
F5126	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijnl	1903-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
F5427	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijnl	1909-1923	Drukker en uitgever		
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijnl	1923-	Drukker en uitgever		
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijnl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.6. Overzicht eigenaren van het perceel F1460.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1461

Dit huis is in 1832 eigendom van fabrikteur Andries Broekhuizen en wordt in 1839 verkocht aan kantoorbediende Evert Neuteboom en mede-erfgenaam Hendrik Neuteboom. In datzelfde jaar wordt het huis al weer doorverkocht aan confiturier Willem Olivier Sterk. Sterk is oorspronkelijk afkomstig uit Deventer. Hij verkoopt het in 1875 aan boekhandelaar Willem Tijl. Sterk had al in 1852 zijn banketbakkerij verplaatst naar de Diezerstraat, tegenover de Vischmarktsteeg. In 1875 heeft hij samen met Jan Winkel Jacobzoon een vennootschap opgericht. Deze firma is later bekend onder de naam Chris G. Lindeboom, hofleverancier Diezerstraat 31. Door Tijl worden de panden F1461, 1463 en 1464 in 1878 verenigd tot F4204. Zij houden het in bezit tot 1968.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1461	Andries Broekhuizen	1832-1839	Fabrikteur	Zwolle	Art. 228
F1461	Evert Neuteboom Hendrik Neuteboom	1839	Kantoorbediende	Zwolle	Art. 1940
F1461	Willem Olivier Sterk	1839-1875	Confiturier	Zwolle	Art. 2278
F1461	Willem Tijl	1875-1878	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6537
F4204	De firma de erven J.J. Tijl Willem Tijl Jan Jacob Tijl	1878-1901	Boekhandelaar Boekhandelaar	Zwolle	Art. 11287
F5036	Jan Jacob Tijl	1901-1903	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5126	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1903-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5427	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever		
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-	Drukker en uitgever		
	Wed. Grada Juchter				
F6146	Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.7. Overzicht eigenaren van het perceel F1461.

Perceel F1462 (Melkmarkt 17)

Dit huis is in 1832 in bezit van de weduwe Wicherlink, geboren Wolters en wordt in 1839 verkocht aan Johannes Lindeboom. Deze Johannes Lindeboom was afkomstig uit Dalfsen en van beroep medicinaal-dokter. Hij wordt ook omschreven als voogd van Willem Hendrik Wicherlink, zoon van de vorige eigenaar. Hij verkoopt het pand in 1847 aan koopman Gezinus Johannes Kloosterman uit Heino. Deze verkoopt het weer in 1860 door aan koopman Lion Abrahamson. Tien jaar later is boterhandelaar Hendrikus Berendszoon Scholten uit Heerde de eigenaar. Ook hij verkoopt het pand in 1873 weer door aan Maria Hendrika Kortenhorst, weduwe van Cornelis van der Molen. Zij hertrouwt later met Hermanus Hell. In 1902 komt het in handen van drukkerij en uitgeverij Jan Jacob Tijl. In 1907 en 1908 is het pand samen met Melkmarkt 15 en 19 vervangen door een nieuw gebouw van de firma Tijl.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1462	Weduwe Wicherlink	1832-1839		Zwolle	Art. 1437a
F1462	Johannes Lindeboom	1839-1847	Medicinaal dokter	Zwolle	Art. 2724
F1462	Gezinus Johannes Kloosterman	1847-1859	koopman	Heino	Art. 6360
F1462	Zion Abrahamson	1859-1870	koopman	Zwolle	Art. 6525
F1462	Hendrikus Berendszoon Scholten	1870-1873	Boterhandelaar	Heerde Zwolle	Art. 7749 Art. 6979
F1462	Maria Hendrika Kortenhorst	1873-1902			
F5126	Jan Jacob Tijl	1902-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5427	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever		
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-	Drukker en uitgever		
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F6146	Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.8. Overzicht eigenaren van het perceel F1462.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1463 (Melkmarkt 15)

Dit huis wordt al in de Overijsselsche courant van 1818 omschreven als eigendom van de boekverkopers M. Tijl & zoon. Het huis wordt gesitueerd aan de Groote Aa bij de Markt in Zwolle.²⁸ In 1826 wordt dit nader gespecificeerd tot Korenmarkt.²⁹ In 1828 werd boekhandelaar Jan Jacob Tijl als eigenaar genoemd.³⁰ In de kadastrale legger is boekverkoper Jan Jacob Tijl eigenaar van de twee panden F1463 en 1464. Dit betreft huizen op één perceel tussen de Melkmarkt en Voorstraat. Beide panden komen in 1852 in handen van zoon Willem Tijl. Ook Willem staat te boek als boekhandelaar. In 1878 worden de panden F1461, 1463 en 1464 verenigd tot F4204. Dit pand was voorzien van een fraaie 18de-eeuwse klokgevel met daarin de gevelsteen met de Lindeboom uit 1747. In 1907 en 1908 is het pand samen met Melkmarkt 17 en 19 vervangen door een nieuw gebouw van de firma Tijl.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1463	Jan Jacob Tijl	1832-1852	Boekverkoper	Zwolle	Art. 1258
F1463	Willem Hendrikus Tijl	1852-1859	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 4067
F1463	Willem Tijl	1859-1875	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6537
F4204	Willem Tijl	1875-1900	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6537
F4204	Firma erven J.J. Tijl	1900-1901		Zwolle	Art. 11287
	Willem Tijl		Boekhandelaar		
	Jan Jacob Tijl		Boekhandelaar		
F5036	Firma erven J.J. Tijl	1901-1901		Zwolle	Art. 11287
	Willem Tijl		Boekhandelaar		
	Jan Jacob Tijl		Boekhandelaar		
F5036	Jan Jacob Tijl	1901-1903	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5126	Jan Jacob Tijl	1903-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5427	Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				
F5847	Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F6146	Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.9. Overzicht eigenaren van het perceel F1463.

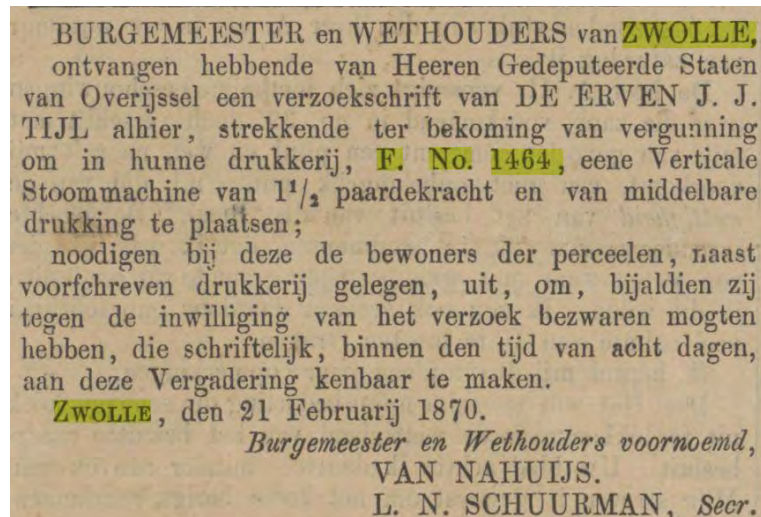
²⁸ Overijsselsche courant 16-10-1818.

²⁹ Overijsselsche courant 03-01-1826.

³⁰ Overijsselsche courant 10-06-1828.

Perceel F1464 (Voorstraat 18)

Dit pand is in 1832 eigendom van de weduwe van Hendrik Tijl, Aleida Johanna Bourdeau. Bourdeau is op 31 december 1820 weduwe geworden na het overlijden van haar man. Door de erfenis komt het daarna samen met F1463 in handen van de al eerder genoemde boekverkoper Jan Jacob Tijl. Beide panden komen in 1852 in handen van zoon Willem Tijl. Ook Willem staat te boek als boekhandelaar. Op verzoek van de erven J.J. Tijl wordt in 1870 de vergunning verstrekt om in hun drukkerij "een Verticale Stoommachine van 1.5 paardekracht en van middelbare drukking te plaatsen".

Afb. 4.9. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 22 Februari 1870.

In 1878 worden de panden F1461, 1463 en 1464 verenigd tot F4204. In 1884 wordt opnieuw een stoommachine geplaatst, ditmaal met een paardekracht van 4 PK. Het perceel F4204 wordt in 1899 uitgebreid met het aangrenzende perceel F1460. Het bestaat op dat moment uit een boek- en steendrukkerij. In 1907 worden in het perceel F5126 ter vervanging van de bestaande stoommachine, de bijbehorende ketel en twee gasmotoren van 10 en 20 paardekracht geplaatst. De machines zijn zowel bedoeld voor de verlichting als beweegkracht. In datzelfde jaar wordt ook een vergunning verleend voor een rotatiepers en een stereotyp-inrichting. In 1914 wordt het gebouwencomplex uitgebreid met perceel F1465 en worden ook een transformator en 27 electromotoren geplaatst.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1464	Wed. Hendrik Tijl, geb. Bourdeau	1832-1852	Boekverkoper	Zwolle	Art. 1259
F1464	Jan Jacob Tijl	1852	Boekverkoper	Zwolle	Art. 1258
F1464	Willem Hendrikus Tijl	1852-1859	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 4067
F1464	Willem Tijl	1859-1875	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6537
F4204	Willem Tijl	1875-1900	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6537
F4204	Firma erven J.J. Tijl	1900-1901		Zwolle	Art. 11287
	Willem Tijl		Boekhandelaar		
	Jan Jacob Tijl		Boekhandelaar		
F5036	Firma erven J.J. Tijl	1901-1901		Zwolle	Art. 11287
	Willem Tijl		Boekhandelaar		
	Jan Jacob Tijl		Boekhandelaar		
F5036	Jan Jacob Tijl	1901-1903	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5126	Jan Jacob Tijl	1903-1909	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5427	Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F5847	Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				
F6146	Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.10. Overzicht eigenaren van het perceel F1464.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1465 (Voorstraat 16)

In 1832 wordt als eigenaar kastenmaker Jacob Worst als eigenaar vermeld. Jacob is een zoon van kastenmaker Gerrit Worst die in 1828 nog in de Diezerstraat nummer 6 nog een kastenmakers-affaire dreef. Dit bedrijf werd in 1839 overgenomen door zijn zoon Jacob en later door kleinzoon Gerrit Willem Broeker.

** De sedert eene reeks van jaren algemeen geroemde KASTENMAKERS-AFFAIRE, van wijlen den Heer Gr. WORST, te Zwolle, onlangs van deszelfs Zoon den Heer JACOB WORST, overgenomen zijnde door de Ondergeteekende G. W. BROEKER, Kleinzoon van den eerstgenoemden, en door denzelfden van jongs af tot die Affaire opgeleid; zoo acht hij het niet ongepast, dit langs dezen weg bekend te maken; zullende hij gemelde Affaire blijven voortzetten, op dezelfde wijze, met niet mindere uitgebreidheid en in hetzelfde Huis, te Zwolle, in de Diezerstraat, N°. 6., (boven de Deur nog de naam vertoonende van G. WORST); terwijl hij tevens van zijne zijde alles zal aanwenden, wat in zijn vermogen is om zich der voortdurende begunstiging van het Publiek allezins waardig te maken. G. W. BROEKER.

Afb. 4.10. Artikel uit de Overijsselsche courant van 23 December 1828.

Vermoedelijk heeft Jacob Worst zijn kastenmakers-affaire in de Voorstraat verkocht en is aan de Diezerstraat doorgegaan. De nieuwe koper werd koopman Israel Mozes Zendijk. Zendijk was een koopman en winkelier in Kampen en wordt in 1849 failliet verklaard.

Na hem wordt in 1845 koopman Koos Joseph Troostwijk als eigenaar vermeld. Troostwijk was getrouwd met Helena van Ham. In 1865 komt het pand in handen van de uit Dalfsen afkomstige bakker Lambert Jan Snel. Snel krijgt datzelfde jaar toestemming om in het huis een bakoven te plaatsen.

De ondergeteekende maakt aan zijne geëerde Begunstigers en Stadgenooten bekend, dat bij hem van af heden te bekomen zijn: **Banketletters à 70, Suiker St. Nicolaas à 50 en Bruine à 25 Cent de 5 Ons.** Hij hoopt met een talrijk bezoek vereerd te worden. **L. J. SNEL, Voorstraat.**

Afb. 4.11. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 5 December 1866.

Ook hij gaat in 1867 failliet. Drie jaar later in 1869 is het de beurt aan Jan Hendrik Leusman en zijn vrouw Johanna Hendrika Hellendoorn. De weduwe Hellendoorn blijft eigenaresse en dreef een handel in linnen. Naast het pand aan de Voorstraat was zij ook eigenaresse van het perceel 1 t/m 10 op het zogenaamde Kikkerseiland aan het Rodetorenplein. In 1884 treedt zij uit de firma Leusman & Stulen die vanaf dat moment wordt voortgezet door Johan Herman Stulen en Johan Heinrich Hellendoorn onder dezelfde naam. In 1905 komt zij te overlijden en wordt de zaak voortgezet door Margaretha Gezina Hellendoorn en Geertruida Johanna Hellendoorn.

Afb. 4.12. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 November 1898.

In 1907 wordt het perceel aan het complex van Tijl toegevoegd.

Kadas- traal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1465	Jacob Worst	1832-1839	Kastemaker	Zwolle	Art. 1469
F1465	Gerrit Willem Broeker				
F1465	Israel Mozes Zendijk	1839-1846	Koopman	Zwolle	Art. 2120
F1465	Koos Joseph Troostwijk	1846-1866	Koopman	Zwolle	Art. 2623
F1465	Lambert Jan Snel	1866-1868	Bakker	Zwolle	Art. 7338
F1465	Jan Hendrik Leusman	1868-1869	Koopman	Zwolle	Art. 2985
F1465	Johanna Hendrika Hellendoorn	1869-1904		Zwolle	Art. 8697
F1465	Margaretha Gezina Hellendoorn Jacoba Geertruida Hellendoorn Geertruida Johanna Hellendoorn	1904-1915		Zwolle	Art. 11888
F1465	Jan Jacob Tijl Wed. Grada Juchter	1915-1916		Zwolle	Art. 11556
F5847	Jan Jacob Tijl	1916-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.11. Overzicht eigenaren van het perceel F1465.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1466 (Melkmarkt 13)

In 1832 is de weduwe van Arend ten Klooster geboren Poter de eigenaresse. Arend ten Klooster was meester-tinnegieter.

A. TEN KLOOSTER, Mr. TINNEGIETER, geeft aan het geëerde Publiek bij dezen berigt, dat hij met *primo Mei* alhier te Zwolle met der Woon zich heeft nedergezet aan de **Groote Aa** bij de Koornmarkt. Maakt en Verkoopt alle soorten van TINWERK. Beveelt zich in een ieders gunst, met verzekering van eene prompte en civiele behandeling.

Afb. 4.13. Artikel uit de Overijsselsche courant van 19 Mei 1826.

In 1839 wordt nog steeds tinnegieter Arend ten Klooster als eigenaar genoemd. Deze Arend was getrouwd met Mietje Winters en was in 1855 ook eigenaar van een huis aan de Nieuwe Markt (F2278). Arend overlijdt in 1860 op 77 jarige leeftijd. In 1867 is er nog sprake van winkel in wol, koord en zijden van E.J.M. van Enter.

Garen, Band, Wol, Sajet, Breikatoen. Gebreide en Geweven Goederen. Knoop. Zeemleder Lappen enz. ontvangen in groote sortering tegen verminderde prijzen.
E. J. M. VAN ENTER,
Melkmarkt. Zwolle.

Afb. 4.14. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 10 April 1868.

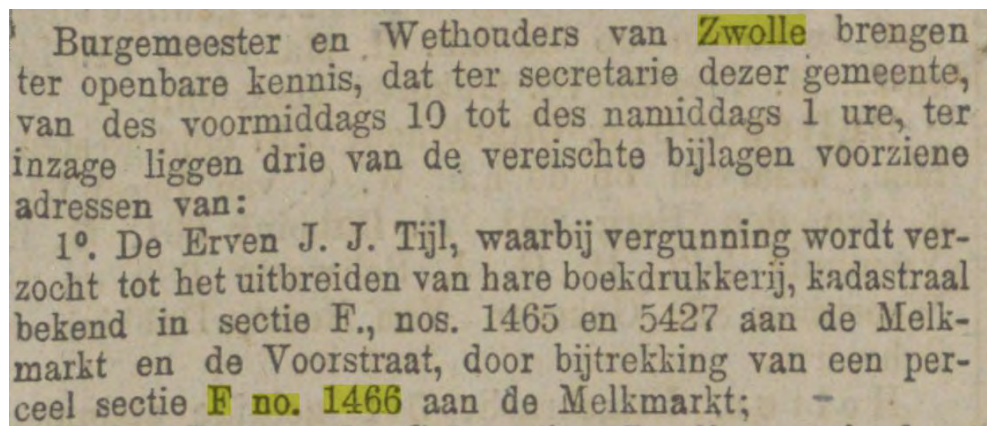
De Wed. A. ten Klooster verkoopt het pand in 1878 aan koffiehuisouder Joannes Antonius Mens en zijn vrouw Theresia Engelina Baartman. Het café wordt in 1898 overgenomen door W. Geerlings.

Gedurende de Kermis
alle avonden
Café Chantant.
Entrée vrij, zoowel onder als boven.
Wed. **J. A. Mens.**

Afb. 4.15. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 29 Juli 1895.

De weduwe Mens verkoopt het in 1916 aan Jan Jacob Tijl.

Afb. 4.16. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Juli 1916.

In 1904 vinden we aan de Voorstraat op Voorstraat 18-20 de Stoomboek- en steendrukkerij van de erven J.J. Tijl. Dit pand was in 1899 gekocht van de kleermaker J. Heins. De panden vanaf Voorstraat 18-20 tot de Melkmarktstraat zijn in 1957-59 ten behoeve van de drukkerij Tijl door nieuwbouw vervangen. Sinds 1969 is dit samen met het aan de overzijde van de Melkmarktstraat (Voorstraat 28) in gebruik geweest bij de gemeentelijke archiefdienst.

Interessant gegeven is dat in de Voorstraat tot 1884 dagelijks de botermarkt en tot 1913 de eiermarkt werd gehouden. Op 10 november vond verder de jaarlijkse ganzenmarkt plaats. Volgens Berkenvelder is dat de reden voor veel koffiehuisen aan de oneven zijde van de Voorstraat.

Aan de Melkmarkt is rond 1900 nog maar één pand in handen van de firma Tijl (Melkmarkt 15). Dit is een pand met klokgevel. In de gevel is de gevelsteen de Lindeboom te zien met het jaartal 1777. Dit huis is door Martinus Tijl, die zich in 1768 in Zwolle vestigde, gebouwd. Het huis wordt in 1819 gesitueerd aan de Groote Aa bij de Korenmarkt. Martinus Tijl dreef de zaak samen met zijn zoon Hendrikus Tijl. Hendrikus Tijl was getrouwd met Aleida Johanna Bourdeau en is op 31 december 1820 op 53 jarige leeftijd overleden. Martinus Tijl zelf overleed op 21 maart 1825 op 86 jarige leeftijd. De weduwe Bourdeau overleed in Kampen op 6 juni 1844 op 78 jarige leeftijd.

De firma Tijl was op dat moment al overgenomen door zoon Jan Jacob Tijl. Hij was gehuwd met Rebecka Aleida van Coeverden die op dezelfde dag overleed als zijn moeder op 6 juni 1844.

Daarnaast lag het pand Melkmarkt 17 dat van 1872-1900 werd bewoond door de weduwe H. Hell-Kortenhorst weduwe van logementhouder H. Hell. In 1915 werd aan het complex van Tijl het pand Melkmarkt 13 toegevoegd.

Melkmarkt 13 werd oorspronkelijk bewoond door de meester tinnegieter Arian ten Klooster. Hij overleed op 81 jarige leeftijd op 26 maart 1825. Na Ten klooster zat er de handel in garen, band, wol, sajjet, breikatoen, gebreide en geweven goederen, knopen en zeemlederen lappen enz. van E.J.M. van Enter.

Vanaf 1881 is het koffiehuis onder de naam J.A. Mens wijk A nr. 20. Het pand had toen een beneden- en bovenzaal. In dat jaar was er ook vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein. J. A. Mens is 16 juli 1885 overleden, Zijn weduwe J.A. Mens geb. Baartman vraag een jaar later de vergunning voor sterke drank opnieuw aan. Zij blijft het koffiehuis drijven en een krantenbericht van 1895 laat zien dat gedurende kermis er elke avond sprake was van Café Chantant met een vrije entree. In 1897 vindt er in de bovenzaal een buitengewone voorstelling plaats met Edison's originele kinematograph. Deze werd drie dagen 8-10 januari gehouden. Er waren kaartjes verkrijgbaar voor de 1 en 2e rang. De directie werd gevormd door J. Rozeboom. In 1898 wordt de drankvergunning aangevraagd door H.A. van der Weerd. Opmerkelijk is dat het café in dat jaar wordt overgedragen van de weduwe J.A. Mens aan W. Geerlings. De drankvergunning wordt in 1903 nog aangevraagd door Theresia Engelina Baarthman weduwe van Johannes Antonius Mens. In 1907 wordt het op zeer gunstigen stand gelegen koffiehuis verkocht. Het bestaat uit groote gelagkamer beneden, een keukentje en kelder en op de 1e etage een groote zaal en op de 2e etage 4 kamers met daarboven een zolder. Het werd geveild voor 7400

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

gulden. Het bleef echter wel in de kranten aangeprezen als cafe Mens met bovenzaal die gebruikt kon worden voor vergaderingen, bruiloften enz. Onder directie van de heer van J. van Praag werd in 1913 nog een groot café Chantant gehouden.

Het huis naast Melkmarkt 17 werd dubbel bewoond. Het linker deel van Melkmarkt 19 was tot 1902 de horlogezaak van H.J.F.W. Landskroon; het rechter deel met wijknummer A16 was een sigaren- en fruitwinkel tot 1899 gedreven door de weduwe J. Bloemink-van Stegeren, later door A.H. Bouwman en H.C. Dijken en tot 1906 door A.M. van Doorn. In 1907-1908 zijn de panden Melkmarkt 15-19 vervangen door het nieuwe gebouw van de firma Tijl.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1466	Wed Ariaan ten Klooster	1832-1839		Zwolle	Art. 704
F1466	Arend ten Klooster	1839-1861	Tinnegieter	Zwolle	Art. 1665
F1466	Mietje Winters	1861-1878		Zwolle	Art. 6762
F1466	Joannes Antonius Mens	1878-1916	Koffiehuishouder	Zwolle	Art. 8658
F1466	Theresia Engelina Baartman		Koffiehuishoudster	Zwolle	
F1466	Jan Jacob Tijl	1916-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
F1465	Wed. Grada Juchter Geertruida Johanna Hellendoorn Jan Jacob Tijl Wed. Grada Juchter	1915-1916		Zwolle	Art.11556
F5847	Jan Jacob Tijl	1916-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
F5847	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1909-1923	Drukker en uitgever	Zwolle	Art. 11556
F6146	Wed. Grada Juchter Jan Jacob Tijl	1923-1925	Drukker en uitgever	Zwolle	Art.11556
	Wed. Grada Juchter				

Tabel 4.12. Overzicht eigenaren van het perceel F1466.

Perceel 1467 (Melkmarkt 11)

In 1723 wordt op dit perceel Jan Sterken en zijn vrouw Willemine Westenenk gesitueerd. Zijn vrouw wordt ook in de generale index in 1739 nog vermeld.

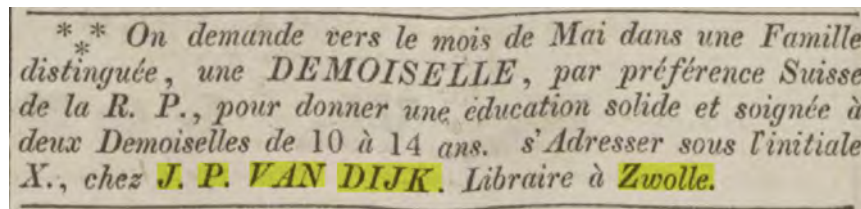
In 1832 is het huis eigendom van kastelein Frederik Drucke. Hij verkoopt het huis met tapperij en slijterij in 1848 aan Jacob Roodjes uit IJsselmuiden. Het pand is dan voorzien van ruim verwulfd kelders, zolders en verdere commoditeiten. Buren zijn op dat moment Engeler aan de ene zijde en Ten Klooster aan de andere zijde.

De Notaris Mr. W. S. VAN DER GRONDEN, zal op *Dingsdag den 8sten Augustus 1848*, 'smiddags te 12 uur, in het ODEON doen inzetten en 14 dagen later aldaar verkoopen:
Een kapitaal **HUIS** en **WIJERIE**, waarin onderscheidene jaren met goed gevolg, eene Slijterij en Tapperij is uitgeoefend, voorzien van ruime verwulfd Kelders, Zolders en verdere commoditeiten, staande en gelegen aan de melkmarkt te **Zwolle**, belend de Heer ENGELER ter eener, en de Heer TEN KLOOSTER ter andere zijde, Sectie **F. No. 1467** groot 04 Ellen.
Aanvaarding primo *November* aanstaande, en te bezien telken *Maandag* en *Donderdag* van 9 tot 11 uur met een kaartje van den Notaris ten wiens Kantore nadere informatien zijn te bekomen.

Afb. 4.17. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 04 Augustus 1848.

Na Roodjes wordt in 1851 de landbouwer Willem Lenderink uit Zwollerkerspel de nieuwe eigenaar. Deze Willem bezit het pand maar een jaar. In 1852 is als nieuwe eigenaar aangetreden de opzichter van de Willemsvaart Johan Willem Weijs. Hij verkoopt het in 1856 aan boekhandelaar Jacob Poppes van Dijk. Van Dijk was een bekende boekhandelaar die ook een drukkerij bezat.

*** On demande vers le mois de Mai dans une Famille distinguée, une DEMOISELLE, par préférence Suisse de la R. P., pour donner une éducation solide et soignée à deux Demoiselles de 10 à 14 ans. s'Adresser sous l'initiale X., chez J. P. VAN DIJK, Libraire à Zwolle.*

Afb. 4.18. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 10 Januari 1857.

In 1857 wordt onder andere bij hem "de plegtige eed der Staten-generaal tegenover Z.M. den Koning art. 52 der Grondwet" gedrukt. In 1887 wordt het pand, waarin met succes een boekhandel en courantdrukkerij is uitgeoefend, verkocht.

Eigenaren worden Hendrik Jan Lenderink en zijn vrouw Arnoldina Visscher. Hendrik Jan is opzichter van de Zwolsche Bouwmaatschappij en afkomstig uit Zwolle. Zijn vrouw Arnoldina Visscher komt uit Deventer en is woonachtig geweest in Huize Louise aan Keizerstraat 9. Na overlijden van Hendrik Jan Lenderink komt het in handen van de weduwe en de kinderen Wilhelmina Hendrika Johanna getrouwd met Christiaan Paulus de Vos, Johanna Gerhardina getrouwd met de uit Rotterdam afkomstige Jan Nicolaas Schoonenberg. Vruchtgebruik blijft bij de weduwe. In het huis is dan de koek en suikerwerkhandel van Wed. Mollman gevestigd. Boven is waarschijnlijk de praktijk van arts N.H. Frank.

De oprechte Ontbijtkoek
van BALLINTJN te Breda is verkrijgbaar in het
Magazijn van Goedkoope Suikerwerken
Wed. MOLLMANN, Melkmarkt A 21.

Afb. 4.19. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 01 September 1887.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In 1897 is het huis eigendom van Everhardus Merjenberg en Egberdina Spijker.

Afb. 4.20. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 18 Mei 1899.

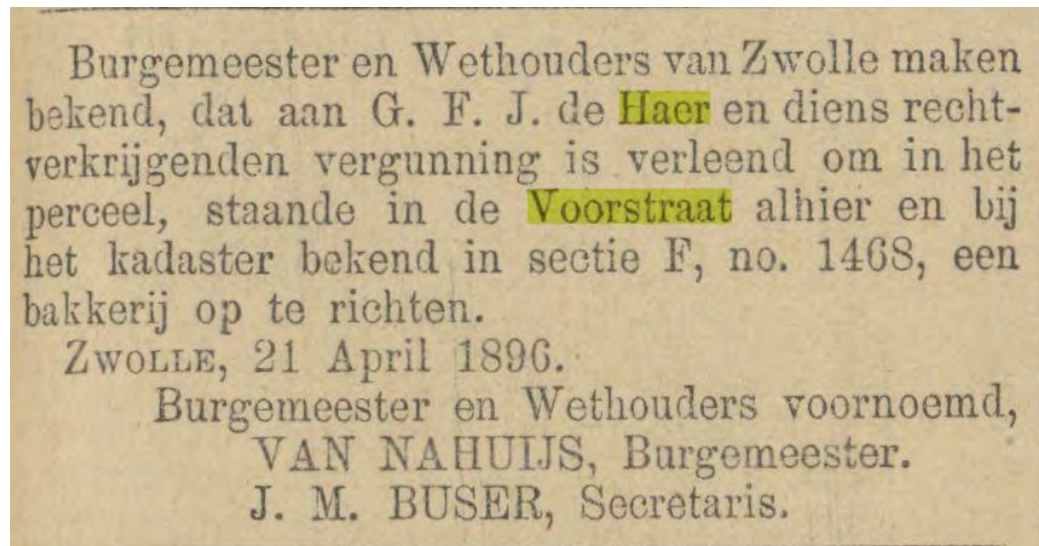
Merjenberg is afkomstig uit de H.W. Mesdagstraat 43a in Apeldoorn en zijn vrouw komt uit Groningen. Everhardus Merjenberg is horlogemaker en laat het pand na aan zijn weduwe en de kinderen Roelof Merjenberg (Apeldoorn), Geertruida Gerritina gehuwd met Albertus Klaaskop (Groningen), Albertus van beroep juwelier en Gerritina Geertruida getrouwd met Gerrit Overkamp uit Heerenveen. Na 1913 blijft juwelier Albertus Merjenberg gehuwd met Johanna Jacoba Schregardus als eigenaar over. In 1950 komt het dan uiteindelijk in handen van de NV drukkerij en uitgeverij van de erven J.J. Tijl.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1467	Fredrik Drucke	1832-1848	Kastelein	Zwolle	Art. 345
F1467	Jacob Roodjes	1848-1851		IJsselmuiden	Art. 2862
F1467	Willem Lenderink	1851-1852		Zwollerker-spel	Art. 3074
F1467	Johan Willem Weijs	1852-1856	Opzichter van de Willemsvaart	Zwolle	Art. 4039
F1467	Jacob Poppes van Dijk	1856-1888	Boekhandelaar	Zwolle	Art. 6302
F1467	Wilhelmina Hendrika Johanna Lenderink en erfgenamen	1888-1895		Zwolle	Art. 9208
F1467	Everhardus Merjenberg en erfgenamen	1895-1913	Horlogemaker	Zwolle	Art. 10752
F5680	Everhardus Merjenberg en erfgenamen	1913-1939	Horlogemaker	Zwolle	Art. 10752
F5680	Albertus Merjenberg	1939-1950	Juwelier	Zwolle	Art. 19672
F5680	NV. Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1950-1964		Zwolle	Art. 16378
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl De Twee Rooms Katholieke Parochien	1964-1967			Art. 27079
F7400	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658
F7400	Besloten vennootschap Koninklijke Tijl BV	1979-1980		Zwolle	Art. 37253
F7400	BV Verenigde Grafische Industrie	1980		Rijswijk	Art. 38104
F7400	Tijl Centrale Diensten BV	1980		Zwolle	Art. 38207
F7401	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl De Twee Rooms Katholieke Parochien	1967		Zwolle	Art. 27079
F7401	Gemeente Zwolle De Twee Rooms Katholieke Parochien	1967-1969		Zwolle Zwolle Zwolle	Art. 29093
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle De Twee Rooms Katholieke Parochien	1969-1972		Zwolle Zwolle	Art. 29093
F7434	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1972-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100

Tabel 4.13. Overzicht eigenaren van het perceel F1467.

Perceel 1468 (Voorstraat 14)

In 1832 wordt op dit perceel aan de Voorstraat kuiper Hendrikus Spanjer als eigenaar vermeld. In 1862 wordt het overgezet op naam van Gerrit Spanjer. Ook hij is kuiper van beroep. In 1863 kent het pand twee eigenaren koopman Caspar Simon en Theodoor Heinrich Simon. 15 jaar later in 1878 is koopman Heyman de Horst en consorten de eigenaar. Heyman was getrouwd met Aaltje Leeuw die in 1878 als weduwe overbleef. Zij overlijdt op 11 maart 1904 waarna haar erfgenamen het huis in 1906 verkopen aan Wilhelmus Petrus Hermanus de Haer. In een eerder geplaatste advertentie wordt duidelijk dat in het winkelhuis een bakkerij wordt uitgeoefend.

Afb. 4.21. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 22 April 1896.

Het huis zelf ligt op besten stand aan de Voorstraat bij de Luttekestraat. Het huis bevat een beneden verdieping met een winkel, kamer, keuken en een bakkerij in de kelder. Op de bovenverdieping bevonden zich vijf kamers, twee alcoven, twee zolders en een vliering. De familie De Haer was een bakkersfamilie. Wilhelmus Petrus Hermanus had ruim 30 jaar gewerkt in de bakkerij van zijn vader S.W. de Haer in de Sassenstraat. Hij vraagt al in 1896 een vergunning aan voor het vestigen van een bakkerij in de Voorstraat en is hier in 1901 al gevestigd. Pas 5 jaar later zou hij eigenaar worden. In 1906 deed De Haer een verzoek om in het benedenvertrek achter de winkel uitsluitend alcoholvrije drank te verkopen. Bakker de Haer verkoopt het in 1920 aan J.J. Tijl.

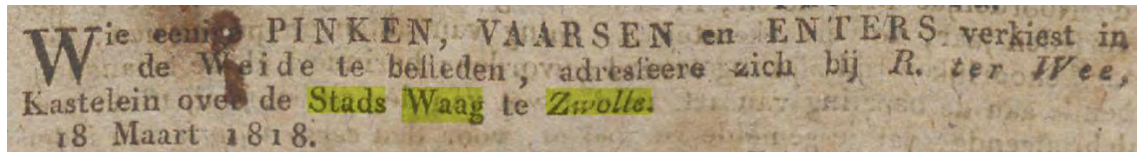
 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1468	Hendrikus Spanjer	1832-1862	Kuiper	Zwolle	Art. 1176a
F1468	Gerrit Spanjer	1862-1871	Kuiper	Zwolle	Art. 6844
F1468	Simon Caspar	1871-1878	Koopman	Zwolle	Art. 7800
F1468	Heyman de Horst	1878-1906		Zwolle	Art. 8637
F1468	Wilhelmus Petrus Hermanus de Haer	1906-1920	Bakker	Zwolle	Art. 12148
F1468	J.J. Tijl	1920-1925		Zwolle	Art. 11556
F1468	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1925-1936		Zwolle	Art. 16378
F6509	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1936-1953		Zwolle	Art. 16378
F7020	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1953-1960		Zwolle	Art. 16378
F7285	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1960-1964		Zwolle	Art. 16378
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl De Twee Rooms Katholieke Parochien	1964-1967		Zwolle	Art. 27079
F7400	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658
F7400	Besloten vennootschap Koninklijke Tijl BV	1979-1980		Zwolle	Art. 37253
F7400	BV Verenigde Grafische Industrie	1980		Rijswijk	Art. 38104
F7400	Tijl Centrale Diensten BV	1980		Zwolle	Art. 38207
F7401	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl De Twee Rooms Katholieke Parochien	1967		Zwolle	Art. 27079
F7401	Gemeente Zwolle De Twee Rooms Katholieke Parochien	1967-1969		Zwolle Zwolle Zwolle	Art. 29093
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handel- maatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle De Twee Rooms Katholieke Parochien	1969-1972		Zwolle Zwolle	Art. 29093
F7434	Naamloze Vennootschap Handel- maatschappij Het Zuiden	1972-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100.

Tabel 4.14. Overzicht eigenaren van het perceel F1468.

Perceel F1469 (Voorstraat 12)

Dit huis stond bekend als de Herderin en was een herberg in de Voorstraat. In 1818 wordt het gesitueerd tegenover de Stadswaag en is de kastelein R. ter Wee. Hij overlijdt op 82 jarige leeftijd op 20 juli 1831.

Afb. 4.22. Artikel uit de Overijsselsche courant van 20 Maart 1818.

In 1829 wordt het pand met een tapperij tegenover de Stadswaag en de Botermarkt in de verkoop gezet. In dat jaar is de kastelein G. Hinnen de eigenaar van het pand.

Afb. 4.23. Artikel uit de Overijsselsche courant van 1 Mei 1829.

In 1859 wordt de tapperij De Herderin opnieuw in de verkoop gezet. Koper wordt Petronella Sophia Johannes Hoofd. In datzelfde jaar vinden we ook een advertentie van de verhuur van het huis met een daarbijhorende stal in de Bitterstraat.

In 1878 is het hand van neef Theodorus Henricus Revius en Karsje Slot. In 1885 wordt het nogmaals verhuurd.

In 1887 is in het pand de slijterij en koffiehuis met biljart van F. de Jong gevestigd.

In 1895 worden ook de twee kinderen Maria Revius gehuwd met Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer en Margaretha Petronella Jacoba Revius als medeëigenaren vermeld. Zij zijn net als de ouders woonachtig in Den Haag.

Afb. 4.24. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 18 Februari 1887.

Dit bedrijf wordt in 1899 als café voortgezet door J.M. van Ommen. Het stond bekend als Friesch Koffiehuis en was vooral bij schippers geliefd, in het café vond de jaarlijkse verhuring van schippersknechten plaats.

In 1908 wordt het café, ook wel genaamd het Wapen van Friesland, verkocht aan Hendrik Christaan Sleeuw.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 4.25. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 08 Oktober 1908.

Sleeuw drijft het koffiehuis tot 1924 en gaat dan failliet. Het wordt in 1924 overgenomen door Joh. Van Elburg als Cafe-Restaurant Billard Voorstraat 12.

Afb. 4.26. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Oktober 1924.

Van Meeteren Brouwer is in 1918 nog eigenaar en heeft dan als woonplaats Oosterbeek. Hij verkoopt het huis in dat jaar aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem, maar later op de Melkmarkt 1. Ook Van Elburg verlaat het pand en vertrekt in 1925 naar Brummen. Nieuwe uitbater wordt Willem Kotkamp, die een jaar later al weer failliet is. Het blijft echter café en wordt in 1926 overgenomen door A. Schaart. Onder Schaart heet het Café De Peperbus. Dit cafe sluit in 1931 de deuren, maar wordt korte tijd later toch doorgezet door de Wed. A. Schaart.

Afb. 4.27. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 30 April 1928.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1469	Gerhardus Hinnen	1832-1859	Tapper	Zwolle	Art. 560a
F1469	Petronella Sophia Johanna Hooft	1859-1878		Zwolle	Art. 6589
F1469	Theodorus Henricus Revius	1878-1895		Zwolle	Art. 8666
F1469	Karsje Slot, wed. Revius	1895-1918		Zwolle	Art. 10716
F1469	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918-		Oosterbeek	Art. 13763
F1469	NV De Geldersche Credietvereniging Wed. Grada Juchter	1918-1925		Arnhem	Art. 13778

Tabel 4.15. Overzicht eigenaren van het perceel F1469.

Perceel 1470 (Melkmarkt 9)

In 1723 is volgens Huijsmans de eigenaar Guilliam Steels commies. Hij was getrouwd met Anna Meijerink. Volgens de generale index Zwolle is hij in 1728 en 1739 belendend op de Aa tussen de Koornmarkt en Melkmarkt. In 1766 is Albert van Berkum de eigenaar. Deze Albert van Berkum wordt in het ondertrouwboek uit 1776 genoemd als wonende aan de Koornmarkt. In 1832 is het pand eigendom van winkelier Hermannus Wissink. Wissink gaat in 1833 failliet.

VERKOOP BIJ EXECUTIE.
Van een HUIS en WHERRE, staande en gelegen in de Gemeente, het Kanton en Arrondissement **Zwolle**, aan de Grootte Aa, nabij de Markt, Wijk A. N°. 24, in de Provincie *Overijssel*, belend door *F. Drucke* ter eener en door Meijufvrouw de Wede. *Hooft* ter andere zijde, toebehoorende aan en bewoond door **HERMANNUS WISSINK**, van beroep Koopman.
A No 22

Afb. 4.28. Artikel uit de Overijsselsche courant van 23 November 1832.

Vanaf 1835 is P.H. Vos er gevestigd met een handel in lood, marmeren vloeren, schoorsteenmantels, bedden en matrassen.

Bij den ondergeteekende is te bekomen, tegen Fabrieksprijs, allerhande soorten van Nieuw **LOOD**, neemt ook Oud in ruiling tegen eenematische prijs, terwijl hij tevens in de gelegenheid is hetzelfde zeer civiel te laten verwerken. Ook zijn bij hem te bekomen: **MARMEREN VLOEREN**, dit **SCHOORSTEENMANTELS**, Nieuwe **BEDDEN**, Paardeharen **MATRASSEN**, en allerhande soorten van **DEKENS**. Bevelende hij zich tot het een en ander in de gunst van het geëerd Publiek, onder belofte eener billijke behandeling.
P. H. V O S,
aan de Grootte Markt te **Zwolle**.

Afb. 4.29. Artikel uit de Overijsselsche courant van 17 April 1835.

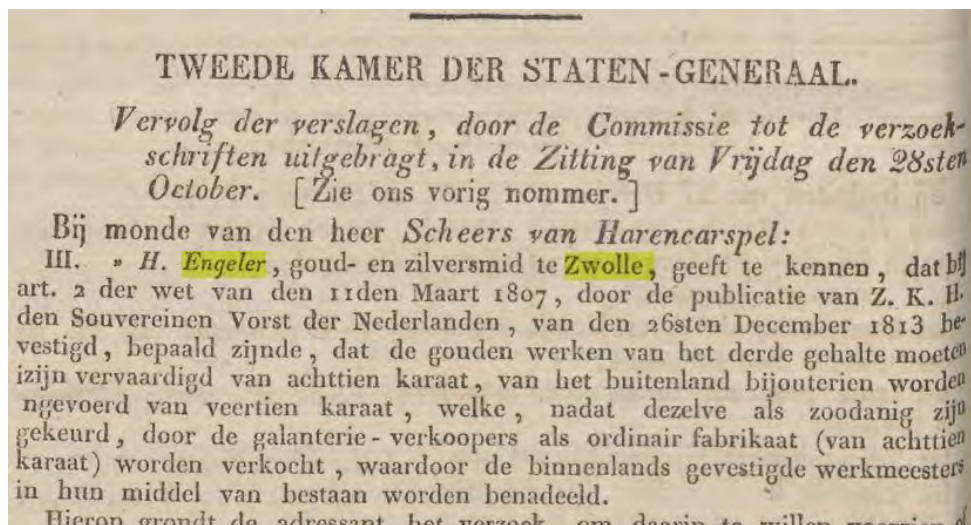
In 1839 is het in bezit van koopman Hendrik Jan Hellendoorn die hetzelfde jaar verkoopt aan koopman Hartog Salomon van Essen.

De ondergeteekende heeft de eer te berigten, dat zij de **EXPEDITIE AFFAIRE**, van af *den 1sten Januarij* dezes jaars, aan haren Zoon **H. J. HELLENDOORN**, heeft afgestaan, die dezelve van dat oogenblik voor zijn eigene rekening onder de Firma van **H. HELLENDOORN**, aan de Houtmarkt, is blijven continueeren; tevens met de liquidatie der nog loopende Zaken belast zijnde, voorts dat de **HANDEL** in **KRUIDENIERS-WAREN**, door mij, voor mijne eigene rekening, onder de Firma **DE WEDUWE H. HELLENDOORN**, in de *Theeboom* zal worden voortgezet. Hartelijk dank zeggende voor het tot dus ver in mij en mijnen Zoon gesteld vertrouwen, beveel ik mij en hem, in de voortdurende vriendschap onzer geachte begunstigers en vrienden.
ZWOLLE, den 5den Februarij 1840.
De Wed. **H. HELLENDOORN**.

Afb. 4.30. Artikel uit de Overijsselsche courant van 11 Februari 1840.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Van Essen verkoopt het door aan de goud- en zilversmid Johannes Hendrikus Frederikus Engeler.

Afb. 4.31. Artikel uit de Nederlandsche Staatscourant van 31 Oktober 1842.

Na 1846 komt het perceel in handen van Johannes Martinus Blom wonende op de Dijk (Thorbeckegracht). Onder Blom wordt in 1858 de goud en zilversmederij voortgezet door J.M. Bosch.

Afb. 4.32. Artikel uit Algemeen Handelsblad van 1 Maart 1858.

In de periode 1874-1893 worden in het pand door J.M. van Eijk onder de naam Magasin de Modes hoeden en bloemen verkocht.

Vanaf 1893 is onder dezelfde naam J.M. van Eijk ook een steenkoolhandel gevestigd. Beide bedrijven blijven tot 1899 actief.

J. M. VAN EIJK,
MELKMARKT ZWOLLE,
 maakt zijnen geëerden begunstigers bekend, dat hij tot
 meerdere uitbreiding, zijn affaire in
DAMES-MODEARTIKELEN
VERPLAATST heeft in het huis vroeger bewoond door
 Mej. VAN ENTER, **Melkmarkt.**
 Steeds dankbaar voor het genoten vertrouwen, beveelt
 hij zich voortdurend minzaam aan.
 Tevens een **KAMER** met **ALCOOF** te huur, geschikt
 voor een eenige Juffrouw. Huurprijs *f* 75.

Afb. 4.33. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Mei 1875.

Blom verkoopt het in 1878 aan de Twee Rooms Katholieke Parochieën.

In 1900 wordt een nieuwe winkel in garen, band, wol, sajete en dames- en heren modeartikelen G. ter Weel opgericht.

OPENING HEDEN AVOND
 van den nieuwen winkel in Garen, Band, Wol, Sajete, enz., Dames-
 en Heeren Mode-artikelen, Boorden, Manchetten, Dassen, etc.
 Uiterst lage prijzen à contant.
Onder minzame aanbeveling,
Melkmarkt 22. **G. TERWEEL**

Afb. 4.34. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 20 April 1900.

In 1902 blijft het een modezaak maar nu onder de naam Dames-Modemagazijn Sluijter. Sluijter blijft er tot in ieder geval 1923.

Donderdag 2 October
OPENING
 VAN HET NIEUWE
Dames-Modemagazijn
 SLUIJTER - **MELKMARKT.**
Dameshoeden - Damesconfectie.

Afb. 4.35. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 24 September 1902.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Na afstand van een deel aan de gemeente Zwolle wordt het in 1913 omgenummerd tot F5681. In 1964 wordt het gesplitst en voor een deel verkocht aan Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" en de Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl NV. Het deel van Tijl wordt verenigd tot F7377 en na 1969 F7401. Vervolgens wordt dit perceel gesplitst en in 1970 als F7434 verkocht aan de Naamloze Vennootschap handelsmaatschappij "Het Zuiden". Het deel van de Geldersche Credietvereniging wordt verenigd tot F7326 en in 1971 verbouwd en overgedragen aan de Algemene Bank Nederland NV. Uiteindelijk wordt dit perceel F7861.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1470	Hermanus Wissink	1832-1844	Winkelier	Zwolle	Art. 1458
F1470	Hendrik Jan Hellendoorn	1844-1845	Koopman	Zwolle	Art. 1699
F1470	Hartog Salomon van Essen	1845-1846	Koopman	Zwolle	Art. 399a
F1470	Johannes Hendrikus Frederikus Engeler	1846-1854	Goud- en zilversmid	Zwolle	Art. 2620
F1470	Johannes Martinus Blom	1854-1878		Zwolle	Art. 2422
F1470	De RG Gemeente	1878-1913		Zwolle	Art. 5002
F5681	De twee Roomsche katholieke Parochien				
F5681	De RG Gemeente	1913-1913		Zwolle	Art. 5002
F5681	De twee Roomsche katholieke Parochien	1913-1964			Art. 17024
F7326	NV De Geldersche Credietvereniging	1964-1967		Arnhem	Art. 13778
F7326	Algemene Bank Nederland	1967-1972		Amsterdam	Art. 28203
F7326	Algemene Bank Nederland	1972-1982		Amsterdam	Art. 27659
F7861	Algemene Bank Nederland	1982		Amsterdam	Art. 27659
F7377	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1964-1967		Zwolle	Art. 27079
F7400	De Twee Rooms Katholieke Parochien Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967-1979		Zwolle	Art. 16378
F7400	De Gesloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid; Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1979		Zwolle	Art.31658
F7400	Besloten vennootschap Koninklijke Tijl BV	1979-1980		Zwolle	Art. 37253
F7400	BV Verenigde Grafische Industrie	1980		Rijswijk	Art. 38104
F7400	Tijl Centrale Diensten BV	1980		Zwolle	Art. 38207
F7401	Koninklijke Drukkerij en Uitgeverij van de erven J.J. Tijl	1967		Zwolle	Art. 27079
F7401	De Twee Rooms Katholieke Parochien Gemeente Zwolle	1967-1969		Zwolle	Art. 29093
F7401	De Twee Rooms Katholieke Parochien Gemeente Zwolle			Zwolle	
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle	1969-1972		Zwolle	Art. 29093
F7434	De Twee Rooms Katholieke Parochien Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1972-1982		Zwolle Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100.
F7432	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100
F7433	Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1969-1982		Amsterdam	Art. 29094
F7434	Gemeente Zwolle	1969-1972		Zwolle	Art. 29093
F7434	De Twee Rooms Katholieke Parochien Naamloze Vennootschap Handelsmaatschappij Het Zuiden	1972-1982		Zwolle Amsterdam	Art. 29094
F7435	Gemeente Zwolle	1969-1982			Art. 28100.

Tabel 4.16. Overzicht eigenaren van het perceel F1470.

Perceel 1471 (Melkmarkt 7)

Dit perceel is in 1832 eigendom van de Gerhardine Johanna van Noorle, weduwe van Albert Nicolaas Hooft. Vruchtgebruiker zijn Petronella Sophia Johanna Hooft en verdere erfgenamen. Petronella overlijdt op 16 juli 1876 in Zwolle. Naast dit perceel is de familie Hooft eigenaar van de belendende panden F1472, F1477 en F1478. In 1855 is het huis verhuurd aan de "kunst- en ivoordraaijer" H.D.H. Gerner. Een leuk detail is dat Gerner in 1861 vanwege het opbreken van de Grote Markt en de passage voor zijn woning met een kraam is gaan staan op het Gasthuisplein, de tweede kraam vanaf het Gasthuis tegenover de bedden en matrassenwinkel van P.H. Berger.

KUNST- en IVOORDRAAIJER.

 De ondergeteekende maakt aan het geeerde Publiek bekend, dat hij ruim voorzien is van een fraai Assortiment **Tabak- en Sigarenpijpen, Wandelstokken, Billiardballen, Dames Broches** enz., welke hij Maakt en repareert, hetzij Schildpad of Perle d'Amour; alles tot een civiele prijs. Verzoekt een ieders gunst en recomandatatie, wovende het Vierde **huis van DE HARMONIE**, aan de Groote Markt.

H. D. H. GERNER.

 Tevens vraagt hij een **Leerling.**

Afb. 4.36. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Juli 1855.

In 1866 is de bontwerker en zadelmaker T.M. Luipen in het pand actief. Luipen verhuist in 1874 naar de Praubstraat. In 1876-1877 is er een winkel gevestigd in hoeden, linten en bloemen. Uitbaatster is Mietje Hagedoorn, huisvrouw en winkelierster. Zij was getrouwd met de winkelier H. van Lente. Mietje wordt in 1876 failliet verklaard waarna haar man nog even doorgaat met de uitverkoop aan Melkmarkt A23.

In 1879 is horlogemaker E. Merjenberg in het pand gevestigd. Hij verhuist in 1897 naar F1467, bewoond door de Wed. Molleman. De Wed. Molleman is in de periode 1897-1901 huurder van de winkelruimte.

In 1901 wordt het huis ingericht als sigarenmagazijn van J.M. Wentzel.

Boven het magazijn bevindt zich in 1903 het kantoor van de Zwolse architect G.G. Post.

Gevestigd als Architect

G. G. POST.

Beveelt zich beleefd aan voor het maken van **begrootingen, bestekken, teekeningen,** enz. — **Kantoor MELKMARKT A 23,** boven het Sigarenmagazijn van den Heer WENTZEL.

ZWOLLE, Februari 1903.

Afb. 4.37. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Maart 1903.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Vanaf 1895 is Theodorus Henricus Revius en zijn weduwe Karsje Slot eigenaar. Karsje Slot woont als weduwe zelf in Den Haag. Na haar overlijden komt het pand voor 50 % in bezit van dochter Maria Revius, gehuwd met Willem Dirk Jacob van Meeteren en voor 50 % van dochter Margaretha Petronella Jacoba Revius. Beide dochters wonen in Den Haag. In 1901 wordt het huis verbouwd en in 1902 gesplitst in F5089 en F5090. Eigenaar wordt Willem Dirk Jacob van Meeteren uit Oosterbeek.

In 1915 is het verhuurd aan vis- en fruithandel G. Hutten. Hutten verplaatst zijn winkel in 1918 naar de Voorstraat 6.

Afb. 4.38. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Februari 1916.

In 1918 worden beide huizen verkocht aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem maar later op Melkmarkt 1. Onder hun bewind worden de panden weer samengevoegd tot F5984 en krijgt het de bestemming van een kantoor met bovenwoning. In 1923 wordt het verbouwd en een jaar later verenigd met F5811 aan de Voorstraat. Het krijgt dan nieuw nummer F6147. Na afstand van een stukje grond aan de gemeente Zwolle in 1929 krijgt het een nieuw kadastraal nummer F6312. In 1956 wordt het vernieuwd en vanaf dat moment staat het in het register ook te boek als gedeeltelijk bankgebouw. In 1964 wordt het opnieuw verenigd tot perceel F7376 en in 1967 overgedragen aan de Algemene Bank Nederland NV te Amsterdam (ABN). In 1971 wordt het verbouwd en in 1982 weer verenigd met een stoep tot perceel F7861. Het heeft dan als adres Melkmarkt 1.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1471	Gerhardine van Noorle	1832-1878		Zwolle	Art. 586
F1471	Theodorus Henricus Revius	1878-1895		Zwolle	Art. 8666
F1471	Karsje Slot, wed. Revius	1895-1902		Zwolle	Art. 10716
F5089	Karsje Slot, wed. Revius	1902-1918		Zwolle	Art. 10716
F5090	Karsje Slot, wed. Revius	1902-1918		Zwolle	Art. 10716
F5089	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918		Oosterbeek	Art. 13763
F5090	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918		Oosterbeek	Art. 13763
F5089	NV De Geldersche Credietvereniging	1918-1919		Arnhem	Art. 13778
F5090	NV De Geldersche Credietvereniging	1918-1919		Arnhem	Art. 13778
F5984	NV De Geldersche Credietvereniging	1919-1924		Arnhem	Art. 13778
F6147	NV De Geldersche Credietvereniging	1924-1929		Arnhem	Art. 13778
F6312	NV De Geldersche Credietvereniging	1929-1957		Arnhem	Art. 13778

Tabel 4.17. Overzicht eigenaren van het perceel F1471.

Perceel 1472 (Melkmarkt 5)

In de Overijsselsche courant van 1841 wordt melding gemaakt van een uit Parijs afkomstige meesterkleermaaker E. Evers die op dat moment intrekt bij zijn vader J. Evers aan de Grote Markt. Ook in 1865 wordt er in de krant melding gemaakt van een J. Evers. Dit keer gaat het om een borstelmaker aan de Melkmarkt gesitueerd in het derde huis vanaf De Harmonie.

AANBIEDING
tot het leveren van **LAARZEN** en **SCHOE-
NEN**, ten genoegen van den verbruiker, anders
voor mijne rekening. Te ontbieden aan de Leer-
en Laarzenfabriek No. 1152—1153 op den Nieuwen-
dijk over de Gasfabriek te Zwolle, en bij J. EVERS,
Borstelmaker aan de Melkmarkt, het derde **huis van de**
Harmonie.
H. G. BREIJINCK.

Afb. 4.39. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 November 1865.

Deze borstelmaker leverde vanaf dat moment ook laarzen en schoenen die waren vervaardigd in de Leer-en Laarzenfabriek (nr. 1152-1153) op den Nieuwendijk over de Gasfabriek te Zwolle.

Dit perceel is in 1832 eigendom van de Gerhardine Johanna van Noorde, weduwe van Albert Nicolaas Hooft. Vruchtgebruiker zijn Petronella Sophia Johanna Hooft en verdere erfgenamen. Naast dit perceel is de familie Hooft eigenaar van de belendende panden F1472, F1477 en F1478. In 1884 komt het pand in de verhuur en heeft het als adres Melkmarkt A24. Het huis is op dat moment gesitueerd naast het agentschap van Singer en bevat beneden drie kamers en een suite uitkomende aan een klein tuintje en een keuken. Op de bovenverdieping bevinden zich vier kamers, waarvan drie met alcoof en een meidenkamer voor de dienstboden. Daarnaast bezit het pand een ruime zolder en kelder. In 1885 wordt de huurder de expediteur T. van Rees Jr. die als gevolg van een overeenkomst met de Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij er een bestelhuis vestigt.

De ondergeteekende heeft de eer te berichten,
dat hij 5 November e.k. een **EXPEDI-
TIEZAAK ZAL OPENEN** op de **MELK-
MARKT** alhier, **A no. 24.**
Tengevolge van een overeenkomst met den
Ned. Centraal Spoorweg is hij in staat bijzonder
lage overnameprijzen naar Amsterdam, Rotter-
dam, Utrecht, Arnhem, Zevenaar enz. aan te
bieden.
Hij veroorlooft zich voor verdere inlichtingen
naar de door hem verspreide circulaires te ver-
wijzen.
T. VAN REES Jr.,
Expeditieur.

Afb. 4.40. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 November 1885.

Het gebouw stond bekend als de Factorij en was bekend als plaats waar plaatskaartjes gekocht konden worden voor reizigers van Zwolle naar Utrecht en waar ook de bagage tegen betaling kon worden afgeleverd waarna dit naar het station kon worden gebracht. Tevens kon men er terecht voor inlichtingen betreffende de uitgifte van gecombineerde Rondreisbiljetten door Nederland, Duitsland en België. In 1888 was het Expeditiekantoor van J. Meeter.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Opmerkelijk is de advertentie dat er cokes te verkrijgen was van de steenkolenhandel T. van Rees Jr., de vorige huurder van het pand. In 1889 wordt het plaatskaartenkantoor de Factorij opgeheven maar blijft het bestelhuis van J. Meeter Pz. Vanaf 1895 is Theodorus Henricus Revius en zijn weduwe Karsje Slot eigenaar. Karsje Slot woont als weduwe zelf in Den Haag. Na haar overlijden komt het pand voor 50 % in bezit van dochter Maria Revius, gehuwd met Willem Dirk Jacob van Meeteren en voor 50 % van dochter Margaretha Petronella Jacoba Revius. Beide dochters wonen in Den Haag. Het perceel F1472 wordt in 1902 samengevoegd tot F5090. Eigenaar wordt Willem Dirk Jacob van Meeteren uit Oosterbeek. In 1905 wordt in het huis de wijnkoperij Andrau & Co. gevestigd. Deze wijnkoperij was afkomstig van de Nieuwstraat.

Afb. 4.41. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 24 Februari 1891.

In 1908 is het in gebruik als Mode- en Hoedenmagazijn A. Melot. A. Melot blijft tot de verkoop in 1918 in het gebouw zitten.

In 1918 worden beide huizen verkocht aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem maar later op Melkmarkt 1. Onder hun bewind worden de panden weer samengevoegd tot F5984 en krijgt het de bestemming van kantoor met bovenwoning. In 1923 wordt het verbouwd en een jaar later verenigd met F5811 aan de Voorstraat. Het krijgt dan nieuw nummer F6147. Na afstand van een stukje grond aan de gemeente Zwolle in 1929 krijgt het een nieuw kadastraal nummer F6312. In 1956 wordt het vernieuwd en vanaf dat moment staat het in het register ook te boek als gedeeltelijk bankgebouw. In 1964 wordt het opnieuw verenigd tot perceel F7376 en in 1967 overgedragen aan de Algemene Bank Nederland NV te Amsterdam (ABN). In 1971 wordt het verbouwd en in 1982 weer verenigd met een stoep tot perceel F7861. Het heeft dan als adres Melkmarkt 1.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1472	Gerhardine van Noorle	1832-1878		Zwolle	Art. 586
F1472	Theodorus Henricus Revius	1878-1895		Zwolle	Art. 8666
F1472	Karsje Slot, wed. Revius	1895-1902		Zwolle	Art. 10716
F5090	Karsje Slot, wed. Revius	1902-1918		Zwolle	Art. 10716
F5090	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918		Oosterbeek	Art. 13763
F5090	NV De Geldersche Credietvereniging	1918-1919		Arnhem	Art. 13778
F5984	NV De Geldersche Credietvereniging	1919-1924		Arnhem	Art. 13778
F6147	NV De Geldersche Credietvereniging	1924-1929		Arnhem	Art. 13778
F6312	NV De Geldersche Credietvereniging	1929-1957		Arnhem	Art. 13778
F5984	NV De Geldersche Credietvereniging	1919-1924		Arnhem	Art. 13778
F6147	NV De Geldersche Credietvereniging	1924-1929		Arnhem	Art. 13778
F6312	NV De Geldersche Credietvereniging	1929-1957		Arnhem	Art. 13778

Tabel 4.18. Overzicht eigenaren van het perceel F1472.

Perceel F1473 (Voorstraat 10)

Dit huis en erf is in 1832 eigendom van de weduwe van winkelier Antonie van Hamelen. Als vruchtgebruiker wordt de pastoor Gerhardus Johannes van Hamelen en verdere erfgenamen genoemd. Van Hamelen is pastoor in Assen. In 1854 wordt het verkocht aan schoenmaker Hermanus Albersen.

In de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant van 1871 wordt duidelijk dat in het pand naast een schoenmaker ook een horlogiemakers-affaire is gevestigd. Deze horlogemakerij werd in dat jaar door Th.J.G. Alink overgenomen van F.A. van Born.

De ondergeteekende maakt langs dezen weg bekend, dat hij de
horologiemakers-affaire
van wijlen den heer F. A. VAN BORN heeft overgenomen. Door eene soliede en prompte bediening, waartoe eene ruime onderzending, ook in het buitenland, hem in staat stelt, hoopt hij het vertrouwen zijner stadgenooten te verwerven en beveelt hij zich minzaam aan voor alle reparatiën, die tot het vak behooren.
Th. J. G. Alink.

Afb. 4.42. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Juni 1871.

De horlogemakerij bestaande uit een winkel met kamer wordt in 1884 te huur gezet. Alink verhuist dat jaar naar de Melkmarktsteeg. In het pand komt echter wel weer in 1887 een nieuwe horlogemaker A.H. Ingelse terug.

Na de dood van schoenmaker Albersen in 1880 wordt zijn weduwe Johanna Maria Hanenbergh de eigenaar. In 1897 is de zoon Johannes Bernardus Albersen de bezitter van het huis. Hij is net als zijn vader schoenmaker en zet het bedrijf voort. In 1893 is er sprake van een brand in het pand en wordt vermeld dat het pand is opgedeeld in twee delen. Dit is op de zolder die gebruikt werd als turfopslag te zien aan de scheiding door middel van een houten schot. Door de brand was de schoenmakerij van de weduwe H. Albersen genoodzaakt tijdelijk te verhuizen naar het adres Vijfhoek G87. In 1899 vindt de opening plaats van een nieuwe schoenenwinkel van J.B. Albersen.

Heden avond Opening
VAN DEN
NIEUWEN SCHOENWINKEL
Voorstraat A 34.
Ondergeteekende maakt bij deze zijn geëerde stadgenooten en begunstigers bekend, dat hij ruim voorzien is in alle soorten DAMES-, HEEREN- en KINDER SCHOENWERK.
Door steeds te zorgen solied werk tegen concurrerende prijzen te leveren, hoopt hij het vertrouwen zijner begunstigers te winnen.
Aanbevelend,
J. B. ALBERSEN.
NB. MAAT- en REPARATIEWERK wordt billijk en net uitgevoerd.
Tevens gelegenheid tot plaatsing van een netten JONGEN, liefst eenigszins met het vak bekend.

Afb. 4.43. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Juli 1899.

Twee jaar later is de schoenmakerij uitgebreid met de pedicure G.J. Burbach. In 1910 wordt de zaak van J.B. Albersen op Voorstraat 10 overgenomen door schoenhandel en schoenmakerij Frans Timmerman. Timmerman had al een zaak aan de Van Ittersumstraat 55.

Na Timmerman wordt het in 1913 het schoenenmagazijn van Bervoets. Vermoedelijk wordt de bovenwoning op dit moment nog wel bewoond door de familie Albersen. Interessant is dat zij in 1914 drie Belgische vluchtelingen Virginie, Eugène en Maria Langenus opnemen in hun gezin. In 1915 vindt een scheiding van het perceel plaats door de afstand van een strookje grond aan de gemeente Zwolle. De functie van schoenmakerij verdwijnt en het wordt ingericht als bloemenmagazijn Iris van F. Visser Jz.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 4.44. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 2 Oktober 1915.

De firma Visser opent in 1919 een tweede bloemenmagazijn Erica aan het Assendorperplein 2. Het perceel wordt omgenummerd tot F5811 en in 1922 verkocht aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem. Het huis bestaat dan uit een winkel met achterkamer en kelder, een tussenkamer of keuken met slaapkamer, grote voorkamer en alcoof op de eerste verdieping en een zolder met twee slaapkamers. Zij laten het huis in 1922 slopen. In 1924 wordt het opnieuw bebouwd en verenigd tot perceel F6147. Uit een advertentie van dat jaar blijkt dat de Geldersche Credietvereniging kantoor hield op het perceel Melkmarkt 5 en Voorstraat 10.

Na afstand van een stukje grond aan de gemeente Zwolle in 1929 krijgt het een nieuw kadastraal nummer F6312. In 1930 wordt nog als bewoner de familie Nijenhuis genoemd. In 1956 wordt het vernieuwd en vanaf dat moment staat het in het register ook te boek als gedeeltelijk bankgebouw. In 1964 wordt het opnieuw verenigd tot perceel F7376 en in 1967 overgedragen aan de Algemene Bank Nederland NV te Amsterdam (ABN). In 1971 wordt het verbouwd en in 1982 weer verenigd met een stoep tot perceel F7861. Het heeft dan als adres Melkmarkt 1.

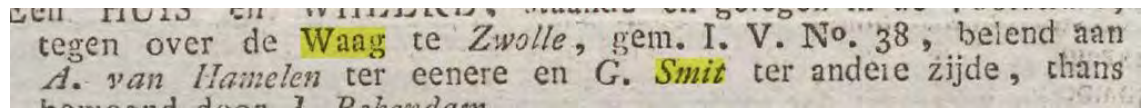
Afb. 4.45. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Augustus 1924.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1473	Weduwe Antonie van Hamel	1832-1854	Winkelier	Zwolle	Art. 501
F1473	Hermanus Alberssen	1854-1897	Schoenmaker	Zwolle	Art. 6085
F1473	Johannes Bernardus Alberssen	1897-1915	Schoenmaker	Zwolle	Art. 11008
F5811	Johannes Bernardus Alberssen	1915-1922	Schoenmaker	Zwolle	Art. 11008
F5811	NV Geldersche Credietvereniging	1922-1929		Arnhem	Art. 13778
F6147	NV Geldersche Credietvereniging	1929-1956		Zwolle	Art. 13778
F6312	NV Geldersche Credietvereniging	1956-1957		Zwolle	Art. 13778
F7376	NV Geldersche Credietvereniging	1957-1964		Zwolle	Art. 13778

Tabel 4.19. Overzicht eigenaren van het perceel F1473.

Perceel F1474 (Voorstraat 8)

Dit perceel is in 1832 eigendom van kuiper Jan Bekedam.

Afb. 4.46. Artikel uit de Overijsselsche courant van 19 Oktober 1832.

In 1839 is de vruchtgebruiker kuiper Jan Boekholt. In 1882 wordt het pand verkocht aan deze Jan Boekholt. Jan Boekholt was een neef van Bekedam. Hij verhuurt het winkelhuis voor 6 jaar en verhuist in 1883 naar de Nieuwe Markt, waar de botermarkt is gevestigd.

Afb. 4.47. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Mei 1862.

De huurder wordt J.H. van Daalen Kern die onder andere handelde in "Cornethoeden van Italiaansch en fijn stroo". Het adres is op dat moment Voorstraat A33 nabij de Grote Markt.

In 1887 was naast de handel in hoeden ook de was- en ververij van handschoenen één van de activiteiten. Onder eigenaar Boekholt wordt het huis in 1895 verbouwd. De nieuwe huurder wordt de rund- en paardenhandelaar W. Holtland. Het hoedenmagazijn van Van Daalen Kern was in 1896 verhuisd naar Diezerstraat F14 en ging verder onder de naam De Duif.

Holtland handelde niet alleen in rund en paarden maar verkocht ook honing. In 1897 verhuisde hij naar de Van Ittersumstraat 556, maar blijft zijn zoon woonachtig in het oude huis. Deze zoon B. Holtland begint een sigarenmagazijn onder de naam De Concurrent.

Afb. 4.48. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 Augustus 1897.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In 1899 komt in het pand de matten- en schuierwinkel van J.H. van Eelen. Van Eelen was met zijn winkel afkomstig van de Van Hattumstraat.

Afb. 4.49. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 Augustus 1899.

In 1905 is in het huis het depot van de weduwe G. Visscher gevestigd. Hier konden de producten voor de Koninklijke Stoomververij en Chemische Wasscherij van F.P van Ham in Amsterdam worden gedeponeerd.

In 1917 wordt het huis verkocht aan koopman Hermannes Scholten. Scholten deed in vis, fruit en aanverwante artikelen en was volgens de legger woonachtig op Dierzerpoortenplas 30. In 1918 ging hij samen met Van Bienen en hadden ze een winkel aan Voorstraat 8 en Broerenstraat 8. Het huis aan de Voorstraat had beneden een winkel met achterkamer en keuken. Op de eerste verdieping drie kamers met alcoof en daarboven een zolder.

In 1919 wordt in het pand een handel in cacao, chocolade, drop en suikerwerken gedreven die bekend stond als "De Gezonde Apotheek".

Afb. 4.50. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 5 Juni 1919.

In datzelfde jaar 1919 komt in het pand de fotohandel Corn.J. Haeck Jr. Deze handel was de voortzetting van de fotografische afdeling van de bekende Wed. J. Rave aan de Sassenstraat.

Ten behoeve van de winkel werden de winkel en de achterkamer, gescheiden door houten beschot, samengevoegd. Langs de zijmuren werden hoge kasten met glazen duren aangebracht waarin de fototoestellen en aanverwante artikelen werden uitgesteld. Ook de toonbank was van een glazen toonkast voorzien. Op de eerste verdieping waren de magazijnen en een bioscoop, waar de heer Haeck films proefdraaide, te vinden.

VAN DE BEROEMDE *ENGELSCH*E
CAMERAFABRIEK THORNTON-PICKARD Ltd.
ONTVING IK HEDEN EEN ZENDING
IMPERIAL POCKET CAMERA'S
9 x 12 cm.
MET ALDIS ANASTIGMAT 7.7 EN DE WERELD-
BEROEMDE MARVEL SLUITER. PRIJS SLECHTS **f 42.-**
BUIJ 100 ANDERE
KLAPCAMERA'S (VANAF F 8.00) VOORHANDEN
GEËTALEERD MENTOR BIOSCOOP
PRIJS ZONDER LICHTBRON F 375.00
FOTOHANDEL CORN. J. HAECK Jr., VOORSTRAAT 8, ZWOLLE

Afb. 4.51. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 31 December 1919.

In 1920 verkoopt de familie Scholten, nog steeds eigenaar van het huis het huis en erf door aan de Joodse koopman Israël van Essen. Van Essen heeft waarschijnlijk gefungeerd als een soort tussenpersoon en verkoopt het onroerend goed hetzelfde jaar al weer door aan sigarenfabrikant Frans Smit. Inmiddels was in 1927 de fotohandel Corn J. Haeck Jr. failliet verklaard. Smit was zelf woonachtig in Bussum en verkoopt in 1928 het huis aan de Joodse koopman Levie de Leeuw. De Leeuw woont ook zelf op dit adres Voorstraat 8 en laat het in 1929 van een opbouw voorzien. Hij begint in het pand een muziekhandel. Deze muziekhandel werd voorheen gedreven op Melkmarkt 3.

In 1931 is ook deze muziekhandel al weer verdwenen en werd het een handel in lingerie en tricotage en droeg het de naam "Tricota". Dit bedrijf wordt in 1934 verplaatst naar Sassenstraat 3.

Uit onze advertentie van gisteravond:
„Tricota heeft lage prijzen”. Zie hier het bewijs.

Directoires, gemolt., zware kwaliteit, damesmaat . . .	49 cent.
Theedoeken	5 ..
Mansbroek	46 ..
Mansbroek, ijzersterk, met stempel	85 ..
Dameskousen	19, 39, 69 .. enz.
Truien, wol	79 ..
Onze Schoolkous	Nu, wij zullen U geen verdere

prijzen noemen. Komt U eens vrijblijvend aan onze zaak kijken en vergelijkt U behalve prijzen ook eens de qualiteiten, dan is er slechts een mogelijkheid, U koopt bij —> **TRICOTA**

Gedurende de Openingsweek ontvangt, ondanks onze scherpe prijzen, iedere koper een cadeau naar eigen keuze en wel in den vorm van een bon, n.l. bij aankoop van f 2.50 ter waarde van 25 cent, bij f 5.— van 50 cent, bij f 10 van 1 gulden enz. Deze bon is inwisselbaar tegen goederen naar keuze bij de volgende Firma's: **MEIJER**, Fruithandel, Voorstraat, VAN OERS, Huishoudelijke Artikelen, Luttekestraat, DERBOVEN, Sigaren, Roggenstraat, J. DE LEEUWE, Radio- en Electr. Artikelen, Melkmarkt en bij

VOORSTRAAT 8
ZWOLLE **TRICOTA**

Afb. 4.52. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 Septemeber 1931.

✚ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In 1932 wordt het door De Leeuw weer verkocht aan handelaar in groenten en fruit Willem Meijer. Deze Willem Meijer was getrouwd met Annigje van der Vegte en woonachtig op Voorstraat 6. In 1934 is in het pand de sigarenhandel De Oude Tijd gevestigd.

Afb. 4.53. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 6 December 1934.

In de legger worden op een gegeven moment meerdere eigenaren genoemd die voor 1/12 deel mede-eigenaren zijn. Dit zijn fruithandelaar Klaas Hendrik Meijer, houhandelaar Frederik Zweers uit Hardenberg, bakker Willem van 't Spijker, handelaar Hermannus Pieter Hoogland en kantoorbediende Martinus Johannes Bosch uit Hilligersberg. Zij verkopen het in 1935 door aan de al gedeeltelijke eigenaar koopman Frederik Hendrik Zweers. Hoogland blijft er wonen en ook de sigarenhandel blijft er tot 1947 bestaan. Onder het bewind van Zweers wordt in 1951 een stuk grond afgestaan aan de gemeente Zwolle en krijgt het een nieuw perceelnummer F6924. In het pand was op dat moment de reclamestudio van T. Pellinkhof gevestigd. In 1952 wordt het verkocht aan de Algemene Bank Nederland NV en in 1953 aan Voorstraat 10 toegevoegd. In 1956 vindt er een vernieuwing plaats en vanaf 1982 is het na vereniging als F7353 in de boeken gegaan. Nog later in de jaren 80 van de vorige eeuw wordt het F7861 en is de omschrijving bankgebouw en stoep.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1474	Jan Bekedam	1832-1873	Kuiper	Zwolle	Art. 101
F1474	Jan Bekedam	1873-1894	Kuiper	Zwolle	Art. 8049
F1474	Jan Boekholt	1894-1917	Kuiper	Zwolle	Art. 7838
F1474	Hermanus Scholten	1917-1920	Koopman	Zwolle	Art. 13526
F1474	Israel van Essen	1920	Koopman	Zwolle	Art. 13246
F1474	Frans Smit	1920-1928	Sigarenfabrikant	Zwolle	Art. 10971
F1474	Frans Smit	1928	Sigarenfabrikant	Zwolle	Art. 17215
F1474	Levie de Leeuw	1928-1932	Koopman	Zwolle	Art. 17326
F1474	Willem Meijer	1932-1943	Handelaar in groente en fruit	Zwolle	Art. 12629
F1474	Frederik Hendrik Zweers	1943-1951	Koopman	Zwolle	Art. 20410
F6924	Frederik Hendrik Zweers	1951-1952	Koopman	Zwolle	Art. 20410
F6924	Algemene Bank Nederland	1952-1967		Amsterdam	Art. 22374
F6924	Algemene Bank Nederland	1967-1982		Amsterdam	Art. 27659
F7861	Algemene Bank Nederland	1982		Amsterdam	Art. 27659

Tabel 4.20. Overzicht eigenaren van het perceel F1474.

Perceel F1475 (Voorstraat 6)

Dit perceel is in 1832 eigendom van hoedenmaker Gerardus Johannes Smit.

Zwolle.
Te HUUR, om met 1°. Augustus te aanvaarden, een HUIS zeer geschikt tot alle affaires, bij de Waag te Zwolle, laatst bewoond door den hoedenmaker SMIT.
Informatie ten kantore van den Notaris M. J. V. KRAMER.

Afb. 4.54. Artikel uit de Overijsselsche courant van 14 Juli 1837.

Smit was getrouwd met Gezina Wentholt. Zij was zowel eigenaar van het perceel F1475 als van de zaagmolen Het Fortuin in Katwolde. In 1847 wordt het huis bewoond door de bliklager Vaske. In 1848 worden boekverkoper Jacob Zwart en zijn zoon Berent Jacob Zwart de eigenaren. Jacob Zwart behoorde in 1855 tot de Leden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en der Provinciale Staten.

Bij J. ZWART over de Stads Waag te Zwolle, ligt ter bezigtiging en intekening tot den 15den Mei e. k. een zeerwelgelykend Portret van wijlen den Wel Eerw. Zeer Gel. Heer W. TEN ENEN, Predikant te Zwolle. De prijs is bij intekening 60 Ct. Hetzelve kan ook ter bezigtiging ontboden worden.

Afb. 4.55. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 19 April 1850.

Zij verkopen het huis en erf in 1856 aan ambtenaar van de Provinciale Griffie Willem Hoenders. Het huis telt dan twee kamers, keuken en kelder. Op de eerste verdieping een voorkamer met alfoon en slaapkamer en twee zolders. In 1900 is in het pand de textielwinkel van de Wed. L.J. Harmsen-Hieff gevestigd.

Hoenders verkoopt het in 1901 aan koopman Hendrikus Cornelis Ulderink. In 1902 is het in gebruik als Maison Paul Kruger, een winkel voor damesjaponnen. Dit bedrijf gaat in 1903 failliet. Na 1903 wordt het een magazijn van dames en kinderondergoed, garen en band van de Wed. G. Visscher.

In 1908 neemt L. Bekenkamp de handel van de Wed. Visscher over.

Maison Paul Kruger
Heden Dinsdag avond
HEROPENING
Voorstraat A 32
14e HUIS VAN AF DE GROOTE MARKT

Afb. 4.56. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 2 September 1902.

TRICOT GOEDEREN - ROKKEN
KOUSEN - HANDSCHOENEN
in de meest verschillende soorten.
Voorstraat 6 - L. BEKENKAMP

Afb. 4.57. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 28 April 1911.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In 1914 wordt in het huis de borstelmaker van Wed. J. van Eelen gevestigd. Dit bedrijf gaat in 1914 failliet. In 1915 wordt op het adres Voorstraat 6 de Zwolsche naaimachinehandel A. Frank gevestigd. Deze zaak die uitgroeit tot loonconfectiefabriek blijft tot 1918 bestaan en wordt daarna verplaatst naar Steenstraat 3.

Afb. 4.58. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Maart 1915.

Onder Ulderink wordt het verbouwd en in 1919 verkocht aan fruithandelaar Gerrit Hutten. Ook hij verkoopt het huis hetzelfde jaar nog aan handelaar in groenten en fruit Willem Meijer. Deze Willem Meijer was getrouwd met Annigje van der Vegte.

Afb. 4.59. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 1 Mei 1919.

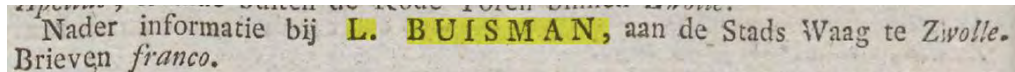
In de legger worden op een gegeven moment meerdere eigenaren genoemd die voor 1/12 deel mede-eigenaren zijn. Dit zijn fruithandelaar Klaas Hendrik Meijer, houthandelaar Frederik Zweers uit Hardenberg, bakker Willem van 't Spijker, handelaar Hermannus Pieter Hoogland en kantoorbediende Martinus Johannes Bosch uit Hilligersberg. Zij verkopen het in 1935 door aan fruithandelaar Klaas Hendrik Meijer. Meijer was ook aangesteld als bedienaar van de Zwolsche Begrafenis-Onderneming. Meijer verkoopt het aan muziekhandelaar Albert Boelens die het huis in 1966 verkoopt aan de Algemene Bank Nederland NV. Boelens drijft in het pand de grammofoonplatenzaak "De Artist". In 1966 werd het pand bij Voorstraat 8 getrokken. Het pand Voorstraat 6 wordt in 1971 verbouwd en in 1982 samengevoegd tot F7861.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1475	Johannes Gerhardus Smit	1832-1839	Tapper	Zwolle	Art. 1158
F1475	Gezina Wendholt	1839-1848		Zwolle	Art. 1771
F1475	Jacob Zwart	1848-1856	Boekverkoper	Zwolle	Art. 2589
F1475	Willem Hoenders	1856-1901	Ambtenaar Prov Griffie	Zwolle	Art. 6313
F1475	Hendrikus Cornelis Ulderink	1901-1919	Koopman	Zwolle	Art. 11453
F1475	Gerrit Hutten	1919	Fruithandelaar	Zwolle	Art. 13836
F1475	Willem Meijer	1919-1933	Handelaar in groente en fruit	Zwolle	Art. 12629
F1475	Klaas Hendrik Meijer	1933-1966	Fruithandelaar	Zwolle	Art. 18439
F1475	Albert Boelens	1966	Muziekhandelaar	Zwolle	Art. 26595
F1475	Algemene Bank Nederland	1966-1982		Amsterdam	Art. 27659
F7861	Algemene Bank Nederland	1982		Amsterdam	Art. 27659

Tabel 4.21. Overzicht eigenaren van het perceel F1475.

Perceel F1476 (Voorstraat 4)

Het huis is in 1832 eigendom van tapper Lucas Buijsman.

Nader informatie bij **L. BUISMAN**, aan de Stads Waag te Zwolle.
Brieven franco.

Afb. 4.60. Artikel uit de Overijsselsche courant van 18 Juni 1830.

In 1849 worden Johanna Elisabeth en Elisabeth Johanna Buijman als eigenaren genoemd. In 1850 vererft het huis en erf op Lucas Buijsman Jr. en de minderjarige Johanna Elisabeth Buijsman. In 1866 is in het pand het Depot van thee van de Wed. H. Geist-Buijsman gevestigd.

Dépôt van Thee.
Wed. GEIST,
Groote Markt, bij de Waag, te Zwolle.
Berigt dat de **Theeën** uit het magazijn van J. STERKEM & Co., te Amsterdam, bij haar verkrijgbaar zijn, bevelende zich in de gunst harer Stadgenooten.

Afb. 4.61. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Juni 1868.

De zaak wordt overgenomen door de voormalig winkelbediende Willem IIsink. Hij trouwt zelfs met Johanna Elisabeth Buijsman. De zaak gaat in 1905 failliet.

In 1881 is vervolgens winkelierster Johanna Elisabeth Buijsman de eigenaresse. Zij verkoopt het in 1907 aan schilder en kruidenier Jannes Hollander.

OUDSTE FABRIEK
van de
Oprechte Haarlemmerolie
van **G. DE KONING TILLY**,
Achterstraat 8b tusschen de Hoogstraat en
Barnesteeg te Haarlem.
Men lette op de **roode handteekening** van
G. DE KONING TILLY.
Verkrijgbaar voor Zwolle en
Omstreken bij
J. HOLLANDER
voorheen Wed. GEIST
VOORSTRAAT 4

Afb. 4.62. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 26 Februari 1906.

Hollander verbouwt het pand in 1907. Na hem worden zijn erfgenamen weduwe Hermina Henderlink, drogist Hendrik Janneszn. Hollander, makelaar Jan Klomp, bloemist Cornelis Jacob van Zonneveld uit Sassenheim, reiziger Wolter Mulder uit Den Haag, hoofdagent verzekeringsmaatschappij Hendrikus Philippus Ingeversen uit Haarlem, Fennigje Hollander, Hermina Margot Esther Hollander, Anny Catharina Hollander, Richard Albert Hollander en Johannes Hollander uit Amsterdam als gedeelde eigenaren genoemd. Het huis wordt in 1928 verbouwd en eigendom van winkelier Albert Jannes Hollander en zijn vrouw Hendrika Kamphuis.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 4.63. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Maart 1934.

De familie Hollander dreef de winkel tot 1946. Onder M.J. Waare werd het in 1946-1949 weer ingericht als kruidenierszaak. In de periode 1949-1955 was H.H. Overmars-Slot de uitbaatster. In 1955 tot 1968 was de fotozaak van G.J. Vrieleman er te vinden. Al in 1960 werd het verkocht aan de Algemene Bank Nederland NV. In 1962 wordt het na afstand van een deel aan de gemeente Zwolle toegevoegd tot F7353. Nog later in de jaren 80 van de vorige eeuw wordt het F7861 en is de omschrijving bankgebouw en stoep.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1476	Lucas Buisman	1832-1849	Tapper	Zwolle	Art. 248
F1476	Johanne Elisabeth Buisman	1849-1850		Zwolle	Art. 2924
F1476	Elisabeth Johanna Buisman				
F1476	Lucas Buisman	1850-1881		Zwolle	Art. 2955
F1476	Johanna Elisabeth Buisman	1881-1907	Winkelierster	Zwolle	Art. 9045
F1476	Jannes Hollander	1907-1935	Schilder en kruidenier	Zwolle	Art.10401
F1476	Albert Jannes Hollander	1935-1960	Winkelier	Zwolle	Art. 18989
F1476	Algemene Bank Nederland	1960-1962		Amsterdam	Art. 22374
F7353	Algemene Bank Nederland	1962-1967		Amsterdam	Art. 22374

Tabel 4.22. Overzicht eigenaren van het perceel F1476.

Perceel 1477 (Melkmarkt 3)

Dit perceel is in 1832 eigendom van de Gerhardine Johanna van Noorle, weduwe van Albert Nicolaas Hooft. Vruchtgebruiker zijn Petronella Sophia Johanna Hooft en verdere erfgenamen. In 1858 is in het huis de schuiermakerij van meester schuiermaker H.H. Bosch gevestigd.

De ondergeteekende maakt zijne geëerde Begunstigers bekend, dat hij zijne **SCHUIJERMAKERIJ** heeft gevestigd aan de Grooté Markt, het Tweede huis van **DE HARMONIE**, naast Mejufvrouw HOOFT. Belooft eene prompte en civiele bediening.
H. H. BOSCH, M^r. Schuiermaker.

Afb. 4.64. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Februari 1858.

Een jaar later is het in gebruik door kleermaker J.F. Reijs. Het huis wordt dan nog steeds gesitueerd als tweede huis vanaf De Harmonie. De bovenwoning wordt in dat jaar bewoond door J. Valk & Stibbe, voorheen werkzaam in de weverij van de Wed. Valk en gespecialiseerd in het verven van zijden en wollen stoffen. Vanaf 1860 komt ook zoon K. Reijs als meesterknecht in de zaak. Deze zoon had in Holland tientallen jaren ervaring opgedaan.

J. F. REIJS, Kleermaker, maakt zijne geëerde begunstigers bekend, dat hij zich gevestigd heeft aan de Markt, 2° huis van **DE HARMONIE**; beveelt zich aan tot het leveren van alle Heeren Kledingstukken, zoo voor Zomer- als Winter-Costumes; ook heeft hij ontvangen een fraai assortiment **Fijne Zijden Hoeden**, naar de laatste smaak, als ook **Petten** in alle stoffen. Door eene accurate en civiele bediening hoopt hij zich het vertrouwen zijner geëerde begunstigers waardig te maken.
N.B. TE HUUR eene gemeubileerde **Kamer** met **Aleof**, voor een Heer of Dame met bediening.

Afb. 4.65. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 11 Februari 1859.

In 1876 is in het pand een filiaal van "The Singer Manufacturing Co., New York" gevestigd. Het bedrijf blijft tot aan 1898 gevestigd aan de Melkmarkt A25, maar wordt daarna verplaatst naar het perceel aan de Melkmarkt naast het postkantoor.

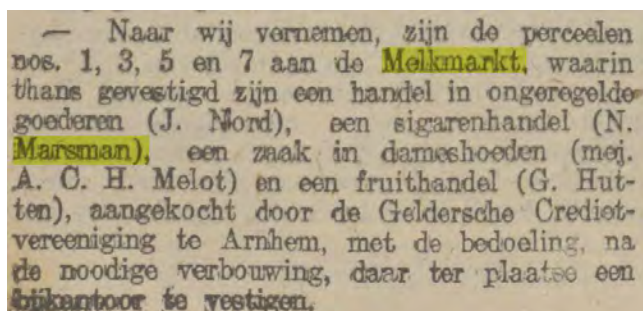
THE SINGER MANUFACTURING CO.,
NEW-YORK,
DE GROOTSTE NAAIMACHINE-FABRIEK DER WERELD,
verkoekt reeds meer dan
1½ MILLIOEN NAAIMACHINES,
welker deugzaamheid en voortreffelijkheid door bovengenoemde buitengewoon grooten aftrek, en door
MEER DAN 120 EEREPRIJZEN
op de schitterendste wijze wordt erkend.
Geen andere Amerikaanse naaimachine-fabriek kan dergelijke resultaten aanwijzen.
Bij elke machine wordt een certificaat van oorsprong afgegeven, getoekend door Mr. Isaac A. Hopper, President der Singer Manufacturing Co., New-York.
Alle zonder genoemd certificaat in geheel Nederland aangeboden zogenaamde Singer Naaimachines zijn namaaksele en wat haar werkvermogen en nauwkeurige bewerking betreft, ook in de verte niet met de origineele Amerikaanse Machines te vergelijken.
VIJF JAAR GARANTIE. **GRATIS ONDERRICHT.**
HOOFDKANTOOR VOOR NEDERLAND,
AMSTERDAM, Warmoesstraat, J, 176.
Utrecht, 's Gravenhage, Leeuwarden, Middelburg,
Voorstraat, H, 475. Veenstraat, 8. Vrouwenpoort, F, 44. Langendelft, A, 94.
Breda, Maastricht, Deventer, Groningen.
Langebrugstraat, C, 8. Kleine Straat, 1021. Gr. Overstraat. Vischmarkt.
Filiaal Zwolle, **Melkmarkt, A, 25**, en bij den Heer C. B. de Haas, Diezerstr.

Afb. 4.66. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 Januari 1876.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Vanaf 1895 is Theodorus Henricus Revius en zijn weduwe Karsje Slot eigenaar en hoort dit perceel bij F1471. Karsje Slot woont als weduwe zelf in Den Haag. Na haar overlijden komt het pand voor 50 % in bezit van dochter Maria Revius, gehuwd met Willem Dirk Jacob van Meeteren en voor 50 % van dochter Margaretha Petronella Jacoba Revius. Beide dochters wonen in Den Haag. In 1898 wordt de winkelruimte betrokken door Nijmeijer's Modemagazijn, afkomstig van de Praubstraat 185. In 1901 is de winkel al weer verhuurd aan Willem Meijer afkomstig van de Korte Smeden. Hij vestigt er een winkel in tabak, sigaren, koffie, thee, kruidenierswaren, aardappelen en fruit. Meijer verhuist in 1914 naar de Luttekestraat 28. Na fruithandel Meijer komt sigarenmagazijn A. Marsman in het pand Melkmarkt 3. Marsman blijft tot 1917 in het pand.

In 1918 is er de "Zwolsche Agentuur en Commissiehandel" gevestigd. Het huis wordt dan ook bewoond door J. Blom Jr. vertegenwoordiger "Jurgens" margarinefabrieken. In 1918 komt het pand in handen van Willem Dirk Jacob van Meeteren uit Oosterbeek. In 1918 wordt het huis verkocht aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem maar later op Melkmarkt 1.

Afb. 4.67. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 29 Oktober 1917.

De bedrijven verdwijnen dan langzaam uit beeld. Toch wordt onder het bewind van de Geldersche Credietvereniging het pand nog weer verhuurd. In 1922 aan reparatie inrichting van muziekinstrumenten L. de Leeuw. De Leeuw was verhuisd met zijn reparatieinrichting van Bitterstraat 39 en had zijn winkel aan het Diezerplein 39.

Afb. 4.68. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 26 September 1924.

In 1928 verhuist De Leeuw naar Voorstraat 8. Het huis Melkmarkt 3 wordt dan afgebroken. In 1929 wordt het perceel na nieuwbouw omgenummerd tot F6147 en na afstand van een deel aan de gemeente Zwolle in F6312. Na een vereniging in 1964 is het bekend als F7376. In 1978 wordt het complex verbouwd en in 1982 verenigd tot F7861.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1477	Gerhardine van Noorle	1832-1878		Zwolle	Art. 586
F1477	Theodorus Henricus Revius	1878-1895		Zwolle	Art. 8666
F1477	Karsje Slot, wed. Revius	1895-1902		Zwolle	Art. 10716
F1477	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918		Oosterbeek	Art. 13763
F1477	NV De Geldersche Credietvereniging	1918-1929		Arnhem	Art. 13778
F6312	NV De Geldersche Credietvereniging	1929-1957		Arnhem	Art. 13778

Tabel 4.23. Overzicht eigenaren van het perceel F1477.

Perceel 1478 (Melkmarkt 1)

Dit perceel is in 1832 eigendom van de Gerhardine Johanna van Noorle, weduwe van Albert Nicolaas Hooft. Vruchtgebruiker zijn Petronella Sophia Johanna Hooft en verdere erfgenamen. In 1857 is het verhuurd aan F. Bruins en is het verzamelplaats of bestelhuis voor de bode van Hattem en Dalfsen. In 1871 wordt in het pand de sigaren- en tabakshandel Gebr. Bramson gevestigd. Het pand wordt gesitueerd naast De Harmonie.

Afb. 4.69. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 Oktober 1871.

Twee jaar later in 1873 is op het perceel een winkel in scharen, messen, houtwaren en luxeartikelen als garen, band, saijet, zeep en Eau de cologne gevestigd. Deze winkel was bekend onder de naam Döpp & Comp. Hier was ook de zogenaamde "Duitsche pijp" (porseleinen pijp) verkrijgbaar.

Afb. 4.70. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 15 December 1873.

Vanaf 1895 is Theodorus Henricus Revius en zijn weduwe Karsje Slot eigenaar en hoort dit perceel bij F1471. Karsje Slot woont als weduwe zelf in Den Haag. Na haar overlijden komt het pand voor 50 % in bezit van dochter Maria Revius, gehuwd met Willem Dirk Jacob van Meeteren en voor 50 % van dochter Margaretha Petronella Jacoba Revius. Beide dochters wonen in Den Haag.

In 1903 tot 1910 is schoen- en laarzenmaker J.W. Zweers in het pand gevestigd. Zweers verhuist in 1910 naar de overkant van de Melkmarkt op nummer 52.

Vanaf 1910 wordt op het adres Melkmarkt 1 gesproken over het "Huis van Ongeregelde Goederen" van J. Nord.

Afb. 4.71. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 06 November 1911.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

De bedrijven verdwijnen dan langzaam uit beeld. Toch wordt onder het bewind van de Geldersche Credietvereniging het pand nog weer verhuurd. In 1910 aan Abraham Polak en J.Nord. Zij kochten onder andere de gouden tientjes en vijfjes op.

In 1922 is het bekend als rijwielhandel De Kampioen en nog steeds verhuurd aan de familie Nord.

Afb. 4.72. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 1 December 1923.

Naast een rijwielhandel wordt door M. Nord een Dansinstituut M. Nord gevestigd. De rijwielhandel van J. Nord wordt in 1928 verplaatst naar Sassenstraat 1 en uitgebreid met de verkoop van radio- en elektrische artikelen. In 1918 komt het pand in handen van Willem Dirk Jacob van Meeteren uit Oosterbeek. In 1918 wordt het huis verkocht aan de Naamloze Vennootschap "De Geldersche Credietvereniging" oorspronkelijk gevestigd in Arnhem maar later op Melkmarkt 1.

Afb. 4.73. Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 12 Juli 1928.

In 1928 wordt het nieuwe bankgebouw ontworpen door architect Van Straaten geopend.

In 1929 wordt het perceel na nieuwbouw omgenummerd tot F6147 en na afstand van een deel aan de gemeente Zwolle in F6312. Na een vereniging in 1964 is het bekend als F7376. In 1978 wordt het complex verbouwd en in 1982 verenigd tot F7861.

Kadastraal nummer	Eigenaar/bewoner	Datering	Opmerking	Woonplaats	Bron
F1478	Gerhardine van Noorle	1832-1878		Zwolle	Art. 586
F1478	Theodorus Henricus Revius	1878-1895		Zwolle	Art. 8666
F1478	Karsje Slot, wed. Revius	1895-1902		Zwolle	Art. 10716
F1478	Willem Dirk Jacob van Meeteren Brouwer	1918		Oosterbeek	Art. 13763
F1478	NV De Geldersche Credietvereniging	1918-1929		Arnhem	Art. 13778
F6312	NV De Geldersche Credietvereniging	1929-1957		Arnhem	Art. 13778

Tabel 4.24. Overzicht eigenaren van het perceel F1478.

5. Sporen en structuren

5.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek zijn met uitzondering van de houten palen en overige houtconstructies betrekkelijk weinig sporen en structuren opgegraven. Dit is onder andere te wijten door de grootschalige nieuwbouw in 1970, maar ook al omdat rond 1900 veel oudere sporen zijn verdwenen. In beide bouwfases zijn grote diepe kelders aangelegd. Wat resteerde in het onderzoeksgebied zijn vooral de ophogingslagen en daaronder gelegen oudere geulen.

5.2 Sporen en structuren

5.2.1 Fase 1: Midden-Bronstijd (1800-1300 v. Chr.)

Geul

De oudste sporen en structuren in het onderzoeksgebied dateren uit de Midden-Bronstijd. Uit deze periode stamt het restant van een ongeveer 5 meter brede geul. Deze geul bestond uit een vulling van grijs humeus zand met rijshout. Van deze laag kon een C14 datering worden vastgesteld met een uitkomst tussen 1755-1550 BC. De laag werd afgedekt door een pakket grijs gevlekt lichtgrijs zand met spoellaagjes. De onderkant van de geul lag op 1.60 – NAP. De geul kan geïnterpreteerd worden als voorloper van de latere Grote Aa. Volgens bodemkundige Hamming kan de geul een oudere loop van de Vecht zijn geweest. In de "Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland Blad 21 Oost" wordt door Kuijer en Rosing een beeld gegeven van oudere Vechtlopen in het deltagebied. Een van de beschreven Vechtgeulen is te volgen vanaf Havezate Den Berg in Dalfsen, door het dal van de latere Emmertochtsloot langs de buurschappen Hoonhorst, Lenthe en Wijthmen tot de huidige Nieuwe Wetering bij Zwolle. Het vervolg van de loop wordt door Kuijer en Rosing getekend door de Nieuwe Wetering en de Thorbeckegracht naar het Zwartewater.³¹ De Thorbeckegracht, in de historische bronnen bekend als "Nije Graven" is echter pas rond het midden van de 14de eeuw aangelegd. Hamming veronderstelt in dit geval dat de Vechtloop vanaf Wijthmen door het meanderende deel van de Nieuwe Wetering liep en iets voorbij het huidige Provinciehuis en Gerechtsgebouw aansloot op de latere Grote Aa. Het meanderende deel van de Nieuwe Wetering is dan het restant van de in de oudste Jaarrekeningen van Zwolle (1402, 1403 en 1405) vermelde "Older Weteringe".³² Een ander belangrijk argument voor de theorie van Hamming is de waarneming van Van der Schrier in de bouwput van het Gerechtsgebouw van een geulvormig patroon, door hem geïnterpreteerd als restant van de Grote Aa.³³ De Grote Aa in Zwolle is volgens Hamming dan ook een oude Vechtloop. Een Vechtloop die na het Atlanticum al als restgeul was overgebleven. In het Atlanticum was het nog vrij vochtig en vonden geen verstuivingen plaats. In het daaropvolgende Subboreaal vonden in het Vechtdal grote verstuivingen plaats. In die periode ontstonden dunne zandlagen en werden ook rivierduinen gevormd.³⁴

31 Kuijer en Rosing 1994, 32-33.

32 Hamming 2010, 140.

33 Van der Schrier 2005, 231.

34 Hamming 2010, 141.

Afb. 5.1. Overzichtsfoto met op de voorgrond tussen de sjalons de loop van de oude geul uit de Midden Bronstijd.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In de 10de/11de eeuw zijn mogelijk de verschillende bochten en meanders van de restgeul rechtgetrokken en opgevuld. Uit die tijd dateren de oudste beschoeiingen en sporen van mogelijke dammen, kaden en steigers.

Greppels en paalkuilen

In put 1 is in het natuurlijke dekzand een restant van een greppel (S63) aangetroffen. In deze greppel waren geen vondsten aanwezig. Wel kon voldoende houtskool worden verzameld voor een C14 analyse. De datering van het houtskoolmonster werd vastgesteld in de Midden-Bronstijd in de periode 1615-1445 voor Christus. De boogvormige greppel heeft vermoedelijk te maken met de afwatering van een erf dat op de nabij gelegen dekzandrug gelegen moet hebben. Opmerkelijk is dat de boogvormige greppel een oudere greppel (S53) en een ovaalvormige kuil (S64) doorsneed. Bij de greppel horen enkele paalkuilen (S52, S54 en S55).

5.2.2 Fase 2: Merovingische periode (600-800 n. Chr.)

Greppels

Uit deze periode zijn alleen aan de kant van de Voorstraat op de flank van de dekzandrug enkele sporen aangetroffen. Het gaat om een oude perceelgreppel of sloot haaks op de Voorstraat in de richting van de Grote Aa (S107), twee oost-west lopende greppels (S80 en S86) en een (paal)kuil (S87). De greppel/sloot (S107) wordt doorsneden door een latere sloot (S74). De datering kan op basis van C14 onderzoek bepaald worden op 330-535 AD.³⁵ De kuil (S87) bevatte geen vondstmateriaal. Op basis van een houtskoolmonster kon een C14 datering worden vastgesteld van 585-675 AD.³⁶ De greppels lopen evenwijdig aan de voormalige Grote Aa en houden verband met een oudere perceelindeling. Van de bijbehorende erven zijn geen sporen aangetroffen. Dit is onder andere te wijten aan latere bouwactiviteiten. Tijdens de bouw van de kelders uit deze latere bouwfases zijn alle archeologische sporen verloren gegaan. De greppels vormen echter duidelijke aanwijzing voor bewoning. Deze bewoning zal dan zuidelijker aan de zuidzijde van de Voorstraat en op een deel van de Ossenmarkt gezocht moeten worden. In dezelfde periode is in het dal van de Grote Aa een veenlaag (S1001, vnr, 99) afgezet. Deze veenlaag heeft er tevens voor gezorgd dat de oude geul uit de Midden Bronstijd is opgevuld. Op basis van C14 onderzoek kon de veenlaag gedateerd worden in de periode 565-655 AD.³⁷ Op deze veenlaag zijn de eerste ophogingslagen aangebracht. Op de flank van de dekzandrug werden op een licht ontwikkelde podzolbodem twee cultuurlagen (S67 en S73) waargenomen. Deze cultuurlagen zaten vol met aardewerk en konden worden gedateerd in de periode 700-900 (zie hoofdstuk keramiek).

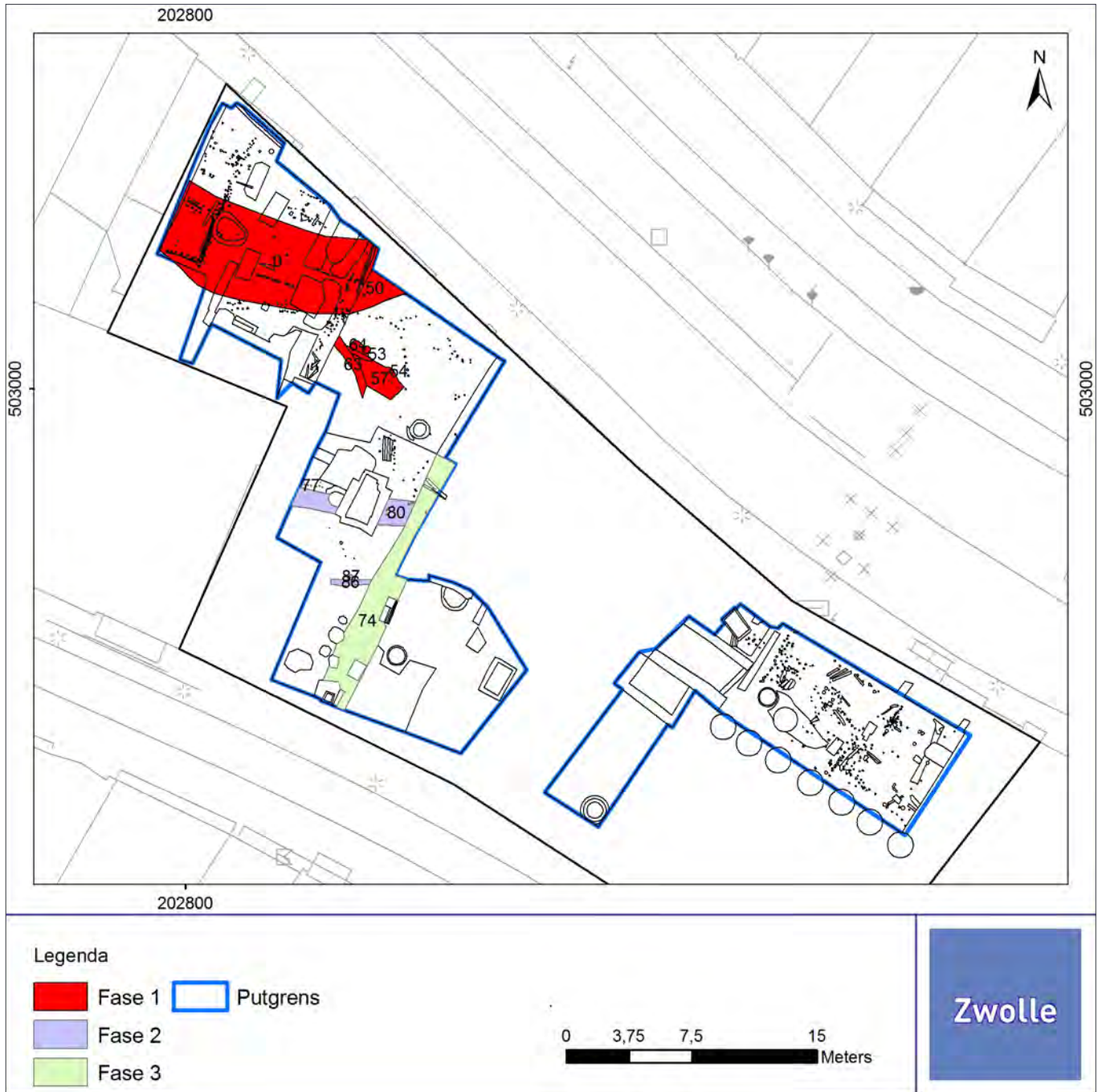
5.2.3 Fase 3. Ottoonse periode (1050-1140 AD.)

In deze periode is het gebied opnieuw ingedeeld in percelen. De percelen waren van elkaar gescheiden door greppels en/of sloten met een noord-zuid richting. Van deze sloten zijn er twee duidelijk aangetroffen. Deze sloten liepen door vanaf de Voorstraat naar de Melkmarkt.

³⁵ C14 datering GrA69098.

³⁶ C14 datering GrA69093.

³⁷ C14 datering GrA69084.

Afb. 5.2. Faseringskaart met de drie verschillende perioden.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

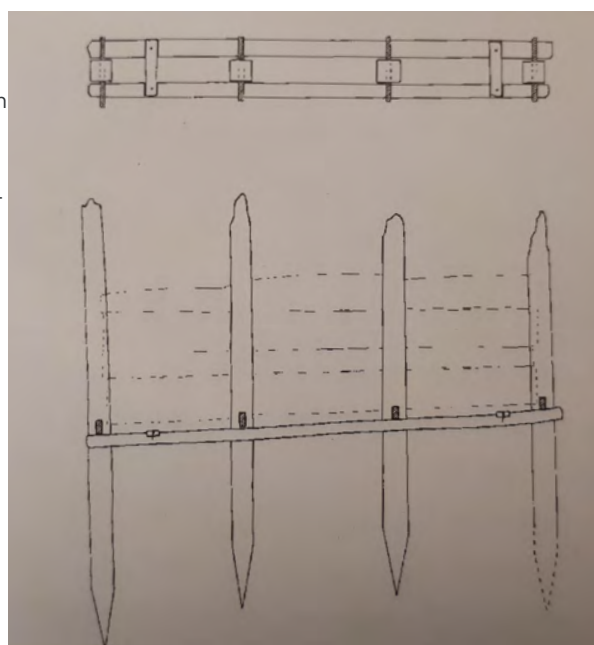

Afb. 5.3. Coupe van perceelsloot S74 en S107. Met onderin de verkitte bruine laag [S74].

Van één van deze sloten (S74) kon worden aangetoond dat deze als afwatering van een bepaald ambacht moet zijn gebruikt. In de sloot was op de bodem een verkitte bruine laag aanwezig, die mogelijk geïnterpreteerd kan worden als run dat gebruikt moet zijn bij een leerlooier. In de slootvulling was een Pingsdorf-type tuitpot (vnr. 114) aanwezig met een datering tussen 1050 en 1140. Uit een dwarsdoorsnede van de sloot werd duidelijk dat de sloot als perceelsgrens meerdere fasen heeft gehad. De sloten waterden af van de Voorstraat tot de Grote Aa.

In de Ottoonse periode zijn de grondwerken vergezeld gegaan met houtconstructies. De uitvoering van de houtconstructies is sterk wisselend. Hierdoor is onduidelijk wat de functie van de verschillende houtconstructies moet zijn geweest. De meest voorkomende constructie bestaat uit rijen van verticaal geplaatste palen. Daarnaast komen ook palenrijen met daartussen vlechtwerk en zogenaamde staander-ligger-constructies voor.

De functie van de houtconstructies is vermoedelijk drieledig. Een deel van de structuren was bedoeld als perceelscheiding, al dan niet in combinatie met een grondkering. Een ander deel van de houtconstructie heeft uitsluitend dienst gedaan als grondkering. Daarnaast zijn er nog houtconstructies die te maken kunnen hebben met perceelscheidingen, dammen, kaden, steigers of wegdekken.

Afb. 5.4. Schematische tekening. (Bron: Sarfatij, 2007.)

Perceelscheidingen

De functie van perceelscheiding is veelal direct gekoppeld aan het gebruik als grondkering. Dit heeft uiteraard te maken met het feit dat tijdens het archeologisch onderzoek alleen de structuren worden aangetroffen die zich ondergronds bevinden. Van opgaand houtwerk is vrijwel nooit sprake. Om vast te stellen of het inderdaad om een perceelscheiding gaat is het ten eerste van belang om te achterhalen wat de onderlinge afstand is tussen de mogelijke perceelscheidingen. Tijdens het onderzoek aan de Melkmarkt kon op een groot aantal plaatsen binnen het onderzoeksgebied worden vastgesteld dat er tussen een aantal percelen een afstand van ongeveer 1 meter aanwezig was. Deze meter zou opgevat kunnen worden als een vroege vorm van een druipstrook. Een fenomeen dat ook bij de latere steenbouw nog te ontdekken is.

Afb. 5.5. Detail druipstrook met ook duidelijk de donkere insteek van de mogelijke sloot of greppel tussen de houtconstructies.

Afb. 5.6. Druipstrook tussen Sahara en Swolsch café.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Grondkeringen en ophogingen

Gelijktijdig met het uitzetten van de perceelgrenzen zijn de percelen opgehoogd. De ophogingslagen bestaan veelal uit lagen zandige klei met veel organisch materiaal en houtresten en tekenen zich zowel in het vlak als in de verschillende profielen duidelijk af. Binnen de ophogingslagen is het lastig om een fasering aan te brengen. Al het materiaal stamt grotendeels uit de 10de-12de eeuw.

Afb. 5.7. Verschillende ophogingslagen in het vlak. De lagen worden doorsneden door een bakstenen beerput.

Afb. 5.8. Dezelfde lagen maar nu in een dwarsprofiel over het perceel.

De verschillende ophogingslagen werden door palenrijen en staander-ligger constructies op zijn plaats gehouden.

Afb. 5.9. Staander-ligger constructies in een oost-west richting dwars op het perceel.

De staander-ligger constructies verwijzen naar een soort van caissonbouw in de vroege ophoging. De constructies bestaan altijd uit een tweetal liggers met daartussen houten paaltjes. Bij de oost-west gelegen staander-ligger constructie dwars op het perceel gaat het om twee forse palen op de hoeken en twee forse palen in het midden. Daartussen bevinden zich kleinere paaltjes en mogelijk vlechtwerk. De liggers zelf worden gevormd door eiken planken. De lange noord-zuid gelegen staander-ligger constructies lijken op parallellen uit Dordrecht en worden gevormd door een tweetal liggers van zachtere houtsoorten (in dit geval els) met daartussen een groot aantal staanders.³⁸ De liggers waren gemiddeld 4 à 5 meter lang en rond op doorsnee.

De ophogingslagen lijken individueel per perceel te zijn opgebracht. Dit werd in 1995 ook al vermoed tijdens de opgravingen in de POM tuin.³⁹ Wel lijkt er een duidelijk verschil te zijn in de breedte van de percelen. De percelen aan de Melkmarkt, Bankenlocatie lijken aanzienlijk smaller te zijn. Dit zou mogelijk kunnen worden verklaard door de ligging dicht bij de Grote Aa. De aangetroffen ophogingslagen kunnen dan de restanten zijn van dammen of kaden die deels in de Grote Aa uitliepen. Een vergelijking met het havenfront van Dorestad, maar dan op een veel kleinere schaal, doemt dan op.

Afb. 5.10. Noordprofiel put 2 met daarin duidelijk de lage terp met een breedte van een gemiddeld perceel.

38 Sarfatij 2007, 62.

39 Mondelinge mededeling H. Clevis.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Dammen

Een deel van de houtresten en archeologisch sporen is mogelijk toe te schrijven aan dammen die voor een deel uitstrekten tot in de Grote Aa. Deze situatie, maar dan in het klein, is vergelijkbaar met de situatie in de belangrijke en grote handelsplaats in Dorestad. Tijdens het archeologisch onderzoek aan de Hoogstraat in Dorestad zijn sporen van een groot aantal dammen aangetroffen die haaks op de oever richting de rivier strekken. De dammen zijn aangelegd met houten palen met daartussen aarde. Alle dammen zijn niet in één keer aangelegd, maar bestaan uit verschillende fasen. De gemiddelde lengte van een fase bedraagt ongeveer 7 meter. Elk deel of compartiment van de dam bestaat uit beschoeiingen aan de lange zijde en een eindbeschoeiing richting het water aan de korte zijde. De constructie van deze beschoeiingen zijn door de opgravers ingedeeld in drie typen:⁴⁰

- Type 1: rij van kleine palen of staken van max 0.10 m diameter en op een afstand van 0.10 tot 0.20 m van elkaar. In de tussenruimten heeft vermoedelijk vlechtwerk gezeten.
- Type 2: rij van afwisselend bij elkaar geplaatste palen van een diameter tussen 0.15 en 0.30 m met een tussenafstand tussen de 0 en 0.50 m. Soms voorzien van een achterliggende plank
- Type 3: rij van afwisselend bij elkaar geplaatste palen met een diameter tussen 0.15 en 0.30 m met een tussenafstand van 1 m of meer. Soms zijn de hoekpalen geschoord.

De breedte van de dammen die bestaat uit verschillende compartimenten varieert van 5 tot 6 meter tot maximaal 7 tot 8 meter. Interessant is de vergelijking met dammen in Hol bij Sleeswijk in Noord-Duitsland. In dit vissersplaatsje worden vanaf de jaren 50 van de vorige eeuw dammen in de rivier de Noor aangelegd. Deze dammen bestaan uit houten beschoeiingen met afval, aarde en soms beton als vulling. De dammen hebben als functie om voldoende diepgang van de aanliggende schepen te creëren. Verder zijn op de dammen structuren aanwezig die bedoeld waren om bijvoorbeeld visnetten te drogen.

Houten wegdekken

Een deel van de houtconstructies uit de opgraving kan mogelijk worden geïnterpreteerd als houten wegdek. Dergelijke wegdekken zijn uit meerdere Nederlandse steden bekend en vertonen veelal een consequente opbouw. De onderste laag van het wegdek bestaat uit dwarsliggers van eiken en elzen op grofweg een meter van elkaar. Het gaat daarbij om grove stukken of sloophout. Bovenop de liggers liggen lange stammen elzenhout. Om te voorkomen dat zowel de onderste als de bovenste liggers gingen rollen werden ze vastgezet met aangepunte paaltjes van circa 1 meter lang. Op de tweede laag liggers werden soms nog takkenbossen gelegd die het loopoppervlak vormden.⁴¹

Bijgebouwen en ambachten

Naast de aanwezigheid van steigers en kaden zijn er tijdens het archeologisch onderzoek ook aanwijzingen gevonden voor ambachten. In de hierboven vermelde sloot (S74) ging het om resten van een mogelijke leerlooier.

In put 1 is in het west- en zuidprofiel een brandlaag (S1001, vnr. 389 en 392) aangetroffen. Deze brandlaag bestond uit een zwarte laag houtskool (vnr. 389) met daarboven een laag rood verbrande leem (vnr. 392). Deze brandlaag (vnr. 389) kon via C14 onderzoek worden gedateerd in de periode 1025-1155 AD.⁴²

40 Van Es en Verwers 2009, 51-52.

41 Groothedde en Fermin 2007, 50.

42 C14 datering GrA 69092.

Afb. 5.11. Foto van de brandlagen die zijn waargenomen in het profiel. Rechts een detail opname van de lagen.

De laag verbrande leem was helaas niet te dateren. De brandlaag is het restant geweest van een lemen vloer die aanwezig was in een houten bijgebouw. De functie van dit bijgebouw kon op basis van het vondstmateriaal niet worden vastgesteld. Het moet in ieder geval gaan om een beroep, waarbij met vuur werd gewerkt. In het vondstmateriaal zijn twee aanwijzingen gevonden voor mogelijke beroepen in het onderzoeksgebied. De eerste aanwijzing wordt gevormd door de vondst van ongebruikte sintelnagels. Deze sintelnagels zijn vrij eenvoudig te maken en kunnen dan ook heel goed op locatie door een smid zijn vervaardigd.

Een andere meer reële aanwijzing wordt gevormd door een concentratie knipafval van zogenaamd latoenkoper of bronsblik. Tussen dit afval bevinden zich ook slakken. Deze concentratie is aangetroffen in het ophogingspakket in de buurt van de brandlaag en kan verwijzen naar een werkplaats van een geelgieter.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Reconstructie van de perceelsindeling

Na de analyse en mogelijke interpretatie van de houtconstructies is getracht een ruimtelijke indeling te maken van het onderzoeksgebied vanaf de 10de/11de eeuw. Hierin is geprobeerd om alle houten palenrijen, beschoeiingen en andere constructies te duiden. Uit de analyse volgt een indeling waar in het plangebied de breedte van zes percelen kon worden onderscheiden. De breedte van drie percelen kon met zekerheid worden vastgesteld, de overige drie zijn bij benadering gereconstrueerd.

Afb.5.12. Indeling percelen en het verloop van de Grote Aa.

Perceel 1

De oostgrens van perceel 1 in de 10de tot 12de eeuw wordt gekenmerkt door een staander-ligger-constructie tussen de Voorstraat en Melkmarkt. Deze constructie bestaat uit de palenrijen (S7 en S117) en de oostelijk en westelijk gelegen elzenhouten balken (S123 en S124). Haaks op deze grens werden meerdere rijen elzen houten palen en staander-liggerconstructies aangetroffen. De staander-ligger constructies verwijzen naar een soort van caissonbouw in de vroege ophoging. Het kan hier enerzijds gaan om geleidelijke uitbreiding en ophoging van het perceel. Het is echter ook heel goed mogelijk dat het hier om sporen van een dam gaat. De dam zal in dit geval aan weerszijden voorzien zijn geweest van sloten. De eerste uitbreidings- of ophogingsfase in het perceel wordt gevormd door een rij houten palen (S122). De tweede fase, richting de Melkmarkt, bestaat uit een staander-ligger constructie van twee rijen palen met daartussen een dwarsbalk. De rij palen aan de zuidzijde heeft S126 gekregen en aan de liggende dwarsbalk met daarachter liggende rij palen is S121 toegekend. De meest noordelijke grens die mogelijk behoort bij een derde fase bestaat uit één rij houten palen (S117). De breedte van dit perceel was niet te bepalen, doordat het zich deels buiten de opgravingsput bevond. Opmerkelijk op dit perceel is de vondst van een grote concentratie sintelnagels. Daarnaast werden in de ophogingslagen van dit perceel een puntbeitel, lepelboor, een pendant van paardenbeslag en een grote hoeveelheid knipafval met koperlak aangetroffen. De concentratie knipafval is mogelijk te koppelen aan de aangetroffen brandlaag (S1001, vnr. 389 en 392). Deze brandlaag is te koppelen aan een ambacht. Het meest aannemelijk is de aanwezigheid van een geelgieter en/of ketellapper.

Afb. 5.13. Overzicht palenrijen en staander-ligger constructies haaks op de perceelgrens. Op de achtergrond is de 14de-eeuwse funderingsleuf met spekkeokgelaagdheid zichtbaar.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 5.14. Overzicht staander-ligger constructie tussen ophogingsfase 1 en 2.

In de 14de eeuw is de perceelgrens gewijzigd en is op het perceel een stenen huis gebouwd. Uit deze periode dateren de funderingssleuven met spekkeoekgelaagdheid (S 9, S13-S14 en S38). Op basis van de ligging van de funderingssleuven kon worden vastgesteld dat het 14de-eeuwse huis 12 meter lang moet zijn geweest. De breedte was moeilijk te bepalen. De afstand tussen de funderingssleuf (S9) en sleuf (S38) bedroeg 7.8 meter. Het is niet duidelijk of het hier om één gebouw gaat of om twee gebouwen. Op de plek van de mogelijke scheiding zijn in de 19de en 20ste eeuw zware poeren gemaakt die mogelijk de sporen van een funderingssleuf hebben verstoord. De 14de-eeuwse situatie is als perceel F1454 intact gebleven tot ver na 1832.

Perceel 2

De westgrens van perceel 2 is gelijk aan de oostgrens van perceel 1 en wordt gevormd door de staander-ligger-constructie (S7, S117, S123 en S124). De staander-ligger-constructie lijkt aan de noordzijde richting de Grote Aa over te gaan in een enkele palenrij (S117). Het perceel heeft een breedte gehad van 9 meter. Op dit perceel zijn net als bij perceel 1 sporen van caissonophoging of dammen aangetroffen. In ieder geval lijkt er sprake te zijn van twee fasen. De eerste en oudste fase wordt gevormd door een rij houten palen (S22) haaks op de perceelgrens. De aanwezigheid van een aantal zwaardere eiken houten palen (S23, S24, S114 en S116) met daartussen een houten blok (S21) en twee planken (S36 en S115) wijzen mogelijk op de aanwezigheid van een soort steiger. De tweede fase, richting de Melkmarkt, wordt gevormd door een rij palen (S32). De oostelijke perceelgrens bestaat uit een druijstrook tussen perceel 2 en 3. Deze sloot of druijstrook is begrensd met houten palen (S41 en S42) en een daarachter liggende rij van elzen balken of stammen (S101). De opvullingslaag van de druijstrook/greppel heeft S102 gekregen. Hieruit zijn veel vondsten verzameld die in de contextcatalogus zijn beschreven.

Afb. 5.15. Druipstrook tussen perceel 2 en 3.

Binnen dit perceel bevindt zich ook nog een aantal restanten van houten paaltjes (S37 en S34) en liggend hout (S40) die niet zijn toe te wijzen aan een bepaalde fasering of constructie. Opmerkelijk is dat de druijstrook vrijwel samenvalt met de ligging van een steeg op het kadastrale minuutplan van 1832.

Perceel 4

Dit perceel bevindt zich in put 2 en was alleen te reconstrueren op basis van de noord- en oostgrens. Daardoor is de breedte van het perceel niet te bepalen. De noordgrens bestaat uit een rij palen (S193). Aan de oostzijde bevindt zich de scheiding met het perceel 5 die lijkt te bestaan uit een enkele palenrij (S184). Het perceel is waarschijnlijk in twee fasen richting de Grote Aa vergroot. Op dit perceel is later een stenen huis (F1470, Melkmarkt 7) gebouwd. Van dit huis met een dendrochronologische datering van kort na 1405 zijn enkele beerkelders teruggevonden.

Perceel 5

De westgrens van perceel 5 wordt gevormd door een enkele rij houten palen (S184) die de scheiding vormde met het belendende perceel 4. De oostgrens bestaat vermoedelijk uit een druipstrook. Deze druipstrook had een breedte van 90 cm en fungeerde als grens tussen perceel 5 en 6. De beschoeiing van de druipstrook bestaat uit een rij houten palen (S183) met naastgelegen stammen of slieten en een restant van een aantal horizontaal liggende stammen (S170). De andere zijde van de druipstrook bestaat uit een rij palen (S159). De breedte van perceel 5 was hierdoor te bepalen op 7.2 meter. Het perceel is ook weer in fasen opgehoogd en vergroot. De eerste fase bestaat uit een rij palen (S146) met daarachter vijf houten planken (S145). De tweede fase wordt ook weer gevormd door houten planken (S179-S180). Deze planken zijn mogelijk te interpreteren als onderdeel van een vlonder of steiger. Van latere huizen op dit perceel zijn alleen sporen van de voorgevel teruggevonden. Deze worden hierna behandeld en beschreven.

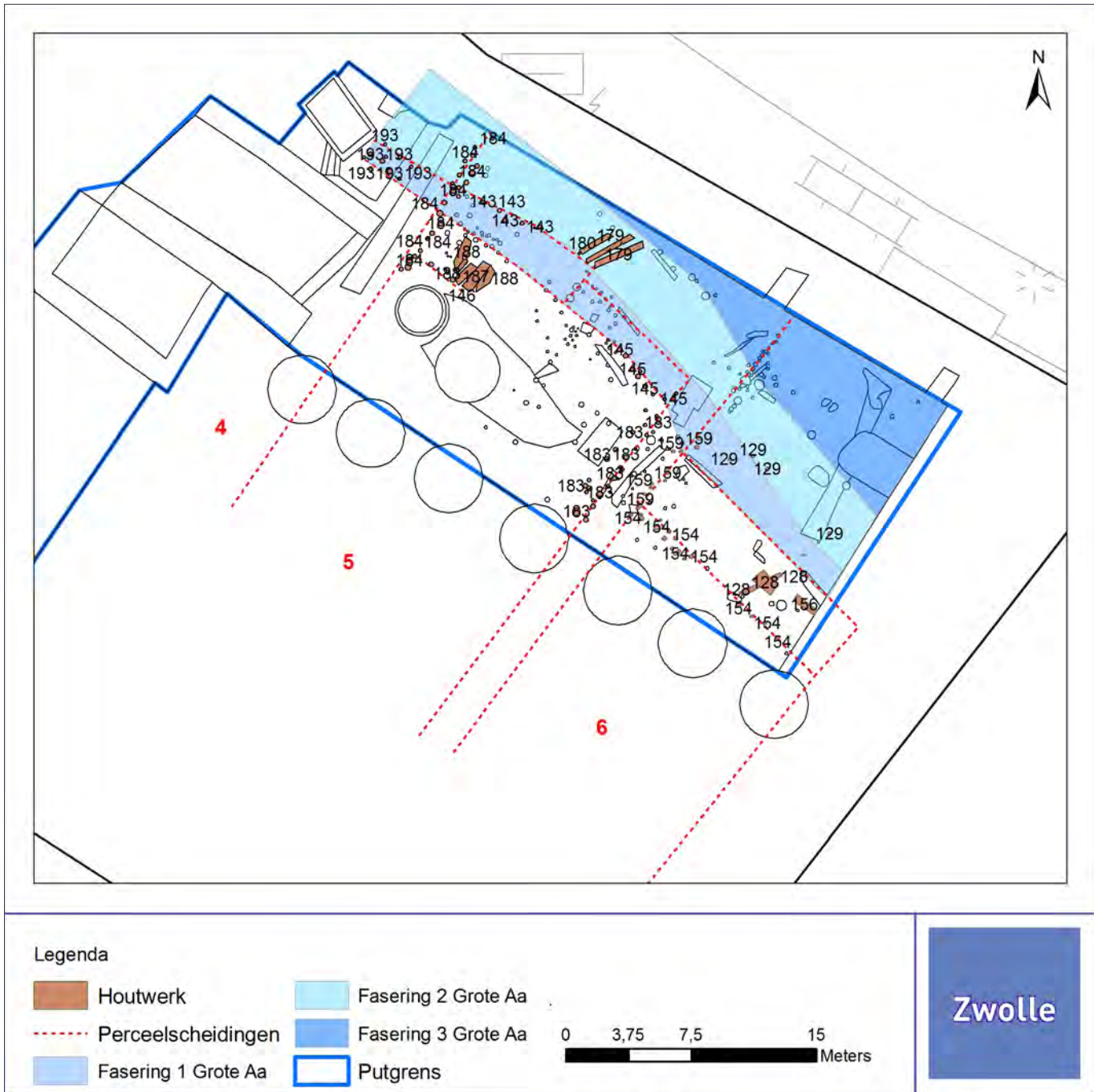
Perceel 6

De westgrens van perceel 5 bestaat uit de al eerder vermelde druipstrook bij perceel 5. De oostgrens was niet te bepalen. Hierdoor is ook de breedte van het perceel niet te reconstrueren. Ook dit perceel is geleidelijk opgehoogd en vergroot. In de sporen en structuren zijn twee fasen te onderscheiden. De oudste fase wordt gevormd door een rij palen (S154). De tweede fase bevindt zich 1,6 m richting de Melkmarkt. Bij deze fase horen ook weer mogelijke sporen van een steiger of kade. Het gaat om een groot houten blok (S128) met een grote balk en een plank (S156). Door latere verstoringen in het vlak was het niet mogelijk om deze structuur nader te analyseren. Van latere huizen op dit perceel zijn alleen sporen van de voorgevel teruggevonden. Deze worden hierna behandeld en beschreven.

Afb. 5.16. Constructie van de mogelijke steiger of kade (S128 en S156) op perceel 6.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 5.16a. Overzicht percelering put 2.

5.2.4 Fase 4: De periode na 1330

14de-eeuwse huizen aan de Melkmarkt

Tijdens het archeologisch onderzoek aan de Melkmarkt zijn zowel in put 1 en 2 aan de zijde van de Melkmarkt de sporen van 14de-eeuwse huizen aangetroffen. Al eerder was uit bouwhistorisch onderzoek van Melkmarkt 7 en 8 bekend geworden dat deze twee panden dateerden uit het einde van de 14de- en begin van de 15de eeuw. Ook werd duidelijk dat voor de bouw gebruik is gemaakt van gemeenschappelijke bouwmuren en dat niet alle panden gelijktijdig zijn gebouwd. Over de funderingsmethode kon geen uitsluitel worden gegeven. Door het archeologisch onderzoek is duidelijk geworden dat de stenen huizen gefundeerd waren op funderings sleuven. De funderings sleuven waren opgebouwd uit dunne laagjes geel zand en donkerbruin zandige klei. Het geheel lijkt op de gelaagdheid van een spekkoek en het fenomeen is daardoor in de literatuur ook wel bekend onder de noemer spekkoekgelaagdheid. Het vondstmateriaal uit de funderings sleuven wijst op een datering van na 1330. Aan de westzijde van put 1 is een klein deel van een funderings sleuf (S9) aangesneden. Hierdoor was het mogelijk om een profielopname van de funderings sleuf te maken. Het resterende deel lag buiten de opgravingput. Ook aan de voorzijde van de Melkmarkt kon een funderings sleuf (S13 en S14) worden waargenomen. De breedte van het pand kon door latere verstoringen niet worden waargenomen. Wel kon worden vastgesteld dat op de locatie twee naast elkaar gelegen stenen huizen moeten hebben gestaan die gefundeerd waren op dergelijke funderings sleuven. Onder latere verstoringen kon aan de oostzijde nog een restant van een funderings sleuf (S38) worden blootgelegd. Op de funderings sleuven met een spekkoekgelaagdheid is een laag bakstenen aangetroffen die de fundering vormde van een stenen huis, het baksteenformaat van deze muur betrof 28x 14x6 cm(1). Dit huis is tot de sloop in 2015 blijven bestaan. Achter dit huis werd een stenen bijgebouw aangetroffen dat zich bevond op de plek van een houten voorganger, het baksteenformaat van het bijgebouw betrof 25-26x11-12x5cm(2). Dit bijgebouw was richting de oevers van de Grote Aa verzakt.

Afb. 5.16b. Overzicht zuidelijke deel van de put. In de afbeelding bij 1 restant van bakstenen funderings sleuf en bij 2 een restant van een verzakt bijgebouw.

Afb. 5.16c. Overzicht funderings sleuven aan de voorzijde van de Melkmarkt.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

In put 2 konden alleen in het noordprofiel nog de funderingen van de stenen huizen worden onderzocht. In het muurwerk van de voorgevel waren twee fasen te onderscheiden. De jongste fase bestond uit bepleisterde muren van bakstenen van 21x11x4.5 cm (1) en is toe te schrijven aan het in 1927 gebouwde bankgebouw van G.L. van Straaten. Dit bankgebouw was in de plaats gekomen van drie middeleeuwse huizen. Van het meest oostelijke huis (Melkmarkt 1) konden de aanzetten van de twee zijmuren en de voorgevel worden onderscheiden. De muren (3) zijn in verband gemetseld met bakstenen van 28x13.5x6.5 cm in schelpkalkmortel. Ook de achtermuur (S127) kon in het oostprofiel aan de kant van De Harmonie worden getraceerd. Deze achtermuur was gemetseld van een kleiner baksteenformaat van 25x12x5 cm en is al een keer vervangen. Het tweede huis vanaf De Harmonie (Melkmarkt 3) was vermoedelijk later gebouwd dan Melkmarkt 1. Van dit huis is een deel van de voorgevel (2) teruggevonden die bestond uit bakstenen van 26x13x5/6 cm en tegen de westelijke zijmuur (4) is gezet. In de fundering van de voorgevel is een traptrede (5) aangetroffen die verwijst naar de aanwezigheid van een kelder in dit pand.

Afb. 5.17. Noordprofiel met verschillende fasen van de voorgevel.

Afb. 5.18. Noordprofiel met daarop de aanzet van de trap (5).

5.2.5 Fase 5: Percelering en sporen vanaf 1800 en later

Onder het pand Melkmarkt 7 zijn twee beerkelders aangetroffen. De oudste beerkelder (S192-194) bevatte materiaal uit twee fasen de 16de en de 18de eeuw. Deze kelder lag onder het achterste deel van het huis en grensde direct aan het buurpand Melkmarkt 9. In het profiel haaks op deze kelder waren twee gewelven zichtbaar. Het oudste gewelf van rode baksteen 22x11x5 cm en een jonger gewelf van gele IJsselsteen van 18x9x3.5 cm. De beerkelder is later tegen de achtergevel van het 14de-eeuwse huis gebouwd. Deze oorspronkelijke achtermuur was nog aanwezig en gemetseld van stenen van 30x14x7 cm. De bovenzijde van deze muur is later, vermoedelijk gelijktijdig met het gewelf, vervangen door een nieuwe muur van 22x11x5 cm. De latere achtermuur was gemaakt van bakstenen van 24x12x5 cm.

Afb.5.19. Westprofiel put 2 hierop zijn de muren zichtbaar van de beerkelder (S148-S149).

Van de in hoofdstuk 4 beschreven percelen, is een aantal fundatie resten van baksteen aangetroffen, met een datering van na 1800. Het muurwerk is daardoor goed te koppelen aan de historische en kadastrale gegevens van deze percelen.

Perceel F 1455.

Op dit perceel is de scheidingmuur (S109) tussen de panden van het perceel F1455 en F1456A aangetroffen. Het gaat om een muur met een baksteenformaat van 21x10x4,5 cm, gemetseld in Portlandcement.

Perceel F1456A.

Op dit perceel zijn twee muren aangetroffen. Één daarvan is de hierboven beschreven scheidingmuur (S109) tussen F1455 en F1456A. De andere muur betreft een binnenmuur aan de achterzijde van het perceel. Deze muur bestaat wel uit bakstenen van een groter formaat 23 x11x 5.5 cm. Mogelijk dat het hier om secundair gebruikt bouw materiaal gaat.

Perceel F 1461.

Op dit perceel is een putje en een restant van een scheidingmuur aangetroffen. Het putje (S88-90) bestaat uit een halfsteensmuurtje met baksteenformaat 22x11x4 cm. De ingraving (S88) van het putje bestond uit lichtgrijszand met puin. De inhoud van het putje (S89) bestond uit puin. Naast het putje lag in het midden van het perceel een binnenmuur (S91) van bakstenen met steenformaat 22x11x4 cm.

Perceel F1462.

Op dit perceel is alleen een restant van een waterput aangetroffen. De put (S58-S59) is gemetseld met putstenen. Deze stenen zijn aan de buitenzijde (10,5 cm) breder dan aan de binnenzijde (8,5 cm). De lengte van de putsteen bedraagt 18 cm en hoogte 4 cm. De waterput had een buitendiameter van 1.35 m.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Perceel F1464

Van de bebouwing op dit perceel is een aantal muren, een waterput en een beerput overgebleven. In het midden van het perceel bevindt zich een waterput (S93-S94). Het baksteenformaat van de put bedraagt 21x10x4 cm. De waterput had een buiten diameter van 1.30 m. Bij de muren gaat het om de buitenmuren van het huis. Deze muren bestaan uit een gemeenschappelijke muur (S98) met baksteenformaat 21x10x4 cm tussen het perceel F1461 en F1464. De beerput (S100) tegen de achtermuur bestaat uit bakstenen met een formaat van 21,5x11x5 cm. De vondsten uit de beerput dateren uit de 19de / 20ste eeuw.

Perceel F1465

Op dit perceel is alleen een kelder aangetroffen. De keldermuur (S95) en vloer (S96) bestaan uit bakstenen met een formaat van 23x11,5x4,5 cm. De vloer betreft voornamelijk veel breuksteen.

Afb. 5.20. Op de voorgrond de kelder van F1465 met op de achtergrond de beerput van F1464.

Perceel F1469

Op dit perceel is een waterput (S197-199) aangetroffen. De inhoud (S198) van de put was volgestort met geel bouwzand. De put (S197) zelf bestond uit bakstenen met een formaat van 21x10,5x5 cm. De ingraving (S199) uit lichtgrijs zand met puin.

Perceel F1470

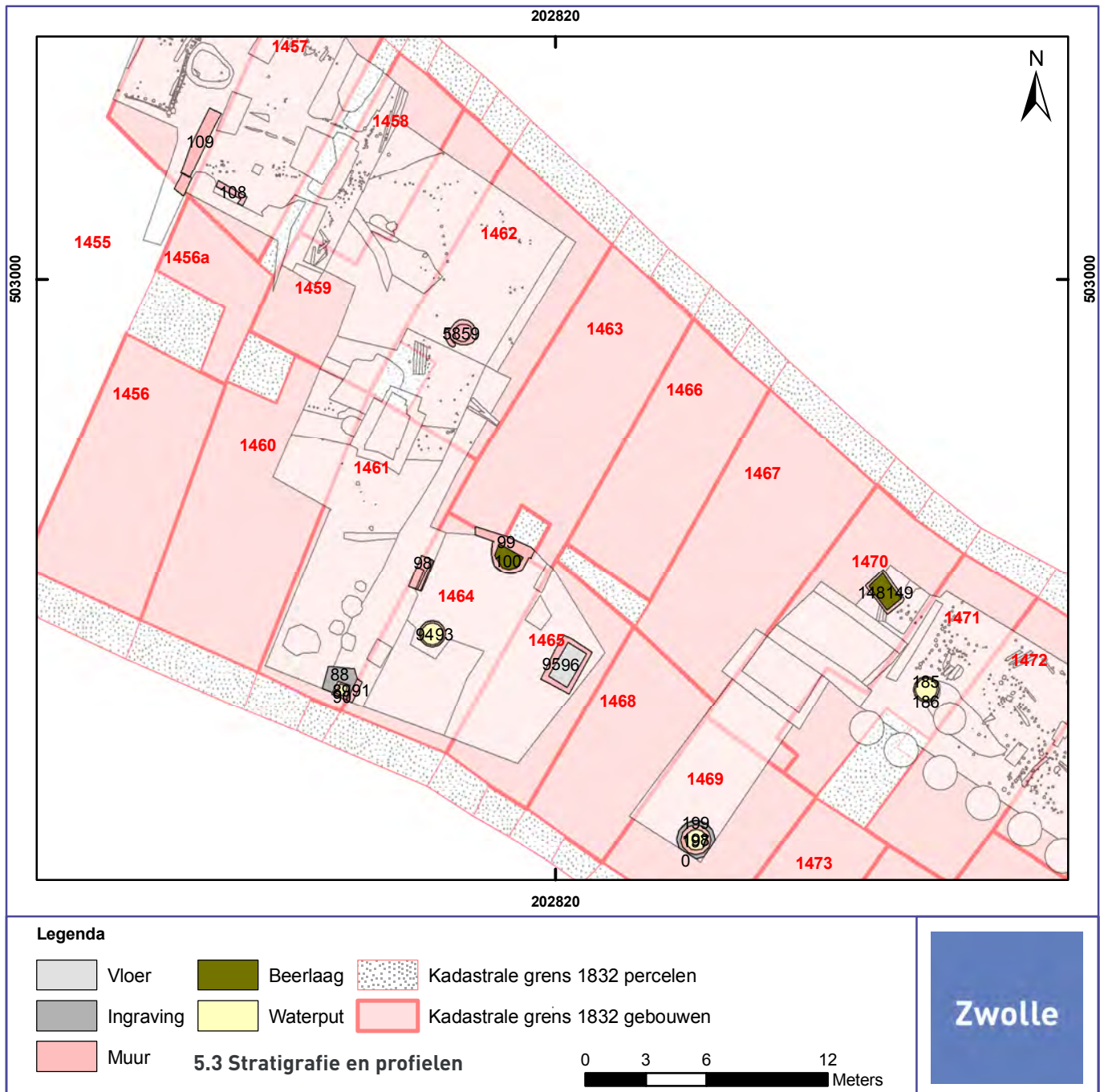
Op dit perceel zijn de restanten van een beerput aangetroffen. Het gaat om een beerput (S148) van bakstenen met een formaat van 22x10x4 cm en een tienlagenmaat van 50 cm. De inhoud van de put bestond uit een beerlaag (S149) met vondstmateriaal uit de 19de/20ste eeuw.

Perceel F1471

Op dit perceel bevindt zich alleen een waterput (S185-S186). Het gaat om een put gemaakt van putstenen van 21-18x10,5x5 cm. De put ligt in het midden van perceel F1471.

Afb 5.21. Overzicht constructie beerput. Met links een aantal vondsten uit de beerput (S148-S149).

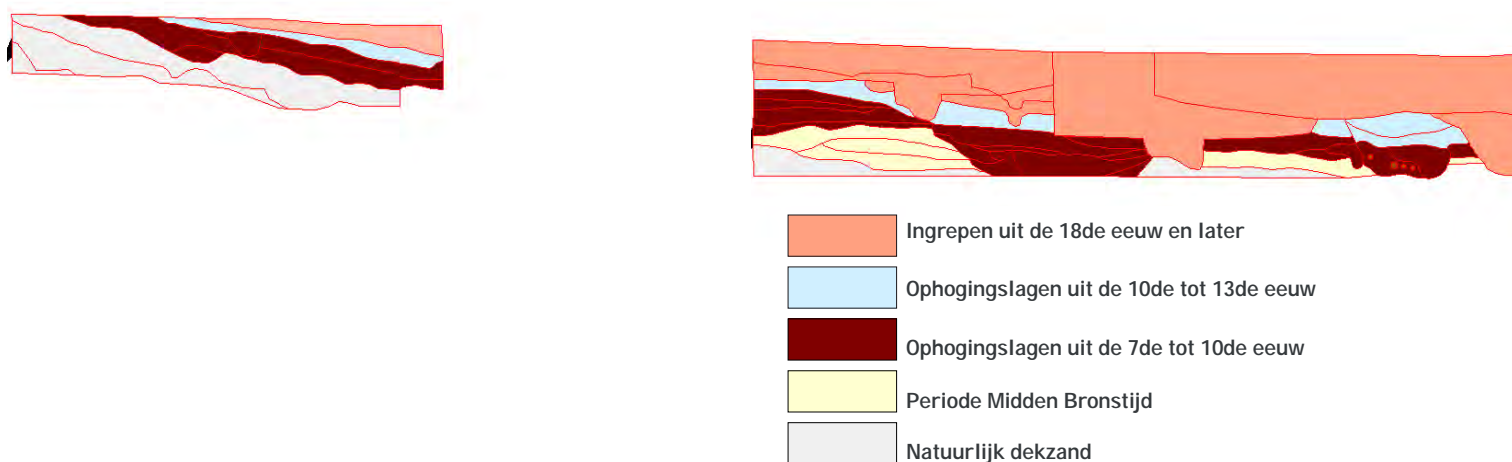
Afb. 5.22. Overzicht percelen op de kadastrale minuut met de sporen uit deze periode.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Door de bouw van de Tijlpanden in de 19de eeuw en de beide bankgebouwen (Boerenleenbank en ABN AMRO) in de jaren 70 van de vorige eeuw is een groot deel van het bodemarchief verloren gegaan. Dit heeft geresulteerd in profielopnamen waarvan de bovenste meters waren verdwenen. Wat restte waren de onderste ophogingslagen op de oever van de Grote Aa en het restant van de flank van de, onder de Voorstraat, gelegen dekzandrug. Toch leverden de profielopnamen voldoende gegevens op om een stratigrafie van deze locatie op te stellen.

De oudste lagen in het onderzoeksgebied bestaan uit natuurlijk dekzand. In dit dekzand zijn de onderste lagen van een ingesneden geul aangetroffen. Deze geul was in een aantal profielen waarneembaar en kan op basis van C14 onderzoek van de veenafzettingen gedateerd worden in de Midden Bronstijd (1755-1550 BC).⁴³ Ook op de oevers van deze geul zijn archeologische sporen aangetroffen die op basis van C14 onderzoek in de Midden-Bronstijd kunnen worden gedateerd. In de 6de-7de eeuw is de geul al opgevuld en verdwenen en is in het gebied tussen de flank van de dekzandrug en de latere Grote Aa in het dal een veenlaag (S1001, vnr. 99) ontstaan. Deze veenlaag is op basis van C14 onderzoek gedateerd in de periode 565-655 AD.⁴⁴ In de periode daarna tussen 700-900 is er op de zandrug aan de Voorstraat bewoning geweest. Uit deze periode dateren volgens het aardewerk assemblage twee cultuurlagen (S67 en S73).

Uit de 10de-11de eeuw dateren de eerste ophogingslagen in het gebied. Zoals reeds vermeld lijkt het hier te gaan om individuele ophogingslagen en geen grootschalige aanleg. Tijdens het ophogen van het gebied zijn beschoeiingen gemaakt en zijn mogelijke steigers, kaden en dammen aangelegd. De verschillende ophogingslagen worden in de 14de eeuw doorsneden door brede sleuven of ingravingen met daarin een spekkoekegelaagdheid. Deze funderingssleuven zijn bedoeld geweest als fundering voor de eerste stenen huizen. Een groot deel van deze huizen zal later zijn verbouwd en van verdiepingen zijn voorzien. Ook de voorgevel die sterk aan mode onderhevig was zal meerdere malen vernieuwd zijn. Het zijn deze huizen die als casco zijn blijven staan (Melkmarkt 7 en 9) of in de 19de en 20ste eeuw zijn gesloopt.

Afb. 5.23. Combinatie van drie profielen. Het vormt een beeld vanaf de Voorstraat zijde richting de Melkmarkt.

⁴³ C14 datering GrA 69096.

⁴⁴ C14 datering GrA 69084.

5.4 Conclusie van de sporen en structuren

Op basis van de analyse van de sporen en structuren wordt duidelijk dat de oudste sporen teruggaan tot de Midden Bronstijd, in dit geval 1755-1550 BC. Deze sporen behoren bij een erf dat lag aan een oude restgeul. Deze geul is in de 6de en 7de eeuw al niet meer aanwezig. In het gebied werd op dat moment veen afgezet. Uit onderzoek naar het vondstmateriaal uit twee cultuurlagen op de flank van de dekzandrug blijkt dat er in deze periode 700-900 al bewoning moet zijn geweest. De bloeiperiode lijkt echter plaats te vinden in de 10de en 11de eeuw. Uit deze periode dateren niet alleen de oudste ophogingslagen, maar ook de houten palen en structuren. Tevens is in deze periode sprake van ambachten en handelsactiviteiten in het onderzoeksgebied. Het terrein is vervolgens geleidelijk verder opgehoogd en ingedeeld in percelen. Aan de kant van De Harmonie richting de Grote Markt lijkt het te gaan om percelen van ca. 7 meter breed. In westelijke richting lijken grotere percelen te liggen met een ligging van 9 meter. Of hier een causaal verband tussen bestaat, of sprake is van willekeur, is onduidelijk. Binnen de percelen zijn verschillende palenrijen en structuren aangetroffen die mogelijk afkomstig kunnen zijn van dammen (perceel 1) of steigers of kaden (perceel 2-6). Door het ontbreken van de bovenste meters van het bodemarchief is dit niet met zekerheid te zeggen. Op de percelen die in ieder geval individueel zijn opgehoogd zijn voor perceel 1 en 2 aanwijzingen voor ambachten aangetroffen. Het gaat hierbij om sporen van een geelgieter en/of ketellapper en een leerlooier. In de 14de eeuw ontstaan op dit ophogingspakket de eerste stenen huizen. Huizen die gefundeerd zijn volgens een vernuftige methode van funderingssleuven met een spekkoekgelaagdheid. Deze stenen huizen zijn in de periode daarna verbouwd en verhoogd om uiteindelijk in de 19de en 20ste eeuw plaats te maken voor grote fabriekscomplexen waaronder, uitgeverij Tijl en de latere ABN en RABO bank.

6. Vondstmateriaal

6.1 Keramiek uit de Middeleeuwen (750 – 1350) (Nick Hendriks)

6.1.1 Onderzoeksmethode en analyse

Tijdens het veldwerk is het aardewerk handmatig verzameld en zoveel mogelijk per spoor en/of laag geborgen. Alle scherven zijn individueel bestudeerd en beschreven. Daarna is getracht om meer inzicht te krijgen in de vorm en type van het voorwerp door te onderzoeken of de scherven aan elkaar passen, waardoor grotere fragmenten ontstaan. Het aardewerk is macroscopisch onderzocht en ingedeeld op bakseltype en eventuele subbakfels. Het baksel wordt ingedeeld op basis van de grofheid, de soort magering en de hardheid van het baksel. Ten tweede is onderscheid gemaakt op basis van vorm. Hierbij is gekeken naar het algemene vormtype van het fragment. Als derde is onderscheid gemaakt tussen randtypes. In de afgelopen jaren zijn verschillende randtypologieën opgesteld. Deze randtypologieën kunnen mogelijk worden gebruikt voor dateringsdoeleinden. Ten vierde is gekeken naar de versiering. Ook deze kan worden gebruikt om een onderscheid te maken tussen verschillende soorten keramiek. De determinaties zijn uitgevoerd in een Microsoft Access database en geanalyseerd met tabellen in Microsoft Excell. Voor de beschrijving is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande systemen. Voor het (laat) Karolingisch importaardewerk is gebruik gemaakt van de door Van Es en Verwers ontwikkelde type-indeling van keramiekcomplexen uit het havengebied van Dorestad en voor het Pingsdorf-type aardewerk het classificatiesysteem en de periodisering van Sanke.⁴⁵ Het kogelpotaardewerk is ingedeeld op basis van het classificatiesysteem voor de randen van Verhoeven met specifieke aanvullingen met betrekking tot Zwolle van Klomp. De indeling in verschillende groepen binnen de bakseltypen is gebaseerd op de hardheid van het baksel en de grofheid van de magering volgens de methode die bekend staat als het "Tielse Systeem".⁴⁶

Het tellen van het minimaal aantal exemplaren (MAE) is achterwege gelaten, omdat slechts in een enkel geval in een bepaalde laag of greppel/sloot meerdere scherven van een zelfde pot afkomstig waren. Er waren geen duidelijke vondstcontexten, waaronder kuilen of putten aanwezig. Als uit meerdere scherven wel potten of delen van potten gereconstrueerd konden worden, dan is ervoor gekozen om de fragmenten onder het vondstnummer van de grootste deel van de pot te administreren. Hierbij is wel aangegeven uit welke andere vondstnummers de pot bestaat, waardoor achterhaald kan worden uit welke sporen of lagen de scherven afkomstig zijn en over welk oppervlak en uit welke stratigrafische lagen delen afkomstig zijn.

Bestaande typologieën

Dorestad typologie

Op basis van het aangetroffen aardewerk tijdens het onderzoek naar de handelsnederzetting Dorestad is de Dorestad typologie opgezet.⁴⁷ Deze typologie bestaat uit zeventien gedraaide bakfels, weergegeven met een kleine letter w. In vorm is onderscheid gemaakt tussen twaalf verschillende vormtypes, waarin enige variatie mogelijk is. Deze gedraaide vormtypes worden weergegeven met een grote letter W.⁴⁸ Het handgeformde aardewerk omvat drie bakfels, weergegeven met een kleine letter h.⁴⁹ In vormtypes is onderscheid gemaakt in zes verschillende varianten, weergegeven met een grote letter H.⁵⁰ In 2009 zijn door Van Es en Verwers twee nieuwe bakfels toegevoegd aan de typologie, de Walsumbakfels w20 en w21.⁵¹

45 Van Es en Verwers 1980, 60-111; Sanke 2002, 67-124.

46 Oudhof 1996.

47 Van Es en Verwers 1980, 56-124.

48 Van Es en Verwers 1980, 56-111.

49 Van Es en Verwers 1980, 59.

50 Van Es en Verwers 1980, 112-124.

51 Van Es en Verwers 2009, 148.

Tielse Systeem

Voor Ottoons en later importaardewerk is gebruik gemaakt van het Tielse systeem. Dit systeem is in 1996 opgesteld door Oudhof.⁵² In deze typologie is een verdeling gemaakt in het baksel op basis van herkomst, hardheid en mageringsgrootte. De herkomst van een baksel wordt weergegeven door een grote letter R(Rijnland), M(Maasland) of G(Grijs).⁵³ Ten tweede wordt onderscheid gemaakt op basis van de hardheid van het baksel. Hierbij is de schaal van Mohs gebruikt, waarbij onderscheid is gemaakt tussen zacht (Mohs 1-2), middelhard (Mohs 3-5), hard (Mohs 6) en zeer hard (Mohs 7).⁵⁴ Bij Rijnlands en Maaslands aardewerk is verder onderscheid mogelijk. Bij het onderscheid van Rijnlandse en Maaslandse baksels wordt ook de mageringsgrootte gebruikt ter indeling van het baksel. Bij Rijnlands aardewerk wordt onderscheid gemaakt tussen grof (R1,R2 en R3), middel (R4, R5 en R6) en fijn (R7, R8 en R9).⁵⁵ Bij Maaslands aardewerk wordt onderscheid gemaakt tussen middelgrof (M1, M2 en M3) en fijn (M4, M5 en M6) gemagerd.

Pingsdorf

Sanke heeft op basis van afvalmateriaal te Pingsdorf een chronologie opgesteld voor het keramiektype Pingsdorf.⁵⁶ Sanke heeft keramiek uit Pingsdorf ingedeeld in 10 verschillende perioden, die dateren tussen 800 en 1400. Waar Pingsdorfkeramiek en Proto- en Bijna-steengoed, aangetroffen in Zwolle kenmerkende aspecten, zoals randen of versiering, bevat zijn deze ingedeeld op basis van deze chronologie.

Kogelpot

Voor kogelpot is gekozen om het Tielse systeem niet te gebruiken, omdat dit het beeld zou wekken dat het kogelpot aardewerk uit Zwolle zich gemakkelijk laat vergelijken met kogelpot materiaal uit andere steden, zoals Tiel. De ontwikkeling in de vorm en baksel van kogelpot verschilt echter sterk per regio.⁵⁷ Daarom is gekozen voor een systeem waarin het baksel is beschreven op basis van drie kenmerken, namelijk: hardheid, soort magering en de grootte van de magering, maar hier geen afkorting voor wordt gebruikt. Voor de datering is gebruik gemaakt van de aan- of afwezigheid van kenmerkende aspecten. Hierbij is de ontwikkeling van de kogelpot in Oost-Nederland zoals beschreven door Verhoeven⁵⁸ als leidraad genomen en vergeleken met kogelpotaardewerk uit Zwolle en Deventer.

52 Oudhof 1996.

53 Dijkstra 1998, 28.

54 Orton, Tyers en Vince 1993, 233

55 Dijkstra 1998, 28.

56 Sanke 2002.

57 Verhoeven 1998, 5.

58 Verhoeven 1998, 231-240.

6.2 Resultaten (Nick Hendriks)

Algemene beschrijving

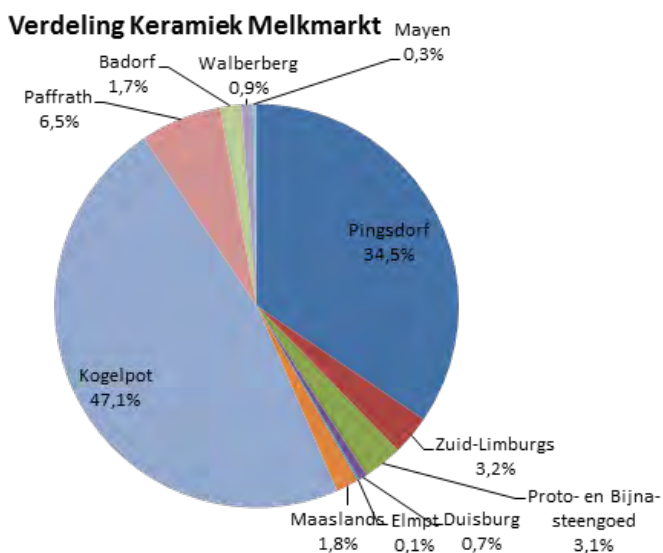
Tijdens het onderzoek naar middeleeuwse bewoningssporen op de Melkmarkt te Zwolle zijn 1407 fragmenten keramiek aangetroffen met een totaal gewicht van 30,093 kilogram. Het merendeel van de Middeleeuwse baksels dankt zijn naam aan de vroegst bekende plaats waar het werd geproduceerd en is opgegraven, zoals Badorf, Duisburg, Paffrath en Pingsdorf. Dit houdt niet in dat dergelijke baksels ook uitsluitend in deze productiecentra zijn vervaardigd. De naamgeving is meer een typeaanduiding voor het baksel aan de hand van overeenkomstige technische en typologische kenmerken. Zonder microscopisch onderzoek is het meestal onmogelijk om een determinatie te geven van de exacte plaats van herkomst, maar kan wel het type baksel worden afgeleid. Deze bakseltypeaanduidingen zijn in de literatuur bekend en worden daarom ook in dit onderzoek toegepast.

In het aangetroffen materiaal zijn de volgende bakselgroepen onderscheiden: Badorf-type, Walberberg-type, Mayen-type, Pingsdorf-type, Zuid-Limburgs-type, Duisburg-type, Maaslands-type, Paffrath-type, Elmpt-type, kogelpotaardewerk en proto- en bijna-steengoed.

De meeste scherven zijn afkomstig uit ophogingslagen. Slechts een klein deel is te koppelen aan een sloot of greppel of ander spoor.

Baksel	Totaal
Badorf-type	23
Walberberg-type	13
Mayen-type	4
Pingsdorf-type	477
Zuid-Limburgs-type	44
Proto- en bijna-steengoed	43
Duisburg-type	10
Elmpt-type	2
Maaslands-type	25
Kogelpotaardewerk-type	651
Paffrath-type	90
Totaal	1407

Tabel 6.1. Het aantal fragmenten aardewerk aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

Afb. 6.1. Verdeling exemplaren keramiek aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

6.2.1 Merovingisch aardewerk

In totaal zijn uit twee sporen, 3 scherven Hessen-Schortens-type aardewerk aangetroffen

Hessens-Schortens-type

Het Hessens-Schortens aardewerk is genoemd naar de twee vindplaatsen waar de potvorm en deze aardewerk categorie voor het eerst werden bestudeerd.⁵⁹ De hoofdvorm bestaat uit zak- of eivormige potten met een lensvormige bodem en een relatief grote halsopening (Eitöpf). De rand van dergelijke potten is voorzien van een eenvoudig afgerond of afgeplat profiel.

6.2.2 Karolingisch aardewerk

In totaal zijn 40 exemplaren aardewerk aangetroffen met een datering in de Karolingische tijd (Tabel 2).

Chemische analyse heeft uitgewezen dat baksels w1,2,3,4,8 en 10 sterk aan elkaar verwant zijn. Dit maakt het moeilijk om een herkomst uit een afzonderlijke productieplaats vast te stellen.⁶⁰

Herkomst	MAE
Badorf	23
Walberberg	14
Mayen	3
Totaal	40

Tabel 6.1. Verdeling Minimum Aantal Exemplaren (MAE) van Karolingisch aardewerk aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

Badorf-type

Van dit type zijn in totaal slechts 23 scherven aangetroffen. Het baksel is veelal fijn met een magering van zeer fijn afgerond zand met een korrelgrootte tussen 0.05 en 0.3 mm.⁶¹ De hardheid is over het algemeen in te delen tot de categorie zacht. Het oppervlak is glad en voelt krijtachtig aan. De kleur van de scherven varieert van wit of beige tot bruingrijs, geel en oranje, waarbij opvalt dat de lichtgekleurde baksels oververtegenwoordigd zijn.⁶² In de typologie van Van Es en Verwers komt het baksel overeen met de baksels w1 en w2.⁶³ Het vormenspectrum van Badorf-type aardewerk bestaat uit grote reliëfbandamforen (RBA), middelgrote potten en kleine bolpotten bekend onder de typen WI,WII, WI/II,WIII en WIV.⁶⁴ Het aardewerk kan zijn gedecoreerd met meerdere rijen van enkele of dubbele radstempels of horizontale groeven. De datering van dit type keramiek valt in de 8ste en 9de eeuw. Uit onderzoek in Deventer lijkt vooral een datering in de tweede helft van de 9de eeuw gangbaar te zijn.⁶⁵

Binnen het vormenspectrum konden drie potten van het type WII en een bolpot WIII worden onderscheiden. Drie randfragmenten zijn gedetermineerd als potten van het type W II. Twee exemplaren (vnr. 81 en 446) hadden een licht omgebogen, onverdikte rand die in de Dorestad typologie in te delen is als type W II Ax.⁶⁶ Het derde randfragment (vnr.471) bestaat uit een lange, licht verdikte rand van het type W IIB.⁶⁷ Zowel randtypen Ax als randtype B komen voornamelijk voor bij Badorfpotten van het type W IIx.⁶⁸ Twee randfragmenten (vnr.476) vertonen versiering in de vorm van radstempels op de rand, een versiering die veel voor komt bij het randtype W II A.⁶⁹ In totaal is bij zes scherven uit Badorf versiering aangetroffen in de vorm van radstempels. Slechts één scherf (vnr. 471) is toe te schrijven aan een bolpot van het type WIII.

59 Tischler 1954.

60 Bardet 1995, 227.

61 Keller 2004, 125.

62 Sanke 2001, 289-290 en Mittendorf 2007, 189.

63 Van Es en Verwers 1980, 56-57.

64 Van Es en Verwers 1980, 60-89.

65 Mittendorf 2007, 189.

66 De Koning 2012, 152.

67 Van Es/Verwers 1980,

68 Van Es/Verwers 1980, 69, 71-73.

69 Van Es/Verwers 1980, 73.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Walberberg-type

Dit type aardewerk is met 14 scherven vertegenwoordigd. Het baksel is vergelijkbaar met het Badorf-type, maar heeft een grovere magering van voornamelijk afgeronde kwartskorrels met een korrelgrootte tussen de 0.3 en 0.6 mm.⁷⁰ Door het uitsteken van de korrels voelt het oppervlak van de scherf ruw aan. Opmerkelijk zijn ook de vaak voorkomende ijzerconcreties die van nature in de klei aanwezig zijn.⁷¹ De hardheid van het baksel varieert van zacht tot zeer hard en de kleur verschilt van geelwit en beige-rose tot donkergrijs of donkerbruin. In de typologie van Van Es en Verwers komt het baksel overeen met w10. Door Van Doesburg en Verwers is binnen deze categorie een onderscheid gemaakt tussen Laat-Badorf en Vroeg-Pingsdorf.⁷² De baksels sluiten aan bij het hierboven beschreven Walberberg-type baksel. Belangrijkst argument is het veronderstelde verschil in productieplaats, waarbij Laat-Badorf afkomstig is uit productiecentra in Badorf, Eckdorf en Walberberg en Vroeg-Pingsdorf uit Pingsdorf.⁷³ Ook het vormenspectrum binnen de categorieën wijkt af. Binnen het Laat-Badorf komen zowel middelgrote potten en tuitpotten van het type WII voor als kleine bolpotten van het type WIII, terwijl binnen het Vroeg-Pingsdorf de kleine, veelal harder gebakken, bolpotten (WIII) de hoofdmoot vormen. Ook in Deventer werd geconstateerd dat de kleine bolpotten van het type WIII harder zijn gebakken dan de grotere potten type WII.⁷⁴ Een ander verschil is de kleur van de Laat-Badorf baksels bestaande uit geel of oranje tot lichtgrijs met de kleur van de Vroeg-Pingsdorf baksels die varieert van oranje tot olijfgroen.⁷⁵ Deze kleur is vooral te verklaren door het verschil in baktemperatuur.⁷⁶ Mittendorf heeft in dit kader dan ook de voorkeur om de categorieën Laat-Badorf en Vroeg-Pingsdorf niet als aparte bakseltypen te onderscheiden, maar te scharen onder het baksel Walberberg-type.⁷⁷ Binnen dit baksel Walberberg-type komen echter wel varianten voor. In Deventer kon in een brandlaag uit 882, onder de aarden wal van Deventer, door Bartels acht verschillende bakselvarianten worden onderscheiden.⁷⁸ Het vormenspectrum is vergelijkbaar met het aardewerk van het Badorf-type met vooral potten van het type WII en kleine bolpotten van het type WIII. Keller onderscheidt in zijn relatieve chronologie vijf fasen A t/m E. De datering loopt vanaf de eerste helft 8ste eeuw tot het eerste kwart van de 10de eeuw.⁷⁹

Twee fragment uit Walberberg (vnr. 373 en 476) behoren tot bolpotten van het type WIII. De bolpotten vertonen roetsporen, wat bewijst dat deze exemplaren inderdaad zijn gebruikt voor kookdoeleinden. Slechts één scherf was versierd met radstempels.

Mayen-type

Van het Mayen-type zijn slechts drie scherven aangetroffen. Dit bakseltype uit het vulkanische Eifelgebied is goed herkenbaar aan de kleine deeltjes zwart vulkanisch glas. De magering bestaat verder uit slecht afgeronde kwartskorrels met een gemiddelde grootte van 0.5 mm.⁸⁰ Het oppervlak is relatief glad met een licht uitstekende magering. Het baksel is hard en vaak al versinterd. Hierdoor is ook de kleur overwegend donkergrijs of roodbruin met een grijze of lichtbruine kern. Daarnaast komen zowel in Tiel, Wijk bij Duurstede en Deventer ook scherven met een groengrijs oppervlak en een donkerrode kern voor.⁸¹ Het vormenspectrum is beperkt tot kleine bolpotten van het type WIII. De datering ligt vooral in de 8ste en 9de eeuw met een uitloop tot in de 10de eeuw.

Onder de drie scherven bevindt zich één randscherf (vnr. 83) bestaande uit een verdikte, ronde, korte rand van het type W IIIA.⁸²

70 Keller 2004, 125.

71 Keller 1996, 48.

72 Van Doesburg en Verwers 2004a, 25.

73 Van Doesburg en Verwers 2004b, 36.

74 Mittendorf 2007, 190.

75 Van Doesburg en Verwers 2004b, 36.

76 Keller 2004, 125; Mittendorf 2007, 190.

77 Mittendorf 2007, 191.

78 Bartels 2006, 49-54.

79 Zie voor de begindatering Keller 2004; voor de einddatering Dijkstra 1998, 31; Oudhof, Dijkstra en Verhoeven, 200, 109 en Mittendorf 2004, 73

80 Redknap 1999, 101.

81 Mittendorf 2007, 193, noot 43.

82 Van Es/Verwers 1980, 82.

6.2.3 Ottoonse en latere keramiek

Pingsdorf

De grootste categorie van importkeramiek bestaat uit Pingsdorfaardewerk. Baksels van het Pingsdorf-type worden hoofdzakelijk gekenmerkt door een magering van transparante goed afgeronde kwartskorrels met een korrelgrootte tussen de 0.3 en 0.5 mm. Daarnaast komen ook fijnere en grovere baksels voor.⁸³ Dit type aardewerk is ingedeeld in negen verschillende baksels op basis van het Tielse systeem (Tabel 3).⁸⁴ Het grootste deel van de baksels kan worden ingedeeld in bakseltypen R5, R6, R8 en R9. Dit zijn de middelgrove en fijne harder gebakken baksels. Een groot deel van de baksels werd gedurende de gehele looptijd van Pingsdorf gefabriceerd en kan dus alleen kwantitatief als indicatie voor een datering worden gebruikt.⁸⁵ Sanke heeft onderzoek gedaan wat de gemiddelde mageringsgrootte van Pingsdorf aardewerk is gedurende de 10 verschillende productiefasen. Hieruit blijkt dat de magering in de latere perioden toenam.⁸⁶ Voor de hardheid van de baksels geldt eenzelfde verloop, waarbij de gemiddelde versintergraad (en de daarmee gepaard gaande baktemperatuur) verhoogde.⁸⁷ In de zesde en zevende periode lijkt de baktemperatuur lager te zijn, waarna de baktemperatuur in de achtste periode weer stijgt.⁸⁸ Het vormenspectrum van Pingsdorf-type keramiek bestaat uit tuitpotten, kogelpotten, bekers, kommen en flessen, waarbij de tuitpotten duidelijk het meest voorkomen. Alle vormen zijn gedecoreerd met een karakteristieke beschildering met rode engobe. Bij de tuitpotten bevindt in de vroege periode de versiering zich op het oppervlak van de hele pot. In de loop van de tijd wordt het beschilderde gedeelte beperkt en verschoven naar het bovenste gedeelte van de schouder. Het decoratiepatroon vormt samen met de andere typologische kenmerken waaronder het randtype, de breedte van het oor en de vorm en grootte van de standring een aanwijzing voor de datering.⁸⁹ De productie van keramiek uit Pingsdorf dateert van het laatste kwart van de 9de tot het midden van de 14de eeuw. In de periode tussen circa 900 en 1200 is vooral Pingsdorf met rode beschildering vervaardigd. Aansluitend werd gestart met het maken van proto-steengoed.

Bakseltypen R5 en R6, de meest aangetroffen bakseltypen in Zwolle, lijken voornamelijk in Pingsdorf perioden vier en vijf te zijn geproduceerd. Deze perioden dateren tussen 960 en 1140.

	Zacht	Middel	Hard	Totaal
Grof	R1 14	R2 16	R3 13	43
Middel	R4 51	R5 98	R6 89	238
Fijn	R7 32	R8 80	R9 84	196
Totaal	97	194	186	

Tabel 6.2. Verdeling in aantal fragmenten van baksels van Pingsdorf aardewerk volgens het Tielse systeem aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

De randfragmenten bevestigen deze datering. Tien van de zestien randfragmenten zijn gedateerd in perioden vier en vijf. Een groot deel van deze randfragmenten had een vierkante vorm. Van twee exemplaren was zowel een rand als een tuit zichtbaar, waardoor kon worden geconcludeerd dat deze tuitpotten in periode vijf zijn gefabriceerd.

Verfversiering kwam veelvuldig voor, namelijk op 145 exemplaren. Bij het grootste deel hiervan ging het om paarse verfversiering in de vorm van kommaversiering. Van negen exemplaren is een tuit aangetroffen, van de overige exemplaren is onzeker tot welke vorm deze hebben behoord.

Afb. 6.1a. Pingsdorf tuitpot aangetroffen tijdens het aanleggen. Schaal 1:4.

83 Sanke 2002, 51-52.
 84 Dijkstra 1998, 28.
 85 Sanke 2002, 195-206.
 86 Sanke 2002, 201.
 87 Sanke 2002, 200.
 88 Sanke 2002, 200.
 89 Mittendorf 2007, 194.

Zuid-Limburg

Vergelijkbaar materiaal als Pingsdorf werd geproduceerd in het Zuid-Limburgse Brunssum, Schinveld, Nieuwenhagen en Waubach.⁹⁰ Dit materiaal lijkt sterk op Pingsdorf en kan worden onderscheiden door de grovere zandmagering en de witte breuk.⁹¹ Tijdens dit onderzoek zijn 44 exemplaren aangetroffen afkomstig uit Zuid-Limburg.

Typochronologisch is het aardewerk uit Zuid-Limburg in te delen in drie fasen. Ten eerste het zacht gebakken handgevormde aardewerk, gevolgd door gedraaid aardewerk met verfersiering en vervolgens het zeer hard gebakken versinterd proto-steengoed met ijzerengobe.⁹² Tot en met periode I werd in Zuid-Limburg wit, zacht, handgevormd aardewerk geproduceerd.⁹³ De productie in fase B lijkt voornamelijk te zijn gericht op de regionale markt, export van het product vond dus voornamelijk vanaf periode A plaats.⁹⁴ Daarmee lijkt het onwaarschijnlijk dat producten van de vroegste periode in Zwolle kunnen worden aangetroffen. In Zwolle zijn 22 exemplaren zacht aardewerk aangetroffen. Het is zeer waarschijnlijk dat deze tot Schinveld periode A of I dateren, tussen 1075 en 1200.⁹⁵ Ook middelharde en harde exemplaren Zuid-Limburgs aardewerk komen voor. Deze exemplaren zijn zonder uitzondering op een draaischijf geproduceerd. Deze exemplaren dateren in Schinveld periode II en III. Onderscheid tussen periode II en III is gemaakt op basis van de aanwezigheid van verfersiering of een engobe.⁹⁶ In periode II werd hoofdzakelijk versierd met verf, vergelijkbaar met Pingsdorf aardewerk.⁹⁷ In periode III werd, om een poreus baksel te voorkomen, een ijzerengobe op het oppervlak aangebracht.⁹⁸ De datering van beide perioden is 1200 – 1240.⁹⁹ Ongeveer de helft van de exemplaren heeft engobe op het oppervlak. Eén fragment vertoont roetaanslag, wat wijst op een functie als kookpot. De overige exemplaren bevatten geen gebruikssporen.

Proto- en Bijna- Steengoed

In de dertiende eeuw werden producten uit het Rijnland en Zuid-Limburg¹⁰⁰ met een dermate hoge temperatuur gebakken dat versintering van het baksel plaats vond. Als gevolg hiervan wordt het baksel harder en minder poreus. De typen keramiek die daarbij ontstaan zijn proto-steengoed en bijna-steengoed. Tijdens het onderzoek in Zwolle zijn 43 exemplaren van proto- of bijna-steengoed aangetroffen. Een groot deel hiervan is afkomstig uit het Rijnland en vertoont sterke overeenkomsten met het hard gebakken Pingsdorf aardewerk. Versiering ontbreekt echter bij deze exemplaren. Een aantal exemplaren, waaronder een fragment uit put 1 wijkt af.¹⁰¹ Dit exemplaar is opvallend door de grote hoeveelheid magering. In Zuid-Limburg werd een grote hoeveelheid magering gebruikt om krimp te voorkomen.¹⁰² Het lijkt dus waarschijnlijk dat dit exemplaar in Zuid-Limburg is geproduceerd. De ijzerengobe die kenmerkend is voor proto-steengoed uit Zuid-Limburg ontbreekt op dit fragment.¹⁰³

Vier randfragmenten van proto- of bijna-steengoed zijn tijdens het onderzoek aangetroffen. Het vroegste exemplaar dateerde uit Pingsdorf periode 8, deze fase dateert vanaf 1195.¹⁰⁴ Dit exemplaar¹⁰⁵ had een zeer hard baksel, was middelgrof gemagerd en had een manchetrand. Twee andere randfragmenten hadden een vergelijkbaar baksel, maar een rand die gedateerd kan worden in Pingsdorf periode 9.¹⁰⁶ Het vierde exemplaar was het hierboven genoemde exemplaar uit Zuid-Limburg. Dit exemplaar had een tuit die vrijwel direct tegen de rand aan stond. Het exemplaar kan door een gebrek aan vergelijkbare objecten niet specifiek worden gedateerd dan de algemene datering van proto-steengoed, de 13de eeuw.

90 Verhoeven 1998, 69-70; Theuws et al. 1988, 322 ; Rother 2001, 435,445.

91 Verhoeven 1998, 69-70 ; Stoepker 2011, 21-25.

92 Stoepker 2011, 22 ; Bruijn 1966, 390-415.

93 Stoepker 2011, 23 ; Theuws et al. 1988, 326.

94 Stoepker 2011, 32.

95 Stoepker 2011, 27.

96 Bruijn 1966, 400; Theuws et al. 1988, 326.

97 Bruijn 1966, 400.

98 Bruijn 1966, 400 ; Stoepker 2011, 23; Theuws et al. 1988, 328.

99 Stoepker 2011, 27.

100 Theuws et al. 1988, 327.

101 Vondstnummer 226.

102 Stoepker 2011, 23.

103 Theuws et al. 1988, 327.

104 Sanke 2002, 183.

105 Vondstnummer 226.

106 Sanke 2002, 183.

Duisburg

Een klein aandeel van het aardewerkspectrum kan worden toegewezen aan Duisburgse waar. Het baksel bevat van nature fijn tot afgerond kwartszand. Als magering werd af en toe fijn potgruis toegevoegd. Het baksel is middelhard tot hard en reducerend gebakken. In het Tielse systeem wordt onderscheid gemaakt tussen een zacht (G7.1) een middelhard (G7.2) en een hard (G7.3) baksel.¹⁰⁷ Het vormenspectrum bestaat uit grote voorraadpotten en bolle kookpotten. De bodems zijn vlak of lensvormig.¹⁰⁸ De decoratie bestaat uit enkele of dubbele rijen, meestal vierkante radstempelindrukken. Het verspreidingspatroon van Duisburgse waar concentreert zich voornamelijk op handelsnederzettingen zoals Tiel en Deventer.¹⁰⁹ Slechts sporadisch komt dit aardewerk voor op agrarische nederzettingen.¹¹⁰ Dit verspreidingspatroon lijkt te wijzen op een functie als verpakkingsmateriaal voor goederen die vanuit Duisburg werden verhandeld. De aard van deze producten is echter nog niet duidelijk.¹¹¹ Het aardewerk dateert in de negende en tiende eeuw.¹¹²

Duisburgse waar omvat met tien exemplaren slechts één procent van het keramiekspectrum uit de opgraving te Zwolle. In het keramiekspectrum van de aangetroffen keramiek op de Melkmarkt te Zwolle zijn acht zacht gebakken exemplaren en twee middelhard gebakken exemplaren aangetroffen. Gebruikssporen zijn op exemplaren van Duisburgse waar niet aangetroffen.

Maaslands

Naast keramiek afkomstig uit productiecentra in het Rijngebied en Zuid-Limburg is een derde categorie uit het Maasland afkomstig. Dit aardewerk werd onder andere geproduceerd in Andenne¹¹³, Hoei¹¹⁴, Wierde, Namen, Amay, Luik en Horion-Hozémont.¹¹⁵ Keramiek uit het Maasland is vaak goed herkenbaar door de goede kwaliteit en het fijne baksel.¹¹⁶ Het baksel kan worden onderverdeeld in een middelgrove en een fijne variant.¹¹⁷ De kleur van het baksel is doorgaans wit tot roze en kent een fijne tot zeer fijne zandmagering, tot op een punt dat deze nauwelijks meer zichtbaar is. Tijdens het onderzoek op de Melkmarkt te Zwolle zijn 25 exemplaren van Maaslandse keramiek aangetroffen. Het baksel van twee exemplaren kan worden ingedeeld in de middelgrove categorie, de overige 23 zijn in de fijne categorie ingedeeld.

Bij de overgrote meerderheid, namelijk 24 exemplaren is glazuur aanwezig. In de meeste gevallen bestaat het glazuur uit een laag gele tinglazuur die dekkend over de gehele scherf aanwezig is. Bij drie exemplaren bestaat het glazuur slechts uit spatten met verfglazuur. Opvallend is dat de kleur van het glazuur bij de twee exemplaren met grovere gemagerde baksels afwijkt van de fijne baksels. Het glazuur van de grovere baksels bestaat uit een witte of lichtbruine glazuurlaag.¹¹⁸ Slechts één fragment was niet geglazuurd. Overige versieringen bestaan uit ingekraste lijnen¹¹⁹ of driehoekige radstempels die voor het glazuur zijn aangebracht, waardoor de radstempels ook zijn geglazuurd.¹²⁰

Eén exemplaar is een bijna complete bolvormige pot met tuit (vnr. 37). De tuit is vanuit de binnenkant van de pot door het potlichaam gestoken. Tegenover de tuit is een oor aangezet. De bodem is lensvormig en het midden van het lichaam is gedecoreerd met loodglazuur. De loodglazuur vertoont bruine vlekken van vervuiling in het glazuur. De datering van dit exemplaar is vermoedelijk tussen 1050 en 1125.

107 Dijkstra, 1998, 36.

108 Kluge-Pinsker 1988, 35.

109 Bartels et al. 1997, 13.

110 Bartels et al. 1997, 12.

111 Bartels et al. 1997, 13.

112 Dijkstra 1998, 36.

113 Borremans/Warginaire 1966.

114 Giertz 1996.

115 De Grootte 2008, 342.

116 De Grootte 2008, 342-343; Dijkstra 1998, 39.

117 Dijkstra 1998, 39.

118 Vondstnummers 86 en 476.

119 Vondstnummer 9000.

120 Vondstnummers 470 en 998.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 6.2. Tuitpot Andenne aardewerk. Schaal 1:2.

Maaslands aardewerk is in veel nederzettingen afwezig¹²¹ of slechts in beperkte mate aanwezig.¹²² Dit wekt de indruk dat het hier gaat om een luxeproduct dat in zeer kleine hoeveelheden werd geïmporteerd.¹²³ De aanwezigheid van Maaslandse waar lijkt in verschillende nederzettingen tussen de 1,5 en 12 procent te liggen.¹²⁴ Tijdens de opgraving op de Melkmarkt te Zwolle is 1,78 procent van de aangetroffen exemplaren Maaslandse waar. Door het fragmentarische karakter van deze bakselgroep zal het percentage hoger liggen als wordt gekeken naar het aantal scherven, zoals is gedaan bij het onderzoek naar Tiel-Tol Zuid.¹²⁵

Paffrath

Het aardewerktype Paffrath werd onder andere gefabriceerd in Paffrath, Wildenrath, Katterbach en Pingsdorf.¹²⁶ Het kenmerkt zich door een blauwgrijs metaalachtig uiterlijk met een gelaagde witte breuk.¹²⁷ Exemplaren met een Paffrath baksel zijn overwegend met de hand gevormd en het baksel is gemagerd met zand. Volgens het Tielse systeem is het baksel in drie categorieën te verdelen, namelijk het zachte baksel (G4), het middelharde baksel (G5) en het harde baksel (G6).¹²⁸ Onderscheid tussen de verschillende productiecentra is moeilijk te maken.¹²⁹ Paffrath-achtig aardewerk in Wildenrath is fijner gemagerd, maar schijnt vrijwel alleen in de regio te zijn gebruikt.¹³⁰ Paffrath kan worden gedateerd vanaf de tiende eeuw tot en met de eerste helft van de dertiende eeuw,¹³¹ hoewel het karakteristiek is voor de late twaalfde, begin dertiende eeuw.¹³² Deze datering lijkt inderdaad bevestigd te worden door het vondstcomplex te Zwolle.

Bakseltype	MAE
G4	51
G5	32
G6	7

Tabel 6.3: Verdeling in baksels volgens het Tielse systeem van Paffrath baksels in Minimum Aantal Exemplaren (MAE) aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

¹²¹ Bartels 2006; Mittendorf 2007; Mittendorf 2004.

¹²² Dijkstra 1998, 39; Van Doesburg/Bakker 1999, 37-38; Bult 2012, 98-99.

¹²³ Dijkstra 1998, 39; De Groot 2008, 345.

¹²⁴ De Groot 2008, 345; Dijkstra 1998, 40.

¹²⁵ Dijkstra 1998, 40.

¹²⁶ Mommsen et al. 1997, 251; Theuvs et al. 1988, 338-339.

¹²⁷ Theuvs et al. 1988, 338; Dijkstra 1998, 35; Verhoeven 1998, 79.

¹²⁸ Dijkstra 1998, 35.

¹²⁹ Theuvs et al. 1988, 338-339.

¹³⁰ Verhoeven 1998, 79.

¹³¹ Theuvs et al. 1988, 339; Dijkstra 1998, 36; Verhoeven 1998, 79.

¹³² Van Es/Verwers 1980, 133; Theuvs et al. 1988, 339.

Tijdens het onderzoek zijn 90 exemplaren Paffrath aardewerk aangetroffen, waaronder 12 randfragmenten. Een groot deel van deze randen is te determineren als een rand van een kogelpot. Meer dan de helft van de exemplaren is gebakken met het zachte Paffrath baksel, baksel G4 (Tabel 4). Roetaanslag op de buitenkant bewijst dat negen exemplaren zijn gebruikt als kookpot. Versieringen ontbreken geheel in deze categorie. Paffrath aardewerk in Zwolle werd hoofdzakelijk aangetroffen in sporen met een datering in de twaalfde eeuw.

Elmpt

De kleinste groep aardewerk wordt gevormd door Elmptter waar. Elmptter waar is reducerend, middelhard gebakken en gemagerd met kwarts of zand. Vormen uit dit bakseltype bestaan voornamelijk uit kogelpotten en grote voorraadpotten.¹³³ Dit type aardewerk wordt gedateerd vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw tot en met de veertiende eeuw.¹³⁴

Tijdens het onderzoek op de Melkmarkt te Zwolle zijn slechts twee exemplaren van dit aardewerk aangetroffen. Het betreft één fragment van een onverdikte kogelpotrand en één wandfragment zonder versiering. Beide exemplaren vertonen geen gebruikssporen.

Kogelpot

In totaal zijn 651 scherven kogelpotaardewerk aangetroffen, waaronder 94 randen. Het overgrote deel was reducerend gebakken en heeft daarom een zwarte kleur. De meeste baksels waren zacht gebakken en gemagerd met kwarts (Tabellen 5 en 6). Een klein deel was op het oppervlak oxiderend gebakken en had een lichtbruine kleur, maar had een gereduceerd gebakken kern. Alle exemplaren van dit laatst genoemde baksel zijn gedateerd vanaf de 10de eeuw. Eén fragment was gemagerd met een mengsel van kwarts en schelpgruis (Tabel 5).¹³⁵

De meest voorkomende vorm in het kogelpotaardewerk is de kogelpot, een bolvormige pot met een omgekeerde rand. Ook andere vormen komen voor in het vormspectrum van het kogelpotaardewerk. Deze afwijkende vormen bestaan uit twee stelen van steelpannen en drie exemplaren van kommen.

Ook binnen het vormtype kogelpotaardewerk is enige variatie mogelijk. Van de 94 randexemplaren zijn veertien exemplaren aangetroffen met een dekselgeul.

	Fijn	Middelgrof	Grof	Zeer grof	Totaal
Zeer zacht	3	4	4	2	13
Zacht	78	272	190	37	577
Middelhard	16	33	11	1	61
Totaal	97	309	205	40	651

Tabel 6.5: Verdeling van baksels van kogelpot aardewerk in minimum aantal exemplaren (MAE) op basis van hardheid en magering aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

Mageringssoort	MAE
Kwarts	558
Zand	92
Kwarts/Schelp	1
Totaal	651

Tabel 6.6: Indeling van baksels van Kogelpot aardewerk in Minimum Aantal Exemplaren (MAE) op basis van de soort magering aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.

¹³³ Dijkstra 1998, 35; Theuvs et al. 1988, 335-338.

¹³⁴ Dijkstra 1998, 35.

¹³⁵ Vondstnummer 373.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Volgens Verhoeven doen dekselgeulen in de 11de eeuw hun intrede,¹³⁶ maar in vondstcomplexen te Deventer en Zwolle zijn kogelpotten met dekselgeul ook aangetroffen in 10de-eeuwse contexten.¹³⁷ Ook is er zeker één exemplaar aangetroffen met een verdikte schouder, een kenmerk dat wijst op een productie in Overijssel.¹³⁸ Een ander kenmerk dat voorkomt in Zwolle is een hoekige overgang van de schouder naar de rand. Deze knikhals is volgens de gebruikelijke literatuur in Oost-Nederland kenmerkend voor de twaalfde eeuw.¹³⁹ In Zwolle lijken deze randen echter ook al in de 10de eeuw voor te komen.¹⁴⁰ Van dit randtype is één exemplaar aangetroffen.¹⁴¹ Op basis van de context van de vondst kan dit exemplaar in twaalfde of dertiende eeuw worden gedateerd.

Verschillende kogelpotten vertonen versiering. Voornamelijk versiering in de vorm van bezemstroken en vingerindrukken werd gebruikt. Kogelpotten met bezemstreekversiering lijken doorgaans hun oorsprong te hebben in Friesland¹⁴², maar in Deventer zijn kogelpotten met bezemstreekversiering aangetroffen die typologisch afwijken van deze Friese kogelpotten.¹⁴³ Het is dus onzeker of kogelpotten met bezemstreekversiering alleen in Friesland werden geproduceerd.

De verhoudingen tussen middelgrove en grove baksels in Zwolle toont een vergelijkbaar beeld met aangetroffen complexen te Deventer uit dezelfde periode.¹⁴⁴ Opvallend is dat harde baksels in het complex te Zwolle geheel ontbreken, maar dit bakseltype in Deventer wel een aandeel van tien tot twintig procent lijkt te hebben.¹⁴⁵ Toch lijkt de verhouding tussen de verschillende bakseltypen binnen het kogelpot aardewerk in Zwolle een vergelijkbare ontwikkeling weer te geven als in Deventer.

6.2.4 Vergelijking met andere vindplaatsen

De verhoudingen tussen kogelpot en import keramiek ligt vrijwel gelijk (47,1% tegenover 52,9%). Hoewel de herkomst van potten met een kogelpotbaksel niet met zekerheid is vast te stellen, wordt uitgegaan van een lokale of regionale herkomst. Het is echter niet uit te sluiten dat diverse exemplaren kogelpot aardewerk zijn geïmporteerd.

Als het vondstcomplex wordt vergeleken met andere vondstcomplexen uit handelsnederzettingen met een vergelijkbare datering¹⁴⁶, dan valt het hoge percentage kogelpot op. De vondstcomplexen te Tiel hebben respectievelijk 9 procent kogelpot aardewerk¹⁴⁷ en de vondstcomplexen in Deventer 26 en 30 procent kogelpot aardewerk.¹⁴⁸

Opvallend is de aanwezigheid van aardewerk uit Zuid-Limburg, dat in de bovengenoemde vondstcomplexen niet is aangetroffen. Het betreft hier deels handgevormd en deels gedraaide keramiek en neemt ongeveer drie procent van het keramiekspectrum in. Ook het Maaslandse aardewerk is in Deventer niet aangetroffen, maar in Tiel neemt het een vergelijkbare positie in het keramiekspectrum in als tijdens dit onderzoek.¹⁴⁹ Alleen in het vondstcomplex Tiel-Tol Zuid is een aanzienlijk grotere hoeveelheid Maaslands aardewerk aangetroffen, namelijk bijna twaalf procent.¹⁵⁰

Pingsdorf speelt binnen het importaardewerk op de Melkmarkt een aanzienlijke rol, namelijk 65 procent van het importaardewerk bestaat uit Pingsdorf. Dit lijkt vergelijkbaar te zijn met vondstcomplexen te Deventer, waar Pingsdorf ongeveer 62 en 70 procent van het importaardewerk uitmaakt.¹⁵¹ Een vergelijking met de vondstcomplexen te Tiel kan niet worden gemaakt, omdat in deze vondstcomplexen Karolingische importkeramiek een belangrijk deel uitmaakt van het keramiekspectrum.

136 Verhoeven 1998, 240.

137 Klomp 2003, 12; Mittendorf 2007, 225.

138 Verhoeven 1998, 239.

139 Verhoeven 1998, 239-240.

140 Klomp 2003, 13.

141 Vondstnummer 476.

142 Verhoeven 1998, 240.

143 Bartels 1993, 141.

144 Mittendorf 2004, 75; Mittendorf 2007, 220.

145 Mittendorf 2007, 218.

146 Vondstcomplexen uit de handelsnederzettingen Deventer en Tiel uit de 11de tot en met de 13de eeuw.

147 Dijkstra 1998, 40; Van Doesburg/Bakker 1999, 40.

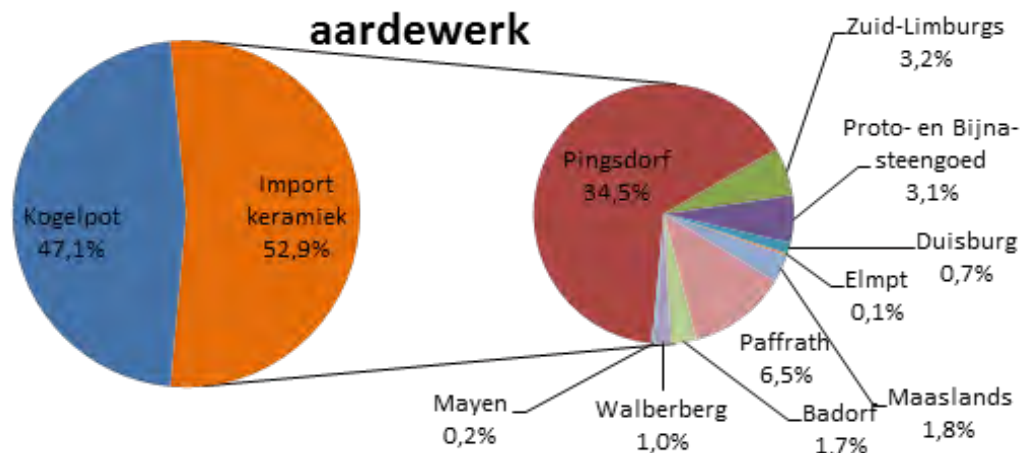
148 Mittendorf 2007, 238; Mittendorf 2004, 77.

149 Dijkstra 1998, 40; Van Doesburg/Bakker 1999, 40.

150 Dijkstra 1998, 40.

151 Mittendorf 2004, 77; Mittendorf 2004, 238.

Vergelijking import aardewerk met lokaal aardewerk

Afb 6.3. Vergelijking tussen import aardewerk en lokaal aardewerk

6.3 Conclusies

Het aardewerk van de Melkmarkt kan worden ingedeeld in negen verschillende categorieën. De indeling is gemaakt op basis van datering, herkomst en de hardheid en magering van het baksel. Het aardewerk uit de Karolingische tijd is gedetermineerd volgens de Dorestadtypologie en het latere aardewerk is gedetermineerd met behulp van het Tielse systeem. Het kogelpot aardewerk is niet met het Tielse systeem gedetermineerd, omdat dit de schijn zou wekken dat het kogelpot aardewerk vergelijkbaar zou zijn met het kogelpot aardewerk uit Tiel.

De verhoudingen tussen kogelpot en import keramiek laat zien dat geïmporteerde keramiek een lichte overhand heeft binnen het vondstcomplex. In totaal waren 651 exemplaren kogelpot aardewerk aangetroffen en 731 exemplaren die behoorden tot geïmporteerde keramiek. Binnen geïmporteerde keramiek zijn drie groepen te onderscheiden op basis van herkomst, namelijk de Rijnlandse keramiek, de Maaslandse keramiek en de keramiek uit Zuid-Limburg. Het grootste aandeel van de geïmporteerde keramiek is Rijnlands.

Binnen de importkeramiek speelt Pingsdorf keramiek de belangrijkste rol. Een kleine rol is weggelegd voor de keramiek uit het Maasland. Deze keramiek lijkt, gezien de hoeveelheid aangetroffen tuitpotten, een vergelijkbare functie te hebben als een deel van het Pingsdorf aardewerk. Toch lijkt aardewerk uit het Maasland een meer exclusief en wellicht luxer goed te zijn dan Pingsdorf. Opvallend is de aanwezigheid van Zuid-Limburgs aardewerk in dit vondstcomplex. Dit aardewerk komt in Zuid-Nederland veelvuldig voor, maar lijkt hierbuiten schaars te zijn.¹⁵²

Kogelpot aardewerk neemt 47,1 procent van het keramiekspectrum in en bestaat voor het overgrote deel uit ronde kogelpotten. Ongeveer een kwart van deze exemplaren vertoont sporen van een gebruik als kookpot. De verhoudingen in het baksel laten een vergelijkbaar beeld zien als verschillende vondstcomplexen in de binnenstad te Deventer.

Vergeleken met andere handelsnederzettingen is het percentage kogelpot aardewerk relatief hoog. Ook binnen het spectrum van importkeramiek wijkt dat van de Melkmarkt af van vergelijkbare nederzettingen. In de andere vondstcomplexen is Zuid-Limburgs aardewerk namelijk niet aangetroffen en in Deventer is ook het Maaslandse aardewerk niet aangetroffen. In Tiel is geen aardewerk aangetroffen dat is geproduceerd in Zuid-Limburg, maar het aardewerk uit het Maasland is daar in relatief grote getalen aanwezig.

¹⁵² Stoepker 2011, 32; Theuvs et al. 1988, 326-329.

Contextcatalogus

In de contextcatalogus wordt specifieke aandacht geschonken aan 10 contexten. Het gaat in alle gevallen om gesloten vondstcontexten waaronder voornamelijk kuilen, cultuurlagen, ophogingslagen, mestkuilen, afvalkuilen en beer- en waterputten. De contexten zijn evenredig over de bewoningsperiode verdeeld. De hoofdmoot ligt echter in de 10de tot 11de eeuw. Voor elke context is een paragraaf opgenomen in de catalogus. De beschrijving begint met een inleiding waarin de volgende basisgegevens worden behandeld.

Typering context:	bijv. beerput/waterput. Als de context een tonput is, dan wordt dit als aanvullende informatie vermeld.
Locatie:	putnummer, spoornummer.
Doorsnede in vlak, inclusief insteek:	afmeting in meters.
Bovenkant:	NAP hoogte in meters.
Bodem:	NAP hoogte in meters.
Vondstnummers:	
Datering:	begindatering-einddatering.
Constructie:	beschrijving van de constructie van de context.

Sloot (S107, vnr. 130)

Inleiding

Typering context:	Sloot
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S107
Afmeting in vlak inclusief insteek: / 2,43 m
Bovenkant:	0,98 m + NAP
Bodem:	0,24 m - NAP
Vondstnummers:	130 en houtskoolmonster 162
Datering:	900-1140
Constructie:	Slootvulling

Uit de vulling van de sloot zijn slechts 2 scherven afkomstig. Het betreft een wandfragment van een Pingsdorftype pot met een middelhard baksel en een magering met middelgrof zand (R5) en een wandfragment van een handgevormde kogelpot. Dit laatste fragment is zacht gebakken en heeft een middelgrof baksel.

Sloot (S74, vnr. 92, 94-95, 97, 107-108 en 114)

Inleiding

Typering context:	Sloot
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S74
Afmeting in vlak inclusief insteek: / 2,43 m
Bovenkant:	0,98 m + NAP
Bodem:	0,24 m - NAP
Vondstnummers:	97 Puntvondsten: 92, 94, 95, 97, 107,108 en 114 houtskoolmonster 116
Datering:	1050-1140
Constructie:	Slootvulling
Opmerking:	Greppel (S74) doorsnijdt een oudere greppel/sloot S107. Sloot (S80) wordt doorsneden door sloot (S74).

In totaal zijn uit de sloot 156 scherven afkomstig waarvan er 147 te herleiden zijn tot één MAE. Het betreft een tuitpot (vnr. 114) met een hard baksel en een magering met fijn zand (R9). De rand wordt getypeerd als een ongeprofileerde blokrand. De oudere randtypen waaronder de sikkelranden en omgekeerde L-vormige randen

en komen in periode 5 (1050-1130) vrijwel niet meer voor.¹⁵³ Ook de versiering wordt sterk vereenvoudigd. De Zwolse tuitpot is zelfs geheel onversierd. De datering valt in de indeling van Sanke in periode 5 tussen 1050 en 1140. Ook een ander randfragment (vnr. 97) is van een tuitpot en heeft een blokrand. Op de rand is nog het restant van de versiering in rode beschildering aanwezig. Het derde randfragment (vnr. 97) is van een slanke beker en heeft eveneens een blokrand met daaronder aangebrachte groeven. Beide randen stammen uit de periode 1050-1140. De datering van de keramiek komt perfect overeen met de resultaten van een houtskoolmonster (vnr. 116) met een datering in de periode 1020-1155.

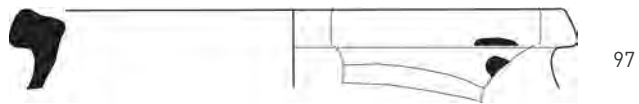
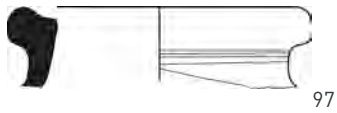
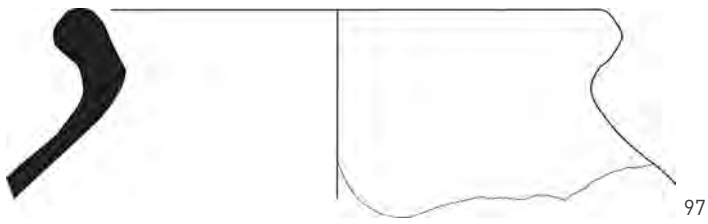
Baksel	AC	R	W	T	O	B	Totaal
Pingsdorf-type	1 (132)	2	12			1	147
Kogelpotaardewerk		1	8				9
Totaal	132	3	20			1	156

magering hardheid	fijn zand	kwarts	schelp	middel zand	kwarts	schelp	grof zand	kwarts	schelp	Totaal
Zacht				2						2
Middel				10			1			11
Hard	133									133
Zeer hard										
Totaal	133			12			1			146

Tabel 6.7. en 6.8. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.

¹⁵³ Sanke 2002, 188.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 6.3a. De randscherven. Schaal 1:2.

114

Afb. 6.3b. Tuitpot 1:3.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Greppel/Sloot (S80, vnr. 106)

Inleiding

Typering context:	Greppel
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S80
Afmeting in vlak inclusief insteek: / 2,43 m
Bovenkant:	0,37 m - NAP
Bodem:	0,80 m - NAP
Vondstnummers:	106
Datering:	900-1140
Constructie:	Greppel (S80) wordt doorsneden door sloot (S74)

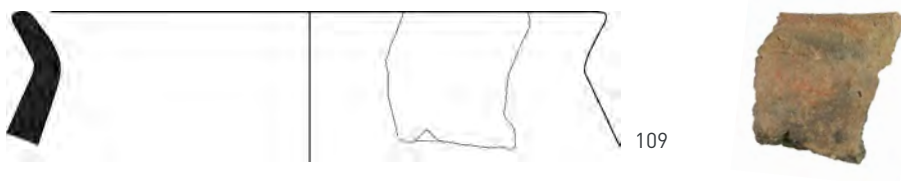
In deze sloot is slechts een wandfragment van kogelpotaardewerk aangetroffen. Het gaat om een grof met kwarts gemagerd exemplaar met een zacht baksel.

Greppel/sloot (S86, vnr. 109)

Inleiding

Typering context:	Greppel
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S86
Afmeting in vlak inclusief insteek: / m
Bovenkant:	0,36 m + NAP
Bodem:	
Vondstnummers:	109, houtskoolmonster 116
Datering:	700-800
Constructie:	Vulling greppel

In deze greppel zijn twee fragmenten kogelpotaardewerk aangetroffen. Beide scherven zijn zacht gebakken en grof gemagerd met kwarts. Opmerkelijk is het randfragment van een eivormige pot van Hessen-Schortens aardewerk.

Afb. 6.3c. Tekening en foto van de randscherf schaal 1:2.

Cultuurlaag (S73, vnr. 96)

Inleiding

Typering context:	Cultuurlaag
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S73
Afmeting in vlak inclusief insteek:	N.V.T
Bovenkant:	NAP
Bodem:	
Vondstnummers:	96
Datering:	Ca. 750-900
Constructie:	Donkergrijs gevlekt zand matig fijn met hk
Opmerking:	Cultuurlaag onder cultuurlaag (S67)

Baksel	AC	R	W	T	O	B	Totaal
Badorf-type			4				4
Walberberg-type			2				2
Pingsdorf-type			8				8
Kogelpotaardewerk		2	27				29
Totaal		2	43				45

Tabel 6.9. De verschillende keramiek soorten.

Tot het Badorf-type behoren wandscherven (3 ex) van het bakseltype w1 met een magering van fijn zand met een zacht baksel (R7) en w2 (1 ex) met een fijne zandmagering en middelhard baksel (R8). De datering ligt globaal ergens in de periode 750-900. Ook Walberberg-type aardewerk met baksel w4 (2 ex) met een middelgrove magering van zand en een middelhard baksel is vertegenwoordigd.

magering	fijn	middel		grof		Totaal
hardheid	zand	kwarts	schelp	zand	kwarts	schelp
Zacht	2		1			
Middel	4					
Hard			1			
Zeer hard						
Totaal	6		2			8

Tabel 6.10. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.

magering	fijn	middel		grof		Totaal	
hardheid	zand	kwarts	schelp	zand	kwarts	schelp	
Zacht	3	2	1	17	1	4	28
Middel				1			1
Hard							
Zeer hard							
Totaal	3	2	1	18	1	4	29

Tabel 6.11. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Cultuurlaag (S67, vnr. 81-83)

Inleiding

Typering context:	Laag
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S67
Afmeting in vlak inclusief insteek:	NVT
Bovenkant:	NAP
Bodem:	
Vondstnummers:	81-83
Datering:	800-900
Constructie:	Lichtgrijs gevlekt zand matig fijn met houtskool.
Opmerking:	Cultuurlaag boven cultuurlaag (S73)

Uit deze laag zijn 66 scherven afkomstig. Onder de keramiek bevonden zich verschillende categorieën waaronder Badorf-type aardewerk, Pingsdorf-type aardewerk, Mayen, Hessen-Schortens en kogelpotaardewerk.

Baksel	AC	R	W	T	O	B	Tot
Badorf-type		1	5				6
Mayen		1					1
Pingsdorf-type			7				7
Hessen-Schortens		2					2
Kogelpotaardewerk		7	43				49
Totaal		11	55				65

Tabel 6.11a. De verschillende keramiek soorten.

Kenmerkend voor de datering is een randscherf van een bolpot (WIII) van Mayen aardewerk. Dit randfragment kan ingedeeld worden onder bakseltype w12 en randtype WIIIA en is te dateren tussen 725-900. Ook de fragmenten Badorf-type aardewerk dateren uit deze periode; onder de fragmenten is een randscherf van het baksel w10 en randtype WIIAx aanwezig. De overige wandscherven Badorf -type aardewerk bestaan uit drie wandfragmenten van het baksel w10 en hardheid R9 en twee scherven van het bakseltype W1 en hardheid R7. In de periode 700-900 kunnen ook twee randen Hessen-Schortens aardewerk worden geplaatst. De scherven zijn met grof kwarts gemagerd en hebben een zacht baksel. Dit geldt ook voor vier randen kogelpotaardewerk. Zowel de Hessen-Schortens randen als de randen van kogelpotaardewerk bestaan uit een korte afgeronde rand. Een kenmerk dat ook bij twee randen met een middelgrove kwarts magering en een zacht baksel voorkomt. Opvallend in het kogelpotaardewerk is het zachte baksel en de magering met kwarts. Dit pleit voor een vroege datering van dit kogelpotaardewerk in de periode 700-900.

magering hardheid	fijn zand	kwarts	schelp	middel zand	kwarts	schelp	grof zand	kwarts	schelp	Totaal
Zacht	3				33			11		47
Middel	2									2
Hard										
Zeer hard										
Totaal	5				33			11		49

Tabel 6.12. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.

Uit de eindfase van het complex behoren zeven wandfragmenten van Pingsdorf-type aardewerk. De wandfragmenten zijn op basis van de hardheid onder te verdelen in vier wandscherven R8, twee wandscherven R9 en één wandscherf R5.

magering hardheid	fijn zand	kwarts	schelp	middel zand	kwarts	schelp	grof zand	kwarts	schelp	Totaal
Zacht										
Middel	4				1					5
Hard				2						2
Zeer hard										
Totaal	4			2	1					7

Tabel 6.13. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.

Ophogingslaag (S102, vondstnummer 122 en 123)

Inleiding

Typering context:	Ophogingslaag van mest
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S102
Afmeting in vlak inclusief insteek:	m / m
Bovenkant:	0,05 m - NAP
Bodem:	
Vondstnummers:	122-123 en 149-154.
Datering:	1100-1200
Constructie:	Mestlaag die zich op de locatie van een perceelsgrens bevindt. Het gaat hierbij om een aantal stammen die rechtopstaand in de grond staan en daartussen liggende stammen(S101).

Uit deze laag zijn 58 scherven afkomstig. Onder de keramiek bevond zich materiaal uit verschillende fasen. De datering loopt in ieder geval van 960 tot 1170. De categorieën Maaslands- Zuid-Limburgs aardewerk en proto-steengoed lopen mogelijk nog tot 1300 door. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat vooral voor het proto-steengoed geldt dat dit een product is dat geleidelijk is ontwikkeld vanuit het Zuid-Limburgs en het Pingsdorf-type aardewerk en soms op basis van een klein wandscherfje moeilijk te herkennen is. Het belangrijkste onderscheid is het zeer harde baksel.

Baksel	AC	R	W	T	O	B	Tot
Pingsdorf-type		4	11	1		1	17
Kogelpotaardewerk		1	19				20
Paffrath-type			6				6
Zuid-Limburgsaardewerk		1	5				6
Maaslands			4				4
Protosteengoed			5				3
Totaal		6	50	1		1	58

Tabel 6.14. De verschillende soorten keramiek.

Op basis van de magering, textuur en hardheid van het baksel valt op dat het merendeel (12 scherven) van het Pingsdorf-type aardewerk ingedeeld kan worden tot de groep keramiek met een middelgrove magering. Hiervan vallen 8 scherven onder de categorie R6, 3 onder R5 en 1 onder R4. Deze laatste scherf (R4) is afkomstig van een hoge pot en kan worden gedateerd in de periode 960-1070. De overige 5 scherven hebben een fijne magering en behoren tot de categorieën R7 (2 stuks) en R9 (3 stuks). Tot de laatste categorie behoren een randfragment (Vnr. 123) uit de periode 1160-1200 en een tuit (Vnr. 122).

magering hardheid	fijn zand	kwarts schelp	middel zand	kwarts schelp	grof zand	kwarts schelp	Totaal
Zacht	2		1				3
Middel			3				3
Hard	3		8				11
Zeer hard							
Totaal	5		12				17

Tabel 6.15. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.

Het kogelpotaardewerk is met 20 scherven de hoofdgroep. Het merendeel (18 stuks) wordt gekenmerkt door een zacht baksel. De magering bestaat uit kwarts en zand, waarbij de middelgrove magering licht in de meerderheid is. Slechts twee scherven hebben een middelhard baksel.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

magering hardheid	fijn zand			middel zand			grof zand			Totaal
	zand	kwarts	schelp	zand	kwarts	schelp	zand	kwarts	schelp	
Zacht	1	4		6	3			4		18
Middel				2						2
Hard										
Zeer hard										
Totaal	1	4		8	3					20

Tabel 6.16. Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.

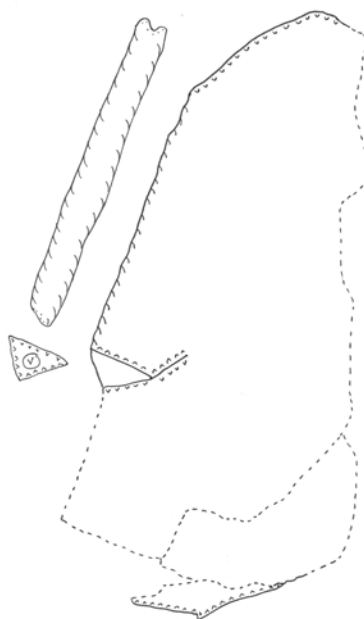
Het Paffrath-type aardewerk heeft in alle gevallen een middelgrove zandmagering. Het baksel kan variëren van zacht (G4; 5 stuks) tot middelhard (G5, 1 stuk). Het Zuid-Limburgs aardewerk is hoofdzakelijk met grof zand gemagerd en zacht gebakken (6 scherven). Een randscherf is middelgrof en middelhard gebakken. Het Maaslands aardewerk is hard gebakken en heeft geen herkenbare magering meer.

Leer

Uit de ophogingslaag is slechts één fragment leer aangetroffen behorende bij een schoen. Bij nadere bestudering lijkt het om een hybride schoen te gaan. De gehele schoen, zool en bovenleer is vervaardigd uit één stuk leer. De zool en één zijde van de schoen zijn afgesleten wat determinatie op het eerste oog niet makkelijk maakte. Ondanks de matige staat zijn er genoeg aanwijzingen aanwezig om het fragment te kunnen identificeren, zoals stikselgaten, slijtage en vouwen aan/ in het leer. Het gaat om een instapschoen met een grote instap. De voet wordt op het midden van het snijpatroon geplaatst, vervolgens worden de beide zijden van het leer om de voet gevouwen. De schoen heeft een middel achternaad en een midden voornaad op de neus. Opvallend aan dit exemplaar is de aangebrachte split met daarboven een driehoekig passtuk net onder de rand op het midden van de voet. Onduidelijk is nog de functie hiervan. Mogelijk hebben deze toegepaste techniek het vervaardigen van de schoen vergemakkelijkt. Bij de reconstructie is wel zichtbaar dat de 'knik' die ontstaat bij het buigen van de voet precies op het passtuk valt. De rand van de schoen is afgezet met een randboord. Een fragment van de randboord is teruggevonden.

Het primaire snijpatroon valt in de categorie M.¹⁵⁴ Vergelijkbare schoenen van dit type snijpatroon zijn voorzien van een vorm van koordsluiting om de schoen goed om de voet aan te kunnen laten sluiten. Op het hier besproken fragment zijn geen sporen van enige sluitingsmogelijkheden aangetroffen. Bij de reconstructie wordt duidelijk dat de schoen enige vorm van sluiting nodig heeft wil de schoen tijdens het lopen aan de voet blijven zitten. Mogelijk is een los koord om de enkel gewonden maar ook om de wreef en de onderzijde van de schoen.¹⁵⁵ Erg praktisch zal dit niet zijn geweest. Het koord is op deze wijze erg onderhevig aan slijtage.

Gedurende de Middeleeuwen komen dit soort primitieve schoenen met een geïntegreerde zool voor. Voornamelijk in Noord en Oost-Europa zijn exemplaren bij archeologisch onderzoek aangetroffen. Waarbij de nadruk in Noord-Europa vooral in de 9de en 10de eeuw ligt komt in Oost-Europa dit type schoen nog in de 13de eeuw voor. Qua snijpatroon past de schoen het beste bij het type Bugguan-M dat wordt in de periode 800-1200 gedateerd.

Afb. 6.4. Tekening schoen type M. Schaal 1:3.

¹⁵⁴ Volken 2014, 180.

¹⁵⁵ Goubitz 2001, 71, fig 6.

Funderings sleuven met speklagen (S38, vnr.86, 88-89,91 en 383)

Inleiding

Typering context:	Funderings sleuf
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S38
Afmeting in vlak inclusief insteek:	... / 1,23 m
Bovenkant:	0,03 m + NAP
Bodem:	
Vondstnummers:	86, 88-89, 91 en 383
Datering:	1330-1400
Constructie:	Grondverbeteringslagen.

Uit de profielopnamen in put 1 zijn uit de funderings sleuven diverse fragmenten keramiek (Vnr. 86, 88-89, 91 en 383) verzameld. Het gaat om twee scherven proto-steengoed, een scherf bijna-steengoed, een scherf steengoed en een fragment kogelpotaardewerk met een gelaagd (lijkt op Paffrath) baksel. Vooral het fragment echt steengoed is van belang voor de datering. Wanneer de datering van Janssen wordt aangehouden vindt de introductie van echt steengoed tussen 1290 en 1325 plaats. Het proto- en bijna-steengoed komen na 1320-1330 nauwelijks meer voor.

Onder het proto-steengoed bevindt zich een fragment van een kan met zogenaamde 'Dornrand'. Kannen van dit randtype worden gedateerd in de tweede helft van de 13de eeuw.¹⁵⁶

Beerput (S26, vnr. 29)

Inleiding

Typering context:	Beerput
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S25-S26
Afmeting in vlak inclusief insteek:	Ø 2,3 m inhoud: Ø 1,74
Bovenkant:	0,19 m + NAP
Bodem:	0,72 m - NAP
Vondstnummers:	29, 506
Datering:	1425-1625
Constructie:	De beerput bestond uit een ronde constructie van baksteen. De stortkoker bevindt zich aan de oostzijde van de put. Het formaat baksteen dat voor de constructie is gebruikt betreft: 28x13,5x6cm.

De looptijd van de vondsten uit dit complex is van ca. 1425-1625. Het lijkt alsof er chronologisch een tweedeling in het materiaal gemaakt kan worden. De oudste vondsten bestaan uit een roodbakkende pispot (r-pis-1) met ziel en een bijna cilindrische hals. Het is het oudste type pispot in roodbakkend aardewerk uitgevoerd, herkenbaar aan inwendig loodglazuur en uitwendig spaarzaam loodglazuur. Van steengoed is een s-kan-9 uit Siegburg met een licht oranje-blos, twee roodbakkende koppen (r-kop-1) en één witbakkende kop. Het witbakkend exemplaar is gemaakt van een fijne witte klei, goed afgedraaid en niet bijgesmeerd. Inwendig is een transparant loodglazuur aangebracht dat geel/lichtgroen is gekleurd.

Uit deze periode hebben we ook twee bijna complete maigeleins met een donkergroene kleur en van een goede kwaliteit, met slechts een wolk aan fijne luchtbelletjes. Het glas is nauwelijks aangetast. Mogelijk dateert een viertal fragmenten vensterglas ook uit deze tijd. Ze zijn op maat gemaakt door de randen 'af te knabbelen'.

Uit de latere periode stammen eveneens enkele pispotten, maar nu op standring (r-pis-5 (2 ex.) en r-pis-4 (1 ex.)) en twee koppen (r-kop-2). Ook een bijna compleet majolicabord (m-bor-5) hoort tot deze fase. Dit bord heeft een donkerblauwe versiering op een lichtblauwe ondergrond. De spiegel toont een rozet en op de overgang van de spiegel naar de rand zijn enkele concentrische cirkels geschilderd met daartussen een ononderbroken zigzaglijn van driehoeken met een open basis. Aan weerszijden van deze lijn zijn v's geschilderd, aan de ene kant met de punt naar binnen en aan de andere kant met de punt naar buiten. Dit majolicabord dateren we

¹⁵⁶ Zie o.a. vondstcomplex Turfstraat 7 in Zutphen met een datering tussen 1250 en 1290; Groothedde 1991, 32 en Janssen 1983, 199.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

in het laatste kwart van de 16de of het eerste kwart van de 17de eeuw. De littekens van de proenen zijn duidelijk zichtbaar en de standring is van buiten naar binnen doorboord.

Een nieuw type kop (w-kop-NN) heeft een standvlakbodem en twee verticale oren. Deze kop is inwendig voorzien van een donkergeel loodglazuur.

Het glas uit deze periode bestaat uit een vierkante kelderfles met loden schroefdop. De boven- en onderzijde zijn helaas niet aan elkaar te krijgen zodat de hoogte niet bekend is. Dat komt onder andere door het flinterdunne glas van de wand dat varieert van minder dan één tot twee millimeter dikte. Een zestal fragmenten vensterglas toont sporen van het op maat snijden.

Afb. 6.5. Enkele vondsten uit de beerput. Bovenste rij van links naar rechts: w-kop-1, r-kop-1, s-kan-9, in het midden w-kop-NN en de onderste rij r-pis-1, m-bor-5. Schaal 1:3.

Metaal

Uit de beerput komt een aantal metalen voorwerpen. Het gaat om een stuk blik met omgevouwen rand en een fragment van een zware lepel. Interessant is verder een lakenlood met daarop twee sleutels van de stad Leiden.

Hout

De beerput bevat een relatief grote hoeveelheid aan houten voorwerpen. De objecten zijn gedetermineerd en beschreven in de nog natte, niet geconserveerde toestand.

Een bijzonder object uit de beerput betreft een houten bokaal of kelk. De hoogte van de cuppa is 9,9 cm bij een maximale diameter van 9,7 cm. De hoogte van de kelk is 17,3 cm. De kelk is gedraaid op een houtdraaibank. De kelk bestaat uit een cilindrische cuppa, een baluster en een standvoet. De versiering op de cuppa bestaat uit banden met diverse breedtes die zijn ontstaan door met de beitel horizontale groeven aan te brengen in het hout. De groeven zijn met een v-vormige houtdraaibeitel aangebracht. De bredere banden zijn elk met drie ondiepere horizontale groeven versierd. Zo ontstaat een patroon van banden die vervolgens door verticale inkepingen worden verfijnd. De standvoet heeft aan de bovenzijde een sierband met verticale inkepingen vergelijkbaar als op de cuppa. Kelken van hout worden niet vaak aangetroffen in archeologische contexten. Uit Kampen is een exemplaar aangetroffen in een mestkuil met een datering van 1450-1550.¹⁵⁷ Een kelk met een vergelijkbare datering is bij het onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen geborgen.¹⁵⁸ De kelk is ter conservering bij het restauratieatelier Restaura ondergebracht.

Afb. 6.6. Zijaanzicht van de cuppa van de kelk. Schaal 1:2.

Afb. 6.7. Zijaanzicht van de standvoet van de kelk.

¹⁵⁷ Klomp 2018, context 93.

¹⁵⁸ Casparie en Helfrich 1992, 433.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Een houten kom is vervaardigd op een houtdraaibank. De groeven van de beitel zijn duidelijk aan de buiten- en binnenzijde zichtbaar. De kom staat op een standvoet en heeft een diameter van 5,3 cm. De hoogte van de kom betreft circa 4,0 cm en de maximale breedte 13,0 cm. De kom is ter conservering bij het restauratieatelier Restaura ondergebracht.

Afb. 6.8. Zijaanzicht en bovenaanzicht van houten kom.
Schaal 1:2.

Twee gedraaide fragmenten van hout passen aan elkaar en vormen samen een spinhoutje. Voor het draaien van vezels tot een draad wordt tot in de 16de en 17de eeuw gebruikt gemaakt van een handspindel of spintol. Het spinhoutje heeft onderaan het hout een verdikking waar een spinsteentje op rust. Het steentje zorgt ervoor dat de spindel naar beneden blijft hangen en fungeert als vliegwiel. Een voorbeeld is te zien op een detail van een schilderij van Pieter Brueghel de Oude getiteld: Nederlandse spreekwoorden uit 1559. Het spinsteentje is niet aangetroffen.¹⁵⁹

Afb.6.9. Detail uit schilderij van Pieter Brueghel de Oude.

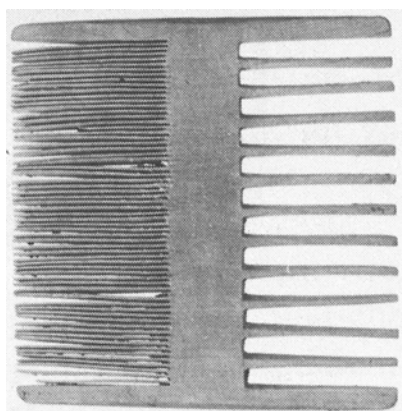
¹⁵⁹ Gemäldegalerie der Staatlichen Museen zu Berlin, Ident.Nr. 1720.

Een voorwerp gerelateerd aan interieurinrichting en behoeften betreft een kandelaar van hout met bovenaan een metalen pin. Het hout van de kandelaar is gedraaid op een houtdraaibank en bestaat uit een standvoet en baluster met een breder uitlopende basis waar de kaars op heeft gestaan. De basis is versierd door middel van aangebrachte inkepingen. Het houten onderdeel van de kandelaar heeft een hoogte van 20,5 cm.

Afb. 6.10. Zijaanzicht van de houten kandelaar inclusief een röntgen opname. Schaal 1:2.

Een tweezijdige kam van hout heeft een grove en een fijne zijde. Het hout dat is gebruikt betreft palmhout of *buxus* boomhout (*buxus sempervirens*). Vanwege de hardheid en de fijne nerf van het hout leent het materiaal zich bij uitstek voor het inzaggen tot fijne tanden. De tanden hebben een lengte van 30 mm en de dikte van de tanden is respectievelijk 1 mm en 5 mm dik. De afstand tussen de grove tanden is relatief groot, namelijk 5 mm. De breedte van de kam bedraagt 7.1 cm. Aangezien de kam in de lengterichting is afgebroken is de lengte niet te bepalen. Een vergelijkbaar exemplaar is aangetroffen in een 15de eeuwse context in de Waterstraat in Den Bosch.¹⁶⁰ Kammen van dit type worden voornamelijk in de 15de en 16de eeuw gedateerd.¹⁶¹

Afb. 6.11. Vergelijkbare kam gevonden in Den Bosch.

¹⁶⁰ Janssen 1983, 287, fig. 3, rechts.

¹⁶¹ Casparie 1988, 138.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Beerkelder (S75-76, vnr.98)

Inleiding

Typering context:	Beerkelder
Locatie:	Werkput 1
Spoornummer:	S75 - S76
Afmeting in vlak inclusief insteek:	3,87 / 2,80 m inhoud: 3,03 / 1,70 m
Bovenkant:	0,46 m + NAP
Bodem:	1,18 m - NAP
Vondstnummers:	98
Datering:	1400-1625
Constructie:	De beerput bestond uit een rechthoekige constructie van baksteen. De stortkoker bevindt zich aan de noordzijde van de put. De bakstenen bestaan uit veel halfjes die voor de constructie zijn gebruikt. De formaten van de hele bakstenen betreft: 26x13x6cm en 28x14x7 cm, het voeg materiaal bestaat uit kalkmortel.

Dit vondstcomplex bevat scherven uit meerdere perioden. De vroegste scherven zijn rond 1400 te dateren. Het betreft een fragment van een trechterbeker uit Siegburg (s1-tre-10) en een randfragment van een kan (s1-kan). Wat het roodbakkend goed betreft is er een fragment van r-gra-3. Daarnaast zijn er nog enkele fragmenten van grappen, een bakpan en een kom. De bakpan is van het type r-bak-1 en één van de grape fragmenten is afkomstig van een zakvormig model r-gra-4 met fijne ribbeling op de schouder. Van een pispot met ziel is het type niet vast te stellen.

S1-tre-10	1	r-pis	1
S1-kan	1	r-kom	1
r-bak-1	1	r-gra	2
r-gra-3	1	r-gra-4	1

Dan is er een hiaat van meer dan anderhalve eeuw. Uit de tweede helft van de zestiende eeuw komen de volgende scherven die qua datering overigens nog tot in het eerste kwart van de zeventiende eeuw kunnen doorlopen. Het zijn allemaal fragmenten van rood- en witbakkend aardewerk en een aantal scherven van majolica borden. Uit een latere periode is een fragment van een plooihotel, versierd in blauw. Ook een fragment van een Aziatisch porseleinen kopje en van een *creamware* bord horen in de tweede helft van de achttiende eeuw thuis en kunnen verontreinigingen betreffen.

De fragmenten van de majolica borden zijn zo zwart, dat een versiering nauwelijks te zien is. Wat opvalt binnen de groep roodbakkend is een deel van een r-kop-2 die uitwendig van een witte engobe is voorzien en inwendig met loodglazuur en koperoxide bedekt is. Bij het witbakkend goed valt een grote holle doorboorde steel op die spaarzaam geglazuurd is met een gespikkeld koperoxide houdend loodglazuur. Onbekend is een plat miniatuur dekseltje met een open knop, waarschijnlijk van een theepotje. Maar waarom de knop doorboord is, is niet duidelijk.

In het complex bevindt zich verder nog een scherf van een bord uit het Wesergebied en een fragment Werra keramiek. Het Werra bord is afkomstig uit één van de vele productieplaatsen aan de rivier de Werra. Stephan heeft eens uitgerekend dat alleen de 21 pottenbakkerijen in Heiligenstadt in 1597 een jaarproductie van 180.000-200.000 voorwerpen heeft gehad.¹⁶² Deze prachtige in slibkrastechniek versierde borden werden via de rivier de Werra naar Bremen vervoerd en vandaar over zee verder verspreid naar het westen, noorden en oosten. In alle lagen van de bevolking kwam Werra keramiek voor. Het meest bij een omvangrijke, brede en relatief welvarende maatschappelijke laag van de kleine burgerij volgens Van Gangelen.¹⁶³ Opmerkelijk is ook dat het op garnizoensplekken als Oudeschans met vele tientallen stuks voorkwam. In het eerste decennium van de 17de eeuw is er even gedurende een aantal jaren een pottenbakkersbedrijf in Enkhuizen actief geweest met ingehuurde Duitse pottenbakkers en decorateurs, maar het bord van de Melkmarkt is daar niet gemaakt. De afbeelding is die van een jongeman met een (pas)glas in de rechterhand. Het bord is voorzien van het jaartal 1603. Van Gangelen omschrijft het decor als het uitbrengen van een dronk op de liefde in de betekenis van

¹⁶² Stephan 1991, 554.

¹⁶³ Van Gangelen 2009, 102.

deugdzaamheid. Op borden met een jonge vrouw wordt een krans in de hand van de vrouw afgebeeld. En op andere borden komen beiden met hun attributen voor.¹⁶⁴

r-bak-4	1	w-dek-NN	1
r-bor	1	w-kom	1
r-dek-1	1	w-kop-2	1
r-dek-5	1	w	1
r-gra	2	we-bor	1
r-kop-2	6		
r-oli-2	2		
r-pis-5	3		
r-stk-2	1		
r	9		
m-bor-3	3		
m-bor-1	1		

Afb. 6.11a. Werra Bord met jaartal 1603. Schaal 1:3.

Hout (Geertje Havers)

Uit de beerput komen vier fragmenten hout waaronder twee duigen van een houten tonput. Op één van deze houten duigen zijn twee merktekens te zien. Het eerste merkteken lijkt te bestaan uit een soort wijnroedersmerk om bijvoorbeeld een hoeveelheid aan te geven. Het tweede merkje lijkt op een soort letter D. De duig met de merken kon dendrochronologisch worden gedateerd na 1486 met een marge van 6 jaar. De andere duig had een kapdatum van na 1484 met een marge van 6 jaar. De herkomst van de duigen moet gezocht worden in het Baltische gebied.¹⁶⁵ De overige houtfragmenten zijn dendrochronologisch te dateren na 1448 met een marge van 5 jaar en een plank rond 1502 met een marge van 6 jaar.

Afb. 6.12. Eikenhouten duig uit houtcluster vnr. 98 (16MZ00221) met ingekerfde letter 'D' en wijnroedersmerk. Einddatering kapjaar ná 1486 ± 6 met een geografische herkomst in het Balticum.

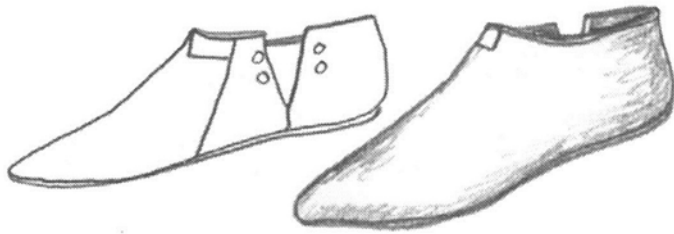
¹⁶⁴ Van Gangelen 2009, 118-121.

¹⁶⁵ Doeve en Jansma 2017, 12.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Leer (Geertje Havers)

In de beerput is een aantal fragmenten leer van één schoen aangetroffen. Een deel van de zool en een deel van het bovenleer heeft behoord tot een enkelschoen met zijsluiting.¹⁶⁶ De neus van de schoen is niet meer aanwezig. De zijsluiting bestaat uit één paar gaten aan beide zijden waar een koord door geregen kon worden. Zowel bij de sluiting als bij de hak is versteviging aangebracht. De rand van de schacht is recht en is afgewerkt door middel van een opgeslagen rand. Op basis van het snijpatroon kan de schoen globaal worden ingedeeld in de typologie van Volken, namelijk type Schild.¹⁶⁷ Dit type wordt gedateerd van 1225 tot 1325. De 14de-eeuwse modellen kunnen voorzien zijn van een versiering op de neus. Bij dit exemplaar is het, bij het ontbreken van de neus, niet vast te stellen. Een vergelijkbaar exemplaar is aangetroffen in Dordrecht en heeft een datering in de 14de eeuw.¹⁶⁸

Afb. 6.13. Schets van een schoen met zijsluiting. Bron: Volken 2014, 349, cat. no. 21.07.

Schelp (Geertje Havers)

In de beerput is een schelp aangetroffen die niet zijn herkomst in deze regio heeft. Het betreft de schelp van een kegelstak, de 'conidae'. Dit exemplaar behoort tot het slakkensoort '*Conus geographus*' en komt voor in ondiep warm water op zandgronden, rotsbodems en koraalriffen van de oostkust van Afrika tot in Oceanië. De schelp heeft een lengte van 65 mm en heeft bij het breedste punt een diameter van 40 mm. Door de handel met de Oost kwamen naast de specerijen en keramiek ook nevenproducten in de Nederlanden aan wal. Diverse noten en schelpen uit exotische oorden werden geïntroduceerd. De interesse naar bijzondere in Europa niet bekende voorwerpen groeide in de 16de eeuw. Mensen van gegoede huize legden verzamelingen aan van diverse 'rariteiten' en deze werden uitgesteld in de zogenaamde 'rariteitenkabinetten'.

Afb. 6.15. Balthasar van der Ast, Fruitstillven met schelpen en een tulp, 1620, Mauritshuis.

Afb. 6.14. *Conus Geographus*.

166 Type 50, Goubitz.
167 Volken 2014, 148 en 349.
168 Goubitz 2001, 180, fig.14.

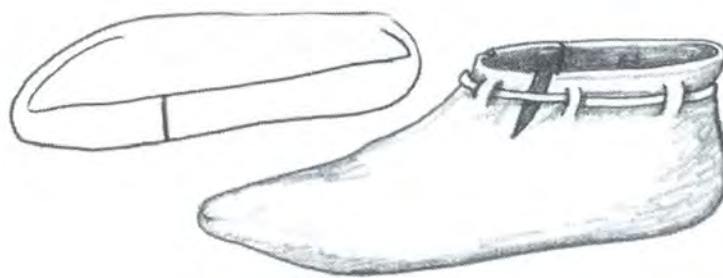
6.4 Leer (Geertje Havers).

De bestudering van het leer is uitgevoerd bij nat, niet geconserveerd leer. Het aantal stukken dat is aangetroffen is van matige kwaliteit, maar bevat voldoende aanknopingspunten om de meeste stukken te kunnen identificeren. Bij de determinatie is gebruik gemaakt van de typologieën van Goubitz¹⁶⁹ en van Volken¹⁷⁰. De terminologie van Goubitz is gebaseerd op de manier waarop de schoen is gesloten. De indeling van Volken gaat uit van de technische mogelijkheden (en onmogelijkheden) van het vervaardigen van een schoen, waarbij naar de primaire snijpatronen wordt gekeken. Van de aangetroffen fragmenten leer zijn in totaal 12 exemplaren te herleiden, waarvan aan 9 exemplaren een type is toe te kennen. De leervondsten worden in dit hoofdstuk zoveel mogelijk per type behandeld.

Uit de Karolingsche tijd is één schoen aangetroffen. Het gaat om een schoen van het type 10/ Dommelen-Y. Het betreft een hybride schoen. De schoen is uit één stuk leer vervaardigd, zowel de zool als het bovenleer. Het fragment is niet compleet, maar er zijn genoeg kenmerken zichtbaar om de schoen te determineren. Zo zijn restanten van het zool- gedeelte nog zichtbaar. De schoen heeft een recht lopende bovenrand en is voorzien van twee paarsgewijze inkepingen waar het koord door heen ging.¹⁷¹ Op de voorzijde van de schoen ter hoogte van de wreef (instappunt) zijn twee splitten aangebracht. Kenmerkend voor de snijpatronen van hybride schoenen is de plaatsing van de schoenopening in het midden van het patroon. De zool bevat over de lengte richting de zoolnaad die vervolgens aansluit op de sluitnaad aan de laterale zijde van de schoen. Een schoen met een vergelijkbaar snijpatroon is de schoen gevonden in Dommelen in 1982.¹⁷² Dit type schoen komt voor het eerst voor in de 7de eeuw maar wordt voornamelijk gedateerd in de periode 800 – 1000.¹⁷³

Afb.6.16. Tekening schoen Dommelen - Y. Schaal 1:2.

Afb. 6.17. Schets van Dommelen – Y schoen. Bron: Volken 2014, 274, cat. no. 8.01.

169 Goubitz, 2001.

170 Volken, 2014.

171 Dit type schoen behoort tot de categorie type 10, Goubitz 2001.

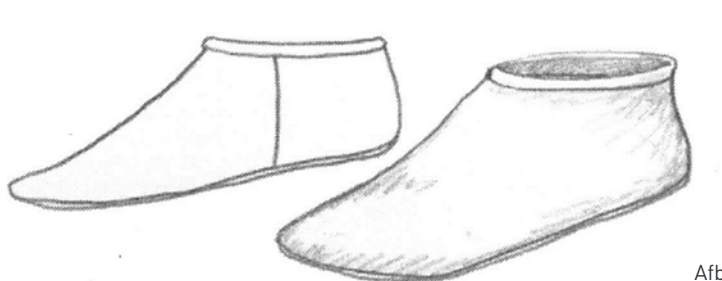
172 Broekhuizen, 1992, 479, afb. 5:3.

173 Volken 2014, 124 en Broekhuizen 1992, 479.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

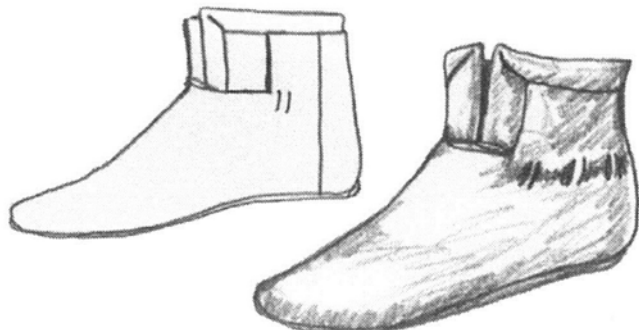
De overige schoenen zijn te plaatsen in het tijdvak 1000-1200 en afkomstig uit de ophogingslagen. De belangrijkste stukken zullen in dit hoofdstuk per type worden besproken.

Van een fragment van bovenleer van een schoen is alleen de neus aangetroffen. Het bovenleer heeft mogelijk behoord tot een instapschoen zonder sluiting.¹⁷⁴ Aan de voorzijde van de schoen ter hoogte van de wreef zijn nog stikselgaten zichtbaar waar een randboord is bevestigd. De schoen behoort tot het type St. Aldates - J en wordt gedateerd in de periode 925 tot 1025.¹⁷⁵

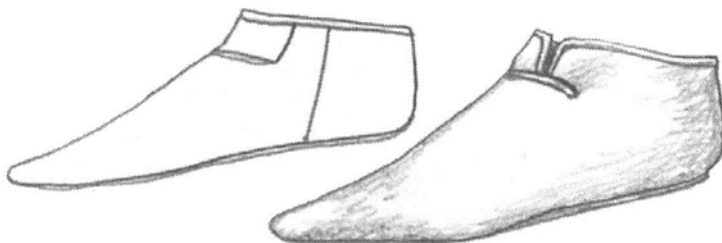
Afb. 6.18. Schets van schoen type St. Aldates - J.
Bron: Volken 2014, 318, cat. no. 17.13.

Een tweede fragment van bovenleer betreft een enkelschoen van het type 10¹⁷⁶ of type Lund - Z¹⁷⁷. De schoen heeft een open sluiting aan de voorzijde van de schoen. De bovenrand van de schoen is afgezet met een randboord, zichtbaar aan de stikselgaten. Kenmerkend voor dit type zijn de relatief hoge randboorden. Helaas is de randboord van dit exemplaar niet aangetroffen. Het bovenleer is aan de linkerzijde afgesneden. De schoen wordt gedateerd in de periode 1050 - 1125.

Afb. 6.19. Schets van schoen type Lund - Z.
Bron: Volken 2014, 379, cat. no. 29.01.

Een derde fragment hoort bij een lage enkelschoen met een instappunt op de wreef zonder sluiting. Het betreft een schoen van het type 90 en heeft stikselgaten afkomstig van de randboord.¹⁷⁸ De rand van de schoen is recht. Bij het instappunt is een randboord ter versteviging aangebracht. De hielpartij ontbreekt. Dit type schoen valt in de typologie van Volken onder het type Gdansk-Z en wordt globaal gedateerd in de periode 1075-1125.

Afb. 6.20. Schets van schoen type Gdansk-Z.
Bron: Volken 2014, 381, cat. no. 29.07.

174 Type 90 groep 2A, Goubitz 2001, 219.

175 Volken 2014, 127, 128 en 318.

176 Goubitz 2001, 135 (type 10-I).

177 Volken 2014.

178 Goubitz 2001, 219. Type 10-2A.

Een aantal grote stukken behoort tot één type schoen. Het betreft fragmenten van het bovenleer van een laars. Goubitz definieert de laars als een type hoog schoeisel zonder sluiting.¹⁷⁹ De schacht heeft een hoogte van 25 cm (onder de knie) en bestaat uit vier delen; achterpand, zijpand (met een inzetstuk) en het sluitstuk. De zool van de laars is niet aanwezig wel een aantal fragmenten van de zoolreep. De bovenrand van de schacht loopt aan de voorzijde iets omhoog. Op basis van de schacht en het snijpatroon kan de laars naar type Gamblebyn - DD worden ingedeeld.¹⁸⁰ Dit type laars wordt gedateerd in de 13de eeuw.

Afb. 6.21. Schets van type Gamblebyn-DD.
Bron: Volken 2014, 288, 12.06.

Van een enkelschoen met een koordsluiting is de zool en het bijbehorende bovenleer aangetroffen. Aan de voorzijde van de schacht heeft de schoen een open split. Het bovenleer heeft één paar inkepingen voor het koord. Mogelijk is het tweede paar op het sluitstuk aangebracht. Dit is niet meer aanwezig. Opvallend zijn de beide gaten naast de sluitnaad aan de laterale zijde van de schoen. De gaten zitten op gelijke hoogte en hebben mogelijk gediend als secundaire koordsluiting. Het nut van deze sluiting is onduidelijk aangezien het de sluitnaad betreft. De schoen behoort tot het type 10 of type Lübeck-Jj. Dit type wordt door Volken gedateerd van 1200 tot 1325. Keramiek uit dit vondstnummer betreft een scherf kogelpot en twee scherven Pingsdorf met een globale datering van 900 - 1300.

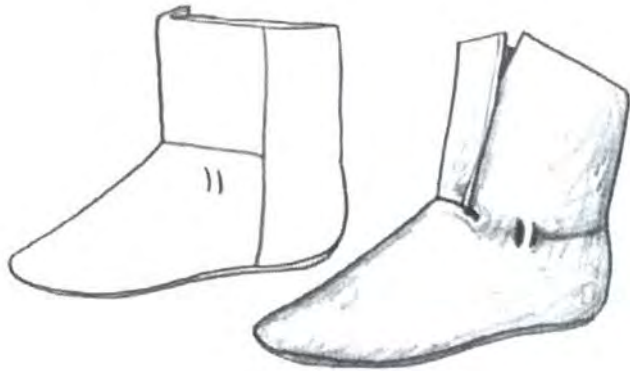

Afb. 6.22. Snijpatroon schoen Lübeck-Jj.

179 Goubitz 2001, 229, type 95 laars.

180 Volken 2014, 141, 142.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 6.23. Schets Lübeck-Jj. Bron: Volken 2014, 358, cat. no. 22.16.

Van het type Lübeck-Jj is een tweede fragment van bovenleer aangetroffen.¹⁸¹ Het bovenleer heeft aan de laterale zijde twee horizontale inkepingen waar een enkele geregen riemlus was gevestigd. Het koord met een enkele winding zorgde ter hoogte van de enkel voor de sluiting. Het sluitstuk is niet aangetroffen. De schoen is te plaatsen in de periode 1200 tot 1325.

Een groot fragment bovenleer behoort tot het type 10; de schoen met koordsluiting.¹⁸² Op basis van het primaire snijpatroon en de hoeveelheid geregen riemlussen wordt aan deze schoen, volgens Volken, het type Parma (4 plus rows) – Jj toegekend.¹⁸³ Het bovenleer heeft twee sluitstukken gehad; deze zijn niet meer aanwezig. Slechts één rij geregen riemlussen zijn op het bovenleer teruggevonden. De tweede rij riemlussen heeft op één van de sluitstukken gezeten. Geregen riemlussen zijn te herkennen aan de horizontale paarsgewijze inkepingen die in het bovenleer in een rij onder elkaar zijn aangebracht. Door de inkepingen wordt vervolgens een strook leer geregen met aan de onderzijde een soort weerhaak. Door de ontstane openingen kan het koord worden ingeregen, zodat de schacht van de schoen passend op de voet strak wordt getrokken. Ter hoogte van de wreef is tevens een enkele geregen riemlus aangebracht om de schoen bij het instappunt beter te laten sluiten. Schoenen van dit type worden gedateerd in de periode 1150 – 1250. Een vergelijkbaar exemplaar is gevonden in Dordrecht.¹⁸⁴

Afb. 6.24. Schets van schoen type Parma Jj. Bron: Volken 2014, 356, cat. no. 22.12.

¹⁸¹ Volken 2014, 358.

¹⁸² Goubitz, 2001, 138.

¹⁸³ Volken 2014, 356.

¹⁸⁴ Goubitz 2001, 140, fig 12.

6.5 Metaalvondsten (Michael Klomp).

De metaalvondsten bieden veel informatie over de materiële cultuur van Zwolle vanaf de 10de eeuw. Om deze vondsten goed te kunnen ordenen en te beschrijven is gekozen om de vondsten te rangschikken volgens de functie van een stad. Deze indeling is overgenomen uit Amsterdam waar tijdens het onderzoek naar de noord-zuidlijn 697.235.000 vondsten zijn geborgen. De indeling in Amsterdam is afgeleid van het functionele geheel van ruimtelijke, logistieke, technologische, economische en culturele eigenschappen die kenmerkend zijn voor een stad. In totaal zijn tien hoofdcategorieën onderscheiden:¹⁸⁵

1	Gebouwen en constructies
2	Interieurinrichting en benodigdheden
3	Distributie en transport
4	Ambacht en industrie
5	Voedselbereiding en consumptie
6	Wetenschap en technologie
7	Wapens en bewapening
8	Communicatie en overdracht
9	Spel en recreatie
10	Persoonlijke artefacten en kleding

Tabel 6.16. Hoofdcategorieën metaal

Gebouwen en constructie

Veel metaalvondsten hebben te maken met de bouw. De hoofdmoot wordt gevormd door ijzeren spijkers of nagels. De twee benamingen worden vaak door elkaar gebruikt. Zo werden kleine nagels in het verleden vaak aangeduid als spijker, maar kwam rond 1400 ook de term “spikernegele” in de bronnen voor. Janse hanteert de term spijker voor gesmede spijkers en nagels. Machinaal, uit staaldraad vervaardigde, bevestigingsmiddelen werden aangeduid als draadnagels. Een spijker bestaat uit een stift of schacht met een kop. De onderkant van de schacht is voorzien van een punt. Naast de algemene punt komt ook de beitelpunt of platte punt voor. De kop was bij de gesmede spijkers meestal piramidevormig en kan verschillen in grootte. De spijkers uit de opgraving komen in verschillende afmetingen voor. De grootste nagel (vnr. 14) heeft een platte kop van 3.5 cm doorsnede.

Interieurinrichting en benodigdheden

Tot deze categorie behoort onder andere het hang- en sluitwerk. Veel voorkomende vondsten zijn de duimgehengen. Duimgehengen bestaan uit een staartgeheng en een duim en hadden als groot voordeel dat de deuren of luiken eenvoudig uit de duimen gelicht konden worden. De gehengen kunnen grofweg ingedeeld worden in twee typen. Het eerste type heeft een verbreding naar de krul waar het geheng rond de duim werd bevestigd. Het tweede type mist deze verbreding bij de krul. Het onderscheid in de twee typen zal voornamelijk functioneel zijn en heeft te maken met de belasting. Op de verbreding werd immers de grootste kracht uitgeoefend. Staartgehengen met verbreding zijn daarom eerder toegepast bij zwaardere deuren of luiken. Uit de ophogings laag is een groot fragment van een duim (vnr. 257) afkomstig. Dergelijke duimen werden vaak geplaatst in een loodprop om het deel van de duim dat in de muur zat tegen corrosie te beschermen.

Tot het hang- en sluitwerk behoort ook een ijzeren sleutel (vnr. 212) met een lengte van 6 cm. De sleutel is voorzien van een handgreep bestaande uit een rond oog met op het uiteinde een rechthoekige uitstulping. Deze uitstulping is door de corrosie moeilijk te onderscheiden. De sleutel kan zijn gebruikt voor een groot hangslot of kist, maar moet gezien de context uit de ophogingslagen in de periode 10-12de eeuw worden gedateerd.

Afb. 6.25. IJzeren sleutel zijaanzicht.
Schaal 1:1.

¹⁸⁵ Gawronski en Kranendonk 2018, 28.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Ambacht en industrie

Tot de categorie ambacht en industrie behoort visgerei. In totaal zijn vijf netvervaarders (vnr. 93, 179, 375, 379 en 398) aangetroffen. Deze netvervaarders zijn vervaardigd van opgerolde rechthoekige plaatjes lood. Verder zijn tijdens het onderzoek nog twee fragmenten van ijzeren vishaken aangetroffen (vnr. 426 en 430).

Tot de categorie ambachten kunnen ook een ijzeren puntbeitel (vnr. 40) en een lepelboor (vnr. 281) worden gerekend. De puntbeitel is vervaardigd uit een 13.5 cm lange staaf met een vierkante doorsnede van 0.6 cm. De beitel is voorzien van een kop met een diameter van 1.2 cm. De puntbeitel is gebruikt bij de bewerking van hout. Een directe relatie met scheepsbouw is niet te leggen. Dergelijke beitels werden als algemeen gereedschap voor de houtbewerking gebruikt.

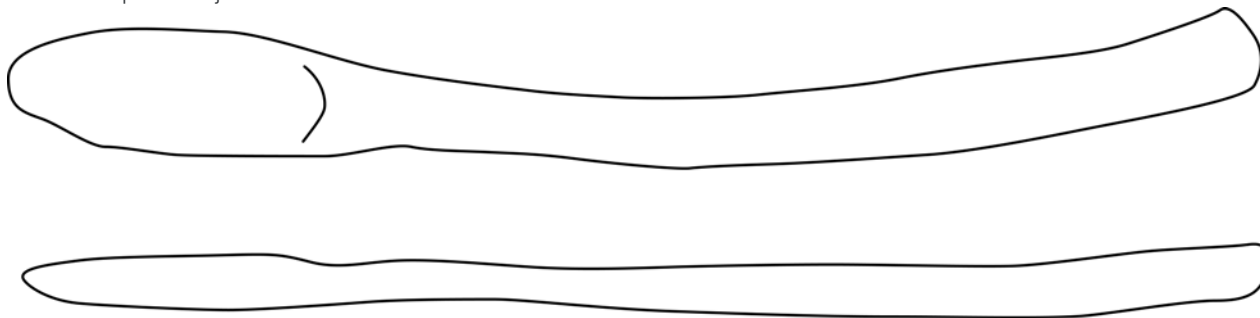

Afb. 6.26. Puntbeitel zijaanzicht. Schaal 1:1.

Ook de lepelboor is te interpreteren als algemeen gereedschap voor houtbewerking. De lepelboor is 16.2 cm lang en heeft een ronde doorsnede van 0.6 cm. De guts of boor zelf heeft een diameter van 1.3 cm.

Afb. 6.27. Lepelboor zijaanzicht. Schaal 1:1.

Afb. 6.27a. Tekening lepelboor. Schaal 1:1.

Tot het ketellappersbeslag behoren twee koperen poppen of klinknagels die gebruikt werden om losse reparatiestukken vast te zetten (vnr. 223 en 415). Mogelijk horen de poppen bij een concentratie knipafval van zogenaamd latoenkoper of bronsblik (vnr. 37, 41, 50, 71, 107, 117, 120, 198, 209, 211, 241, 216, 220, 221, 222, 225, 227, 237, 248, 251, 407, 410, 415, 439, 461, 462, 497). Tussen dit afval bevinden zich ook metaalslakken. Het afval kan mogelijk bij een geelgieter of blikslager hebben gehoord. In de Middeleeuwen werd ook het repareren en oplappen van ketels tot het takenpakket van een geelgieter gerekend.

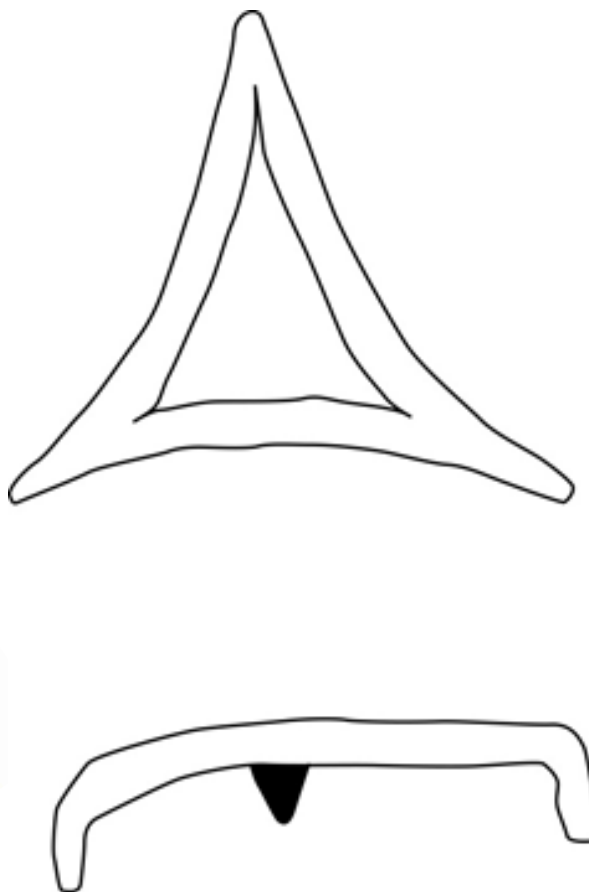
Distributie en transport

Tot de categorie distributie en transport kunnen twee onderdelen van hoefijzers uit de 11de eeuw worden ingedeeld. Het gaat om een sterk geërodeerd fragment met resten van een zogenaamd kalkoen (vnr. 3) en een fragment met daarin nog drie nagelgaten (vnr. 10). Vier nagels met een trapeziumvormige kop kunnen worden gedetermineerd als hoefnagels. Deze hoefnagels zijn kenmerkend voor de 11de eeuw.¹⁸⁶ Tot de uitrusting van een paard behoort ook een grote ronde hanger met oog. De hanger die mogelijk geïnterpreteerd moet worden als pendant van paardentuig is gemaakt van rood koper en van een dun goudlaagje voorzien. Dit goudlaagje was toen het voorwerp uit de bodem kwam op bepaalde plekken te zien. Op de pendant lijken een soort ingevlochten diermotieven zichtbaar te zijn. Het geheel doet sterk denken aan de symboliek die ook door de Vikingen werd toegepast. De pendant dateert uit de 10de-11de eeuw.

Afb. 6.28. Hanger of pendant.

Twee driehoekige ijzeren voorwerpen (vnr. 192 en 215) kunnen gedetermineerd worden als ijskrabben. Dit zijn voorwerpen die met bandjes onder de leren of houten schoenen werden gebonden om zich over het ijs te kunnen begeven zonder uit te glijden. De datering ligt ergens in de 10de-12de eeuw.

Afb. 6.29. Tekening en foto ijskrab.

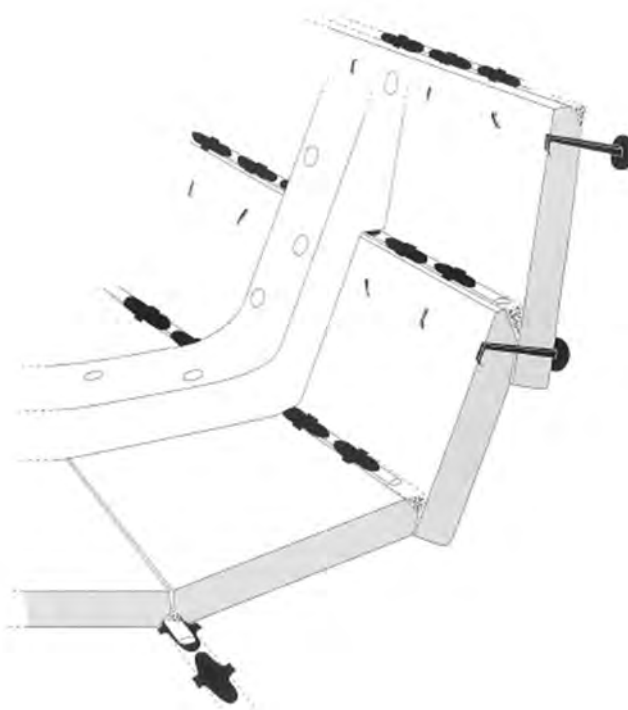
¹⁸⁶ Farley 1976, 250, nr. 12-13, fig. 39; Clark 2004, 86, fig. 63.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Ook vondsten die te maken hebben met schepen worden tot deze categorie gerekend. Belangrijk in dit kader zijn de sintelnagels. In de verschillende ophogingslagen zijn tijdens het archeologisch onderzoek 174 sintels of sintelnagels aangetroffen.¹⁸⁷ Sintelnagels zijn eenvoudige ijzeren krammen die voor het vastzetten van mosbreeuwsel en een moslat waren bedoeld. Door Vlierman is in 1996 een vormontwikkeling opgesteld die bestaat uit drie categorieën en zes typen. De categorieën zijn bepaald aan de hand van de fabricagewijze. Bij categorie I is de basis een min of meer vierkant staafje van 5x5 mm dat plat en aan één kant taps werd uitgesmeed. Ook bij categorie II is het basismateriaal nog steeds het staafje van 5x5 mm, maar werd het uiteinde van het staafje uitgesmeed tot een dikte van circa 1 mm. De rest van de sintelnagel werd tot een peervormig plaatje met een dikte van 0.3 tot 0.5 mm omgevormd. Binnen deze categorie vallen de twee typen C en D die gekenmerkt worden door een verbreed middendeel en behoren tot de eigenlijke sintelvorm. Bij categorie 3 is nog steeds het staafje van 5x5 mm de basis, maar is al meer behendigheid noodzakelijk om tot de sintel te komen. Voor type E geldt dat één staafje nog net voldoende kan zijn, maar voor type F zijn minimaal twee staafjes noodzakelijk. Ook deze beide typen worden gekenmerkt door een ovaal- tot laurierbladvormig middendeel en dunne uitgesmede uiteinden van 0.1-0.2 mm.¹⁸⁸ De aan de Melkmarkt aangetroffen sintelnagels kunnen worden ingedeeld tot de sintelnageltypen A en B van categorie I met een datering tussen 850 en 1250. Het oudste type A, bestaande uit twee varianten A1 en A2 loopt door tot circa 1150. De datering van dit type is gebaseerd op de datering van de begeleidende keramiekvondsten, dendrochronologisch onderzoek van houtresten en incidenteel C14 onderzoek van het mosbreeuwsel.¹⁸⁹ Het type B met de varianten B1 t/m B4 is te dateren tussen 1050 en 1250.

Vooraf de hoeveelheid aangetroffen sintelnagels in het complex is bijzonder in Nederland.¹⁹⁰ Toch blijft het aantal gering als geconstateerd wordt dat in een rivieraakje uit de 10de tot 12de eeuw globaal tussen de 50 en 100 sintels per scheepje zijn verwerkt.¹⁹¹

Interessant is dat tussen de sintelnagels zowel gebruikte als ongebruikte exemplaren zitten. Dit geeft aan dat het in ieder geval niet alleen ging om het demonteren of slopen van schepen, maar dat het ook reparaties of misschien wel volledige nieuwbouw van schepen betrof. In Middeleeuwse steden was het gebruikelijk om hergebruikt hout van schepen in beschoeiingen en/of kaden te verwerken. Ook zullen er op meerdere plekken in de steden werven zijn geweest waar schepen zijn gebouwd. Voor de bouw van dit soort schepen en zelfs nog voor de latere koggen was niet veel meer nodig dan een helling en een grote zware balk met wat takel- of liermateriaal. Archeologisch gezien vinden we hier betrekkelijk weinig van terug.¹⁹²

Afb. 6.30. Sintels in de constructie van het schip.

Bron: Vlierman 1996.

¹⁸⁷ De term sintelnagel heeft in dit geval de voorkeur omdat de term naast de functie ook duidelijk verwijst naar de fabricagewijze. De volgens categorie II en III vervaardigde sintelnagels kunnen al wel worden benoemd als sintels.

¹⁸⁸ Vlierman 1996, 29-30.

¹⁸⁹ Vlierman 1996, tabel I, 56-57. Het C14 onderzoek van het mosbreeuwsel is verricht op de rivieraak uit Utrecht, Waterstraat.

¹⁹⁰ Vlierman omschreef het complex als één van de grootste concentraties ooit opgegraven in Nederland uit deze periode; mondelinge mededeling Karel Vlierman.

¹⁹¹ Mondelinge mededeling Karel Vlierman.

¹⁹² Een fraai voorbeeld is de mogelijke scheepswerf aan de Burgwal (locatie Margaretha) in Kampen. Ook hier werden gebruikte en ongebruikte sintels aangetroffen en andere materialen waaronder een pekton, kuilen met zaagselkrullen, een mogelijke scheepstakel en een groot geteerd mogelijk zeildoek aangetroffen.

Voedselbereiding en consumptie

Messen zijn lastig in te delen omdat ze zowel gebruikt worden voor de voedselbereiding, maar ook als gereedschap kunnen hebben gediend. In het laatste geval vallen de messen eerder onder de categorie ambacht en industrie. Daarnaast was het mes in de Middeleeuwen een persoonlijk bezit dat vaak aan een gordel werd gedragen. In dit geval is gekozen om de messen onder voedselbereiding en consumptie in te delen. Van de meeste messen is alleen het lemmet of juist een deel van het heft bewaard gebleven. Een uitzondering is een compleet mes uit de ophogingslagen in het profiel.

Van een ander mes is alleen een heftbeschermer (vnr. 386) overgebleven. Deze heftbeschermer was aan de bovenzijde voorzien van drie driehoekjes. Aan de onderzijde vormde het de overgang van heft naar lemmet en was het als opschuifheft op de schachtdoorn van het lemmet bevestigd.

Communicatie en overdracht

Tot deze categorie worden betalingsmiddelen, zoals munten, lakenloden en verzegelloden gerekend. Voor de opgraving aan de Melkmarkt zijn vooral de munten uit de ophogingslagen van belang. Deze munten worden daarom hieronder in aparte paragrafen behandeld.

Een denarius van Lodewijk de Vrome

Een zilveren munt van Lodewijk de Vrome (814-840) is van het bekende type met de tekst +HLVDVICVSIMP rond een gevoet kruis en op de keerzijde een tempel en de spreuk +XPISIANARELIGIO (Vnr. 183). Dit type munt is in enorme aantallen geslagen tussen 822/3 en 840 en heeft gecirculeerd tot 864, de periode van Karel de Kale (840-877). De munten zijn geslagen in verschillende steden en kunnen soms aan de hand van stilistische details met eerdere en latere munttypen, de verspreiding en de aantallen vondsten voor 50% worden toegeschreven aan specifieke muntplaatsen. Voor dit type munt zijn dat de plaatsen: Quentovic, Dorestad, Trier, Orléans, Milaan, Venetië, Verdun, Dax, Auxerre, Sens, Melle, Strasbourg, Tours, Paris en mogelijk Maastricht. De munt uit Zwolle behoort tot de groep M1 van Coupland en is geslagen in Melle.¹⁹³

Afb. 6.31. Denarius Lodewijk de Vrome uit Melle.

Muntplaats Melle

Melle is in het begin van de 9de eeuw vermoedelijk de enige zilvermijn in het Karolingische rijk. De verwachting dat er veel munten van dit type zijn geslagen in de periode 820-830 is dan ook groot. De munten zijn voornamelijk toe te schrijven aan deze plaats op basis van stilistische vergelijkingen met eerdere onder Lodewijk de Vrome geslagen munttypen met de muntplaats op de munt en de *Christiana Religio* munten van Karel de Kale die geslagen zijn in Melle. Deze laatste munten bestaan er in drie verschillende typen die van elkaar verschillen in de spreuken en de vorm van de tempels (groot en breed, middelgroot en compact en klein met een steil dak). Hiervan komen weer twee vorm overeen met Christiana religio munten van Pippijn II die worden toegeschreven aan Melle.

Er zijn drie subtypen van *Christiana Religio* munten uit Melle (groep M1). Deze zijn in pure vorm eenvoudig te

¹⁹³ Coupland 2013, 354-356.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

herkennen aan de over het algemeen vierkante tempels met een rechthoekig dak en een duidelijk centraal kruis. De kolomen lopen door tot aan het fronton of in sommige gevallen ook direct het dak. Op latere munten worden de tempels vierkanter weergegeven en er ontstaan geveltoppen aan het uiteinde van de daken. De spreuk is er ook in twee varianten. De oudste variant wordt gekenmerkt door hand gesneden letters vooral herkenbaar aan de lange en smalle E en S. De letters C en O zijn vaak smal en de streep van de D loopt vaak verder dan het einde van de boog. De laatste drie letters IMP leunen achterover. Deze kenmerken zijn identiek aan de *Louis mint-signed Class 2* munten uit Melle wat mogelijk wijst op het feit dat ze voor het eerst geslagen zijn. De munten uit Melle zijn in aantallen goed aanwezig in zuidelijke muntschatten en minder in het noorden. Het grootste percentage is afkomstig van een muntschat uit vermoedelijk Melle zelf. Hiervan waren er 9 van de 10 afkomstig uit de groep M1. In de *Aquitanian hoard* zijn er 6 van groep M1, in *Hermenches Hoard* 20 en in Roermond 20. In ieder geval geven de vondsten van deze munten een indicatie voor een muntslag van enig belang in vooral het zuidelijk deel van het Karolingische Rijk.

Uit de ophogingslaag in put 1(S1001) is een zilveren penning van Utrecht afkomstig. De penning is toe te schrijven aan bisschop Burchard en opvolgers en geslagen in de periode 1100-1150 in Deventer.¹⁹⁴

Een denarius of penning van Egbert II uit Friesland (1068-1090)

Deze penning of denarius (vnr. 477) is geslagen naar voorbeeld van de Simon-Judaspenning van Goslar op naam van Rooms-Koning Hendrik IV (1056-1084). Op de voorzijde van de munt is een gekroond koningsportret, oorspronkelijk voorstellende Rooms-Koning Hendrik IV, afgebeeld. Het portret is omgeven door de tekst +EGBERTVS.

Op de keerzijde zijn de frontale bustes van Simon en Judas met daarboven een kruis afgebeeld. Deze zijde is voorzien van het omschrift +STAVRONI.¹⁹⁵ Dit munttype werd echter geslagen in meerdere plaatsen waaronder Bolsward, Dokkum, Leeuwarden, Oldeberkoop, Winsum en Stavoren.¹⁹⁶

Afb. 6.32. Denarius Egbert II uit Friesland.

Een penning van Burchard (1099-1112)

Deze penning (vnr. 362) is geslagen onder bewind van de bisschop van Utrecht Burchard en opvolgers in de periode (1099-1112).¹⁹⁷ De penning is mogelijk geslagen in Deventer.

Opmerkelijk is de vondst van twee gehalveerde penningen (vnr. 95 en 370).

Afb. 6.33. Een penning van Burchard.

¹⁹⁴ Ilisch 1998, S1-32.

¹⁹⁵ Ilisch 1998, nr. 22.1.

¹⁹⁶ Te Boekhorst 2001, 10.

¹⁹⁷ Ilisch, 1998, nr. 10.31.

Persoonlijke artefacten en kleding

Tot deze categorie worden de fibulae of mantelspelden gerekend. Uit de ophogingslagen (S2000) komt een gegoten bronzen plateauschijffibula die met uitzondering van de naald compleet is (afb. 6.34). De grondplaat heeft een diameter van 1.7 cm en is inclusief het plateau 0.2 cm dik. Het versierde centrum heeft een diameter van 1.2 cm, is dikker en daardoor hoger als een plateau aanwezig. De versiering bestaat uit een gelijkarmig Grieks kruis. Binnen de open ruimte van dit kruis zijn vier cirkels aangebracht. Het kruis en de cirkels waren waarschijnlijk met email ingelegd. Dit email dat aangebracht is in de insnijdingen wordt in de literatuur aangeduid als "Grubenemail". De fibula is in te delen volgens de typologie van Frick tot type 2. Dit type wordt omschreven als groep ronde plateauschijffibulae met een datering tussen circa 800-1050.¹⁹⁸ Het gaat hierbij om een laat type schijffibula.

Afb. 6.34. Ronde plateauschijffibula uit de periode 800-1050 (vnr. 463) Schaal 2:1.

Een andere vondst is een fragment van een muntfibula van lood-tin (afb.6.35). Het gaat om een onderdeel van de buitenrand waar op de voorzijde drie cirkels met parels zijn te zien. De keerzijde bestaat uit filigrainwerk met daarop loodrecht strippen die in verbinding staan met het centrale deel van de fibula. Dit centrale deel zal bestaan hebben uit een munt of nabootsing daarvan. Een vergelijkbare fibula is gevonden in 2014 in Jonkersvaart en maakt onderdeel uit van een vondstcomplex dat getypeerd wordt als Vikingschat. De schat bestaat uit twee zilveren fibulae van filigrainwerk met een centrale munt en een losse Romeinse munt. Beide fibulae worden gedateerd in de negende eeuw. Op basis van de centrale munt in één van de fibulae valt deze datering in ieder geval aan te scherpen tot de periode na 816 na Chr.

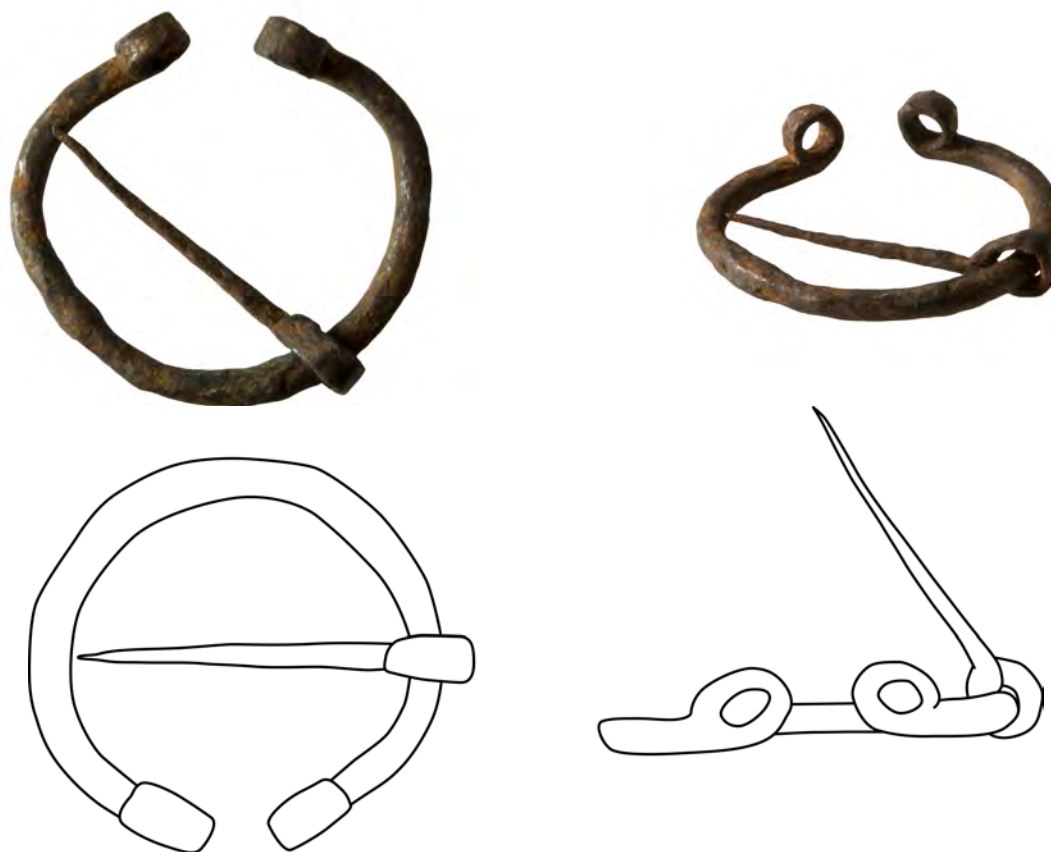

Afb. 6.35. Fragment muntfibula van lood-tin uit de periode 816-900 (vnr. 429).

Tot de categorie hoort ook een ijzeren draadfibula (vnr. 411) van 5.0 cm doorsnede. De fibula is aan de uiteinden voorzien van omgebogen ogen. Dergelijke draadfibulae lijken gebruikelijk te zijn voor de Scandinavische dracht en dateren uit de 9de-10de eeuw.

¹⁹⁸ Frick 1993, 271-272.

✦ Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afb. 6.36. Tekening en foto draadfibula 8de-10de eeuw. Schaal 1:1.

Distributie en transport

Vuursteen wordt in middeleeuwse contexten regelmatig aangetroffen. Meestal gaat het om losse brokken of grote afslagen die waarschijnlijk in combinatie met een vuurslag zijn gebruikt of grote knollen die als bouw-materiaal (vullingsmateriaal of fundering van muren) kunnen zijn gebruikt. Een goed voorbeeld is de in 2006 opgegraven tufstenen muur onder de Grote Markt. Deze muur bestond uit blokken tufsteen gefundeerd op een bed van veldkeien.

Tijdens het onderzoek aan de Melkmarkt in 2015 werd echter een concentratie vuursteenknollen aangetroffen waarop duidelijke gebruikssporen ontbreken. Opvallend was ook de hoeveelheid en de concentratie op één plek. Naar aanleiding van vergelijkbare vondstconcentraties uit Groot-Brittannië en Zutphen wordt een mogelijke verklaring in het gebruik als scheepsballast gezocht.¹⁹⁹ De vuursteenknollen kunnen dan bij het ontmantelen en demonteren van schepen op de oever van de Grote Aa terecht zijn gekomen. Historisch gezien zijn hier ook aanwijzingen voor. Havenplaatsen hadden de beschikking over ballastkantoren waarbij vuursteen naast andere steensoorten expliciet als ballastmateriaal werd vermeld. Ook bestonden er in steden als bijvoorbeeld Stralsund, Danzig en Wismar speciale keuren tegen het dumpen van ballaststenen in havens en waterwegen. In Wismar stond hier zelfs de doodstraf op. Opmerkelijk is ook de vermelding van een ballaster als beroep in historische bronnen uit Hamburg in de periode 1370.²⁰⁰ Verder waren vuursteenknollen op stranden in Engeland en Denemarken veel en makkelijk te vinden. Naast vuursteen werden ook andere grote zwerfkeien en steensoorten gebruikt. De vuursteenvondsten uit de opgraving Melkmarkt kunnen in dit geval dan ook tot de categorie distributie en transport worden ingedeeld.

Spel en recreatie

Een klein leistenen schijfje (vnr. 419) is te determineren als speelschijfje. Het schijfje heeft een afmeting van 3.5 cm in doorsnede.

199 Fermin 2014, 46 en Fermin, Groothedde, Kastelein en Rijs 2016, 59.

200 Mehler 2015, 367-368.

6.6 Been

Uit de opgraving zijn verschillende voorwerpen van been afkomstig die tot verschillende categorieën kunnen worden ingedeeld. De voorwerpen zijn allemaal afkomstig uit de ophogingslagen van de oever van de Grote Aa.

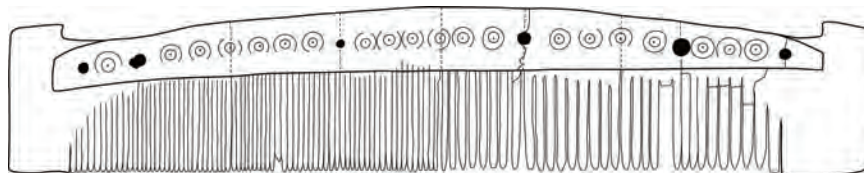
Persoonlijke artefacten en kleding

Uit de ophogingslagen (S1000-1001) komen vier samengestelde kammen die bestaan uit verschillende elementen van bot of gewei (vnr. 420). De tanden van de kam worden gevormd door zes plaatjes bot of gewei waarin de tanden zijn uitgezaagd. De dekplaten zijn vervaardigd uit één stuk been of gewei en door middel van nagels aan de plaatjes van de tanden verbonden. Been was als grondstof eenvoudiger te verkrijgen, terwijl gewei de eigenschap had dat het veel sterker en elastischer was.²⁰¹ Dit was vooral van belang voor de tandplaatjes met de fijne tanden. Veel samengestelde kammen, waaronder de Zwolse exemplaren zijn daarom van gewei gemaakt.

De samengestelde kammen worden in meerdere typen ingedeeld. In Oost-Souburg zijn vier typen onderscheiden:²⁰²

- Steelloos, enkelzijdig met uniforme tanding
- Steelloos, enkelzijdig met grof-fijn verdeling
- Steelloos, dubbelzijdig
- Met steel, dubbelzijdig.

Drie Zwolse samengestelde kammen behoren tot het type steelloos enkelzijdig met grof-fijn verdeling. Hiervan is één kam vrijwel compleet overgeleverd (vnr. 420). De tanden van de kam worden gevormd door 6 plaatjes bot of gewei. De twee eindplaatjes zijn voor een groot deel niet verder uitgezaagd en bezitten daarom weinig tanden. De tandplaatjes worden met behulp van ijzeren nageltjes bij elkaar gehouden door twee met puntcirkelmotieven versierde dekplaten. Slechts enkele tanden zijn afgebroken. Het is niet altijd goed vast te stellen of de samengestelde kammen gemaakt zijn van been of gewei. Van een tweede kam (vnr. 149) missen de tanden, maar is de dekplaat volledig intact. De dekplaat is voorzien van 7 koperen nageltjes. In totaal zijn voor de tanden 10 plaatjes gebruikt. Opmerkelijk is de verhoging of punt op het uiteinde van het laatste tandplaatje. Het andere fragment (vnr. 94) van een steelloos enkelzijdige kam heeft een dekplaat met puntcirkelmotieven.

Afb. 6.37. Complete kam (vnr.420) steelloos enkelvoudig met grof-fijn verdeling. Schaal 1:2.

Een vierde fragment (vnr.316) is afkomstig van een steelloos, dubbelzijdige kam. Alleen het eindplaatje zonder tanden is bewaard gebleven. Het is daardoor helaas niet mogelijk om te achterhalen of ook dit exemplaar een grof-fijn verdeling heeft gehad.

De kammen zijn waarschijnlijk als kant en klare producten aangevoerd. Uit welke streek de kammen komen is helaas niet bekend. Ze kunnen samen met aardewerk en natuursteen geïmporteerd zijn uit het Duitse Rijnland, maar ook aanvoer vanuit Midden-Nederland of Vlaanderen behoort tot de mogelijkheden.²⁰³

201 MacGregor 1985, 23-29.

202 Lauwerier en Van Klaveren 1995, 195.

203 Lauwerier en Van Klaveren 1995, 197.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Ambacht en industrie

In tegenstelling tot de samengestelde kammen zijn naalden vrijwel nooit van gewei gemaakt.²⁰⁴ Voor de hand liggen de pijpbeenderen van grotere zoogdieren zoals rund en varken. De naald (vnr. 413) is 17.5 cm lang en 1.0 cm breed. De versiering bestaat uit een aantal schuine lijnen op de bovenzijde van de naald. De functie van de naald is op dit moment onduidelijk. De gedachten gaan uit naar gebruik in de visserij. De datering ligt ergens in de periode 900-1100.

Afb. 6.38. Complete naald. Schaal 1:2.

Distributie en transport

Uit de ophogingslagen zijn drie benen glissen (vnr. 6, 61 en 285) afkomstig. De glissen zijn vervaardigd van onderbenen van runderen en herkenbaar aan de één of twee bevestigingsgaten en/of de slijtagesporen aan de onderzijde. Twee exemplaren hebben een afmeting van 25 cm (vnr. 61) en 24.5 cm (vnr. 285). Een derde exemplaar is aanzienlijk kleiner met een lengte van 20 cm (vnr. 6). Ook valt op dat deze glis gemaakt is van een bot dat eerst in de lengterichting is doorgezaagd. Hetzelfde geldt ook voor een nog kleiner bot met een lengte van 15cm (vnr. 226). In dit laatste fragment ontbreken ook de bevestigingsgaten. Hierdoor is niet duidelijk of het überhaupt om een glis gaat. Het kan ook een halffabrikaat zijn of een totaal andere functie hebben gehad. Glissen worden gezien als de voorloper van de schaats en zijn daarom ingedeeld tot de categorie distributie en transport.

Afb. 6.39. Glissen. Schaal 1:2.

²⁰⁴ Ulbricht 1978, 56.

6.7 Hout

Interieurinrichting en benodigdheden

In de ophogingslaag en de beschoeiing van de druipstroken is een aantal houten onderdelen aangetroffen die mogelijk te interpreteren zijn als onderdelen van het interieur en mogelijke schepen. Het eerste fragment (S115) bestaat uit vier elzenhouten planken die aan de buitenzijde door een eiken dwarsplank op zijn plaats worden gehouden.²⁰⁵ De vier planken waren aan de dwarsplank bevestigd door wilgenhouten pennen met een diameter van 1 en 1.2 cm. Haaks op de pennen waren eikenhouten wiggen ingeslagen. Het gebruik van deze wiggen voorkwam dat de pen uit het gat van de verbinding kon schieten. De eiken dwarsplank was geprofileerd en mogelijk toegepast in een mes- en veerconstructie (zoals voor wandbeschoei). Opmerkelijk is dat één van de vier elzen plankjes in een schuine richting was geplaatst. Deze schuine plank verradt mogelijk de functie van het geheel. Dergelijke schuine planken worden immers vooral toegepast op deuren of luiken. De schuine planken dienden er dan ook voor om het geheel stevigheid te bieden en in stand te houden.

Afb. 6.40. Fragment van een deur of een luik (S115).

²⁰⁵ Het fragment (S115) is door BIAx onderzocht; Lange 2015.

👉 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Voedselbereiding en Consumptie

Van wilg is een fragment van een mand, wan of korf. In eerste instantie werd gedacht aan een fuik. De weving doet echter eerder vermoeden dat we met een mand, wan of korf te maken hebben.

Afb. 6.41. Fragment van een mand of wan (S158) tijdens de aanleg van het vlak in put 2.

7. Synthese

De pre-stedelijke kern van Zwolle gaat volgens de huidige inzichten terug tot de periode 825-850 en is te koppelen aan het zogenaamde hofstelsel. Dit is de stelling die naar voren komt uit een schets van de stedelijke ontwikkeling van Zwolle tot 1400.²⁰⁶ In deze stelling wordt de nadruk gelegd op een min of meer agrarische oorsprong waarbij sprake lijkt te zijn van drie bewoningskernen Zwolle, Middelwijk en Assendorp. Alle drie bewoningskernen liggen op een oost-west georiënteerde dekzandrug. Op deze dekzandrug zijn op verschillende lokaties archeologische sporen opgegraven. Gedoeld wordt onder andere op de bouwput van voormalig ziekenhuis de Wezenlanden in 1985-1986 en de bouwput van het nieuwe stadhuis en de kelder van het Raadhuis in 1973-1974. Alle archeologische sporen dateren uit de Middeleeuwen en Vroeg Moderne Tijd. Alleen enkele vuursteenartefacten zijn toe te wijzen aan de Prehistorie.²⁰⁷

De middeleeuwse keramiek van bovengenoemde vindplaatsen wordt hoofdzakelijk gedateerd na 825-850 en loopt door tot in de 13de eeuw.²⁰⁸ Alleen op de locatie van het stadhuis in 1973-1974 is door Van Es en Verwers keramiek gedateerd in de periode 675-750.²⁰⁹

Uit het archeologisch onderzoek op de Melkmarkt in 2015 is gebleken dat de onderzoekslocatie ligt op een natuurlijke dekzandrug aan de oever van de Grote Aa. Door bemonstering van een veenlaag in de vulling van de Grote Aa werd duidelijk dat de Grote Aa ontstaan is in een oudere geul die al in de Midden-Bronstijd (1755-1550 BC) aanwezig was. De Grote Aa in Zwolle is volgens Hamming dan ook een oude Vechtloop. Een Vechtloop die na het Atlanticum al als restgeul was overgebleven.²¹⁰ Op de zuidelijke oever van deze geul zijn enkele greppels, een kuil en drie paalkuilen aangetroffen die mogelijk te maken hebben met een erf uit de Midden-Bronstijd. Archeologische sporen van een boerenerf uit de Midden Bronstijd zijn ook aangetroffen op het Eiland in 1990 en de Smeden in 2007. Na een hiaat in de bewoningsgeschiedenis worden er uit de Merovingische periode (600-800 AD) een aantal sporen opgegraven. Het gaat om twee oost-west georiënteerde greppels met kleine paaltjes die parallel lopen aan de latere Grote Aa en een sloot (S107) tussen Voorstraat en de Grote Aa. De greppels hebben waarschijnlijk te maken met erfstructuren op de zuidelijk gelegen dekzandrug. De sloot (S107) vormt een belangrijke perceelsgrens in die periode. Door de aanleg van diepe kelders in de 19de en 20ste eeuw zijn de archeologische sporen van huizen, bijgebouwen en andere erfstructuren hiervan helaas verloren gegaan.

In de Merovingische periode is in het gebied ook veen afgezet. Dit veenpakket met een datering tussen 565-655 AD (S1001, vnr. 99) lag als afzetting over de oudere prehistorische geulen tegen de flank van de dekzandrug. Ook dit veenpakket zal doorsneden zijn geweest door een geul of waterloop die meer ter hoogte van het midden van de huidige Melkmarkt gezocht dient te worden.

Op de flank van de dekzandrug aan de Voorstraat zijn op de licht ontwikkelde podzolbodem twee cultuurlagen (S67 en S73) aangetroffen. Deze lagen bevatten aardewerk en keramiek uit de periode 700-900.

In 10de/11de eeuw zijn op deze veenlaag ophogingslagen aangebracht en is men gestart met het kanaliseren van de latere Grote Aa. De meanders werden afgesneden en de waterloop werd van beschoeiing voorzien. Het terrein is vervolgens geleidelijk verder opgehoogd en ingedeeld in percelen. Aan de kant van De Harmonie richting de Grote Markt lijkt het te gaan om percelen van ca. 7 meter breed. In westelijke richting lijken grotere percelen te liggen met een ligging van 9 meter. Of hier een causaal verband tussen bestaat of sprake is van willekeur is onduidelijk. De aanwezigheid van grote eiken palen verwijst naar de mogelijke aanwezigheid van steigers en kaden (perceel 2-6). Ook lijken er dammen (perceel 1) te zijn aangelegd die deels in het water strekten. In combinatie met het vondstmateriaal lijken we hier te maken te hebben met duidelijke havenactiviteiten. Belangrijke archeologische aanwijzingen voor een haven zijn aan de ene kant de aangetroffen palen en houtstructuren en aan de andere kant het vondstmateriaal. Dit vondstmateriaal bestaat vooral uit een grote hoeveelheid importkeramiek (52,9%), ongebruikte sintelnagels en restanten van scheepsballast. Deze activiteiten in de 10de/11de eeuw zijn niet alleen beperkt gebleven tot het onderzoeksgebied, maar hebben zich over een groter gebied uitgestrekt. Een fraai voorbeeld is de vondsten van enkele forse houten palen onder Grote Markt 3-5 met een dendrochronologische datering van 1033-1034 AD. Ook de al eerder genoemde datering van delen van perceelgrenzen en/of beschoeiingen onder het Stedelijk Museum Zwolle kon rond 1064 AD worden gedateerd.²¹¹ Uit het archeologisch onderzoek en het historisch bronnenmateriaal valt af te leiden dat de haven in de loop der eeuw geleidelijk naar de monding van de Grote Aa en het Zwartewater is geplaatst. Zo ligt de

206 Klomp en Clevis 2015, 65.

207 Losse vondsten na egalisatie bouwput ziekenhuis de Wezenlanden; Dikken 1989, 27.

208 Klomp en Clevis 2015, 39-42.

209 Van Es en Verwers 1980.

210 Hamming 2010.

211 Clevis z.j. 23-27.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

haven in de 15de eeuw op het Rodetorenplein aan de monding van de Grote Aa.

Naast havenactiviteiten zijn er zoals vermeld ook sporen van ambachten in deze periode aangetroffen. Aan de zijde van de Voorstraat bestaan aanwijzingen voor een leerlooier uit de periode 1025-1155. De leerlooier manifesteerde zich door een laag run in een perceelsloot. Aan de zijde van de Melkmarkt meer richting het water zijn sporen opgegraven die verband houden met een geelgieter, blikslager of ketellapper uit de periode 1025-1155. De geelgieter, blikslager of ketellapper is te koppelen aan de brandlaag (S1001, vnr. 389 en 392) en de vondsten van knipafval in de ophogingslagen. Door de vondst van ongebruikte sintelnagels kon verder worden vastgesteld dat er aan schepen is gewerkt. Het gaat dan om kleine rivieraken die als platbodem over kleine rivieren konden varen.

Naast de vondsten die gekoppeld kunnen worden aan ambachten is ook een aantal andere bijzondere vondsten gedaan. Noemenswaardig zijn de munten en penningen, waaronder de denarius geslagen in Melle in Frankrijk, de vergulde hanger of pendant met diermotieven en de ijzeren draadfibula die behoort bij een Scandinavische dracht. Vooral de hanger en deze laatste fibula bieden interessante perspectieven en wijzen misschien wel op de aanwezigheid van Vikingen in Zwolle. Geen rare gedachte als we beseffen dat de Vikingen ook in Deventer en Zutphen zijn geweest en daar zelfs flink hebben huisgehouden.

De nederzetting Zwolle ligt op een langgerekte oost-west georiënteerde dekzandrug gericht op de Grote Aa. De exacte grootte van deze nederzetting is onbekend. Zo is niet duidelijk of de nederzetting zich zowel zuidelijk als noordelijk van de Grote Aa bevindt. Het merendeel van de archeologische sporen en het vondstmateriaal is aangetroffen op de zuidelijke oever van de Grote Aa. Toch zijn ook ten noorden van de Grote Aa vondsten aangetroffen uit de 10de-11de eeuw. Het gaat hierbij om een handvol scherven op de locatie tussen Diezerstraat en Spoelstraat (1984), enkele scherven uit de bouwput van de Hema Diezerstraat-Nieuwstraat (1975-1985), en een scherf onder de kelder van Diezerstraat 14 (2004).²¹² De nederzetting uit de 10de-11de eeuw zal vrijwel volledig hebben bestaan uit houten huizen. Mogelijk is alleen de St. Michaëlskerk in tufsteen uitgevoerd. De nederzetting krijgt in 1230 stadsrechten en ontwikkelt zich vanaf dat moment als een echte stad. Een stad die volgens de kronieken in 1324 geteisterd werd door een grote stadsbrand. Dit geeft in ieder geval aan dat een groot deel van de stad nog in hout op was getrokken. Interessant is in dit kader te visualiseren hoe de stad en dan met name de houten huizen eruit hebben gezien. Archeologische gegevens uit de periode vóór 1324 zijn schaars. Alleen tijdens het archeologisch onderzoek op het Rodetorenplein in 2005 en 2007 zijn sporen van houten huizen aangetroffen. Het gaat om drie huizen die hebben bestaan uit een constructie van eikenhouten staanders gefundeerd op liggende houten plankjes. Een funderingsprincipe dat ook uit Rotterdam bekend is. Van de Zwolse staanders zijn meerdere dendrochronologische dateringen genomen die allemaal uitkomen op 1243 AD. De drie huizen lagen op percelen die begrensd werden door sloten. Hetzelfde fenomeen was ook op de Melkmarkt te zien.

De oudste huizen in het onderzoeksgebied dateren van na 1330. Van deze stenen huizen konden alleen aan de Melkmarkt sporen worden teruggevonden. Deze sporen bestonden uit diepe sleuven met afwisselende lagen zand en klei (spekkoekgelaagdheid) waarop stenen trapsgewijze funderingen zijn aangelegd. Een fenomeen dat ook tijdens de opgraving onder het huidige Stedelijk Museum Zwolle in 2005 is aangetroffen en in de 19de eeuw nog steeds wordt toegepast.²¹³

Van de opgegraven huizen kon niet worden vastgesteld of deze allemaal kelders hebben gehad. Door bouwhistorisch onderzoek van de panden Melkmarkt 7 en 9 kon worden vastgesteld dat Melkmarkt 9 als casco uit kort na 1391 dateert.²¹⁴ In dit pand werd een gemeenschappelijke bouwmuur met balklaag van moer- en kinderbinten en een ribloze kelder met kruisgewelven aangetroffen. De gemeenschappelijke bouwmuur was op de eerste verdieping opgebouwd uit drie spaarbogen. Het dunnere muurdeel in het midden van de spaarbogen vormt het bewijs voor de functie van een gemeenschappelijke bouwmuur. Dergelijke gemeenschappelijke muren boden een aantal voordelen. Een belangrijk voordeel was niet alleen het benutten van de maximale ruimte binnen het huis, maar ook de lagere bouwkosten. Uit de middeleeuwse keuren van Zwolle blijkt namelijk dat de buurman mee moest betalen aan de bouw van de muren voor het deel dat ook hij gebruikte. Uit het bouwhistorisch onderzoek van de bouwmuur blijkt dat alleen het achterste deel met spaarbogen was uitgevoerd. Het voorste deel was massief en voorzien van een bakstenen kloostervenster. Mogelijk stond links naast Melkmarkt 9 een veel lager en ondiep huis.

De keldergewelven rustten op kolommen van Bentheimer zandsteen die versierd waren met biljoenen en kapelletjes. De bouwmuur wees op een huis met één of meerdere verdiepingen. Belangrijk bewijs hiervoor was

212 Klomp en Clevis 2015, 41 en 48.

213 Eigen waarneming M. Klomp en mondelinge mededeling H. van Enkevoort, gemeente Nijmegen.

214 Boer 2015, 7.

de aanwezigheid van een bakstenen kloostervenster op de eerste verdieping aan de voorzijde van het huis. De kelder is bij de sloopwerkzaamheden gespaard en is in de ondergrond bewaard gebleven.

Het pand Melkmarkt 7 is op basis van een dendrochronologische datering van enkele eiken balken van de eerste en tweede verdieping gebouwd kort na 1405. De balklagen zijn in de zijmuur met spaarbogen van Melkmarkt 9 gehakt. In het huis Melkmarkt 7 is geen kelder aangetroffen. In de 17de eeuw zijn in beide panden de balklagen aangepakt en zijn de samengestelde balklagen van moer- en kinderbinten vervangen door eenvoudige balklagen.²¹⁵ In de 19de eeuw is het huis Melkmarkt 7 met een verdieping verhoogd. Ook de kap van Melkmarkt 9 werd vervangen door een rondhouten sporenkap versterkt met A-spanten met kreupele stijlen. Ook de voorgevels van beide panden zijn in de 19de eeuw vernieuwd. Het moderniseren van de voorgevels is gebruikelijk, de voorgevel was immers aan mode onderhevig en ook voor de functie van een bepaald pand van belang.

Onder het pand Melkmarkt 7 zijn tijdens het archeologisch onderzoek twee beerputten aangetroffen. De jongste beerput (S148-149) bevatte materiaal uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Dit vondstmateriaal is te koppelen aan de historische gegevens en zal afkomstig zijn van de in 1879 gevestigde winkel in horloges, goud- en zilverwerken, bijouerieën van horlogemaker E. Merjenberg. Deze Merjenberg verhuist in 1897 naar het pand F1467 (Melkmarkt 11)

Uit het archeologisch onderzoek naar de muren van de voorgevels van de panden Melkmarkt 1-3-5 blijkt duidelijk dat onder de latere gevelmuren en kelderfunderingen nog oudere muren bewaard zijn gebleven. Hieruit valt net als bij Melkmarkt 7 en 9 af te leiden dat er sprake is van een fasering van de verschillende panden met gebruikmaking van gemeenschappelijke muren. De panden Melkmarkt 1-3-5, drie bestaande middeleeuwse casco's zijn in 1927 vervangen door een nieuw bankgebouw dat in opdracht van de "Geldersche Kredietvereniging" is ontworpen door architect G.L. van Straaten.

Ook een groot deel van de andere panden was al aan het eind van de 19de en begin 20ste eeuw vervangen door nieuwbouw. In 1899 worden de percelen F1456a, 1456 en 1457 door de firma Heins verbouwd tot kledingmagazijn. Heins verkoopt het in 1934 aan firma Tijl. Deze firma is grotendeels verantwoordelijk voor de totale nieuwbouw en ontwikkeling van het onderzoeksgebied. Gestart op Melkmarkt 15 in 1777 breidde het bedrijf zich geleidelijk uit. In 1906 werden al enige herenhuisen en het eerste, van de toen aanwezige drie cafétjes, opgekocht en vervangen door een nieuw gebouw van de Amsterdamse architect Ouendag. Dit gebouw was gemaakt van gladde rode baksteen met grijze zandsteen banden. Door modernisering in de drukkerijwereld kwamen er in deze periode rotatiepersen, snijmachines, snellere boekdrukpersen en deden in 1909 de eerste zetmachines hun intrede. Het bedrijf groeide snel en werd uiteindelijk ondergebracht in de NV. Erven J.J. Tijl. In 1968 verdween het bedrijf naar het industrieterrein en werden er plannen gemaakt voor grootschalige nieuwbouw in het plangebied. In 1970 werd gestart met de bouw van het betongebouw van de Boerenleenbank. Architect was W. Geytenbeek uit Emmeloord. Later werd deze bank overgenomen door de RABO bank. Samen met de ABN bank in het gebouw van G.L. van Straaten was het complex vanaf dat moment bij de Zwollenaren beter bekend als de Melkmarkt, Bankenlokatie.

²¹⁵ Boer 2015, 12.

 Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

8. Conclusie

De opgraving aan de Melkmarkt in 2015 is van groot belang voor de geschiedenis en ontwikkeling van de stad Zwolle. Voor het eerst in een tijdsperiode van meer dan 30 jaar archeologisch onderzoek in Zwolle kon de zuidoever van de Grote Aa over meerdere percelen worden onderzocht.

Al eerder in 2005 had een klein onderzoek op de locatie van de nieuwbouw van het Stedelijk Museum Zwolle plaatsgevonden. Dit onderzoek in 2005 leverde een groot aantal perceelsgrenzen op. De datering van deze perceelsgrenzen die bestaan uit dikke rijen vertikaal in de grond gedreven aangepunte palen, kon op basis van dendrochronologisch onderzoek worden bepaald in 1064 AD. Van groot belang was ook de constatering dat er sprake was van individuele, perceelsgebonden ophogingen. De percelen lagen op de flank van een dekzandrug waarbij van Melkmarkt richting Voorstraat een verval van minimaal één meter kon worden vastgesteld. De onderste ophogingslagen direct op het natuurlijke dekzand bevatte materiaal uit de 11de eeuw. Het ophogingspakket uit de 11de/12de eeuw liep door tot één meter onder het maaiveld. Daarop lagen ophogingslagen met vondstmateriaal uit de 13de en 14de eeuw. In deze bovenste ophogingslagen waren sleuven gegraven gevuld met afwisselende laagjes zand en klei (speklagen). Deze sleuven waren bedoeld als ingraving of funderings-sleuf van stenen huizen.

Tijdens het onderzoek in 2015 werd een zelfde opbouw aangetroffen als tijdens het onderzoek in 2005. Belangrijk verschil was echter wel dat de oudste ophogingslagen verder teruggingen dan de 11de eeuw en vondstmateriaal bevatte dat in de 10de eeuw kon worden gedateerd. Ook kon in 2015 de natuurlijke ondergrond worden gedocumenteerd (Onderzoeksvraag Thema 12) en lag de onderzoeksklocatie dichterbij de kern van de Grote Aa. Hierdoor kon belangrijke informatie over de Grote Aa worden ontleend. Eén van de belangrijkste constateringen is het feit dat de Grote Aa een meanderend karakter heeft gehad en later verschillende keren is recht getrokken. Eén van deze meanders in het onderzoeksgebied kon worden gedateerd in de Midden Bronstijd (1755-1550 BC). Deze meander is in ieder geval vanaf de 10de eeuw opgevuld en buiten gebruik geraakt. De Grote Aa liep op dat moment al verder noordelijk onder de huidige Melkmarkt. De onderzoeksklocatie ligt dan ook in het dal van een oude Vechtloop op de noordflank van een natuurlijke dekzandrug. De bodem van deze dekzandrug bestaat uit een licht ontwikkelde podzolbodem. Op deze dekzandrug is in ieder geval al vanaf de Midden Bronstijd gewoond.

De vroegste ontwikkeling van Zwolle (Onderzoeksvraag Thema 13) lijkt vooral in de 10de-12de eeuw plaats te hebben gevonden. Tijdens het onderzoek in 2015 zijn wel twee greppels en een sloot uit de Merovingische Periode (600-800 AD) aangetroffen, maar was het vondstmateriaal uit die periode slechts marginaal aanwezig. Op basis van de sporen en het vondstmateriaal valt dan ook geen uitspraak over de ontwikkeling van de stad in deze periode te doen.

Langs deze Grote Aa zijn in de 10de-12de eeuw beschoeiingen aangelegd die bestonden uit zware eiken palen. Of deze beschoeiingen ook voorzien waren van steigers is aannemelijk, maar helaas niet 100% aantoonbaar. Het visualiseren van de aangetroffen sporen en houtconstructie is een complexe zaak. Zo kunnen houtconstructies zoals we hebben gezien (Hoofdstuk Sporen en structuren) deel uit hebben gemaakt van steigers, kaden, dammen, perceelgrenzen, wegdekken, gebouwen etc.

Over de omvang, functie en ruimtelijke structuur van de nederzetting Zwolle uit de 10de-11de eeuw (Onderzoeksvraag Thema 14) is door het archeologisch onderzoek veel informatie boven water gekomen. Zo lijkt Zwolle in deze periode inderdaad een haven te hebben gehad. Deze haven lag aan de Grote Aa en was in ieder geval aanwezig op de zuidelijke oever van de Grote Aa. De omvang van de haven kon niet worden vastgesteld. Het grote aandeel importkeramiek (52,9 %) lijkt duidelijk te wijzen op een handelscomponent en vormt het bewijs dat Zwolle in deze periode deel uitmaakte van een handelsnetwerk. Het handelsnetwerk waar ook Tiel, Deventer, Utrecht en andere plaatsen deel van uitmaakten. De nederzetting Zwolle ligt op een lang-gerekte oost-west georiënteerde dekzandrug gericht op de Grote Aa. De omvang is lastig te bepalen. Net als in Den Bosch lijkt de haven niet alleen een gebied van overslag van goederen te zijn geweest, maar werden er ook ambachten uitgeoefend (Onderzoeksvraag Thema 17). In Zwolle zijn aanwijzingen voor een leerlooier, geelgieter, blikslager of ketellapper uit de periode 1025-1155 aangetroffen. De leerlooier manifesteerde zich door een laag run in een perceelsloot. De geelgieter, blikslager of ketellapper is te koppelen aan de brandlaag (S1001, vnr. 389 en 392) en de vondsten van knipafval in de ophogingslagen. Door de vondst van ongebruikte sintelnagels kon verder worden vastgesteld dat er aan schepen is gewerkt. Het kan gaan om bouw van kleine schepen en/of reparatie. Interessant is in dit kader ook de concentratie vuursteenknollen die als ballast moet hebben gediend en later is gebruikt ter versteviging van de oevers van de Grote Aa en enkele houten onderdelen van afgedankte schepen. De brandlagen (S1001, vnr. 389 en 392) wijzen op de aanwezigheid van houten

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

werkplaatsen (Onderzoeksvraag Thema 19). Ook een deel van een mogelijke staander met vlakke onderzijde is te interpreteren als onderdeel van een bijgebouw. Al deze gebouwen stonden langs de oever van de Grote Aa op percelen waarvan het huis stond aan de Voorstraat. De percelen waren van elkaar gescheiden door sloten of druipstroken die als afwatering werden gebruikt. Binnen de percelen zijn verschillende palenrijen en structuren aangetroffen die mogelijk afkomstig kunnen zijn van dammen (perceel 1) of steigers of kaden (perceel 2-6). Door het ontbreken van de bovenste meters van het bodemarchief is dit niet met zekerheid te zeggen. Van de huizen zelf aan de Voorstraat kon door de aanleg van diepe kelders in de 20ste eeuw niets meer worden vastgesteld. In de 10de-12de eeuw zullen deze huizen van hout zijn geweest. Pas na de stadsbrand in 1324 vond de verstening van de stad (Onderzoeksvraag Thema 15) plaats. Door de aanleg van diepe kelders in de 19de en 20ste eeuw zijn de sporen van houten huizen in dit deel van de stad niet meer bewaard gebleven. De eerste aanwijzing voor stenen huizen dateren uit 1330 (Onderzoeksvraag Thema 19). In deze periode werden aan de Melkmarkt voor het eerst stenen huizen gebouwd. Deze huizen waren gefundeerd op funderingsleuven met een spekkoekgelaagdheid. Het is niet bekend of de huizen aan de Melkmarkt allemaal kelders hebben gehad en of deze kelders ook uit de beginperiode dateren. Aan de hand van archeologisch onderzoek lijkt de hypothese opgevat te kunnen worden dat de kelders later aan de huizen zijn toegevoegd. Uit bouwhistorisch onderzoek van Melkmarkt 7 en 9 blijkt dat het huis Melkmarkt 9 in de 14de eeuw al voorzien was van één of twee verdiepingen. De linker bouwmuur van Melkmarkt 9 was een gemeenschappelijke bouwmuur. Mogelijk stond links naast Melkmarkt 9 een veel lager en ondiep huis. De eiken balklaag van Melkmarkt 9 is gedateerd kort na 1391 AD. Mogelijk dateert ook de kelder met ribloze kruisgewelven op Bentheimer zandsteen kolommen uit deze periode. Een groot deel van de panden is later verbouwd en vooral van verdiepingen voorzien. In de 19de eeuw zijn verder veel gevels vernieuwd en vervangen. De panden Melkmarkt 1-3-5 zijn in 1927 vervangen door een nieuw bankgebouw. Veel van deze huizen zijn tot in de 20ste eeuw als casco blijven bestaan. De laatste huizen zijn zelfs in 2015 pas gesloopt. Bij deze huizen hoorden ook afvalcomplexen (onderzoeksvraag Thema 20). Door de diepe verstoringen in de 19de en 20ste eeuw zijn maar weinig afvalcomplexen aangetroffen onderzocht. Twee beerputten (S29 en S75-76) bevatten materiaal uit de periode 1400-1625 en zijn als complex behandeld.

Het archeologisch onderzoek in 2015 heeft vooral veel informatie opgeleverd over de 10de-11de eeuwse nederzetting Zwolle. Belangrijk hierbij is het overzicht van de ruimtelijke indeling van de nederzetting die tot uiting kwam in de perceelsindeling. Een perceelsindeling die deels al tot de Merovingische periode teruggaat. Op deze percelen zijn in de ophogingslagen veel vondsten gedaan die een duidelijke verwijzing vormen naar ambachten en een handelscomponent van deze nederzetting. Onder deze vondsten zitten zelfs bijzondere zaken die verwijzen naar bepaalde etnische groepen die actief zijn geweest in de stad. Met enige voorzichtigheid is het op basis van de vondsten zelfs niet uit te sluiten dat ook de Vikingen de nederzetting Zwolle hebben bezocht. Toekomstig onderzoek zou hopelijk meer informatie kunnen opleveren over deze interessante duistere periode in de geschiedenis van onze stad.

Figurenlijst

Afbeelding	Omschrijving	Bronvermelding
Afbeelding 1.1:	Topografische kaart (Top 10) met de locatie van het onderzoeksgebied.	H. Wassink, 2018.
Afbeelding 1.2:	Certificaat van de BRL SIKB 4000.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 2.1:	Westprofiel put 1 met onderin de geul.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 2.2:	Aanzet geul in een deelprofiel tussen de twee betonpoeren van de Boerenleenbank uit 1970. Op de achtergrond is de funderingsleuf met speklagen in het westprofiel van put 1 zichtbaar.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 2.3:	Locatie profielopnamen met daarin de loop van de geul uit de Midden Bronstijd (2000-1600 v. Chr.).	H. Wassink, 2018.
Afbeelding 3.1:	Uitsnede Archeologische Waarderingskaart Zwolle met daarop het onderzoeksgebied met een waarde van 50% en 100%.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 4.1:	Overzicht kadastrale grenzen uit 1832.	H. Stout, 2017.
Afbeelding 4.2:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 12 December 1856.	PO & Z courant x-x-2222
Afbeelding 4.3:	Hulpkaart uit 1936.	Kadaster
Afbeelding 4.4:	Hulpkaart uit 1878.	Kadaster
Afbeelding 4.5:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Oktober 1842.	PO & Z courant 07-10-1842.
Afbeelding 4.6:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 14 Juni 1913.	PO & Z courant 14-06-1913.
Afbeelding 4.7:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Maart 1934.	PO & Z courant 07-03-1934.
Afbeelding 4.8:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 27 April 1827.	O courant 27-04-1827.
Afbeelding 4.9:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 22 Februari 1870.	PO & Z courant 22-02-1870.
Afbeelding 4.10:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 5 December 1828.	O courant 23-12-1828.
Afbeelding 4.11:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 5 December 1866.	PO & Z courant 05-12-1866.
Afbeelding 4.12:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 November 1898.	PO & Z courant 21-11-1898.
Afbeelding 4.13:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 19 Mei 1826.	O courant 19-05-1826.
Afbeelding 4.14:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 10 April 1868.	PO & Z courant 10-04-1868.
Afbeelding 4.15:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 29 Juli 1895.	PO & Z courant 29-07-1895.
Afbeelding 4.16:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Juli 1916.	PO & Z courant 16-07-1916.
Afbeelding 4.17:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Augustus 1848.	PO & Z courant 04-08-1848.
Afbeelding 4.18:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 10 Januari 1857.	PO & Z courant 10-01-1857.
Afbeelding 4.19:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 01 September 1887.	PO & Z courant 01-09-1887.
Afbeelding 4.20:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 18 Mei 1899.	PO & Z courant 18-05-1899.
Afbeelding 4.21:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 22 April 1896.	PO & Z courant 22-04-1896.
Afbeelding 4.22:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 20 Maart 1818.	O courant 20-03-1818.
Afbeelding 4.23:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 01 Mei 1829.	O courant 01-05-1829.
Afbeelding 4.24:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 18 Februari 1887.	PO & Z courant 18-02-1887.
Afbeelding 4.25:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 8 Oktober 1908.	PO & Z courant 08-10-1908.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afbeelding	Omschrijving	Bronvermelding
Afbeelding 4.26:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Oktober 1924.	PO & Z courant 27-10-1924.
Afbeelding 4.27:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 30 April 1928.	PO & Z courant 30-04-1928.
Afbeelding 4.28:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 23 November 1832.	O courant 23-11-1832.
Afbeelding 4.29:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 17 April 1835.	O courant 17-04-1835.
Afbeelding 4.30:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 11 Februari 1840.	O courant 11-02-1840.
Afbeelding 4.31:	Artikel uit Nederlandsche Staatscourant 31 Oktober 1842.	NL Staatscourant 31-10-1842.
Afbeelding 4.32:	Artikel uit Algemeen Handelsblad 1 Maart 1858.	Alg Handelsblad 01-03-1858.
Afbeelding 4.33:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Mei 1875.	PO & Z courant 3-05-1875.
Afbeelding 4.34:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 20 April 1900.	PO & Z courant 30-04-1900.
Afbeelding 4.35:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 24 September 1902.	PO & Z courant 30-04-1902.
Afbeelding 4.36:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Juli 1855.	PO & Z courant 27-07-1855.
Afbeelding 4.37:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Maart 1903.	PO & Z courant 04-03-1903.
Afbeelding 4.38:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Februari 1916.	PO & Z courant 04-02-1916.
Afbeelding 4.39:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 November 1865.	PO & Z courant 03-11-1865.
Afbeelding 4.40:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 November 1885.	PO & Z courant 04-11-1885.
Afbeelding 4.41:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 24 Februari 1891.	PO & Z courant 24-02-1891.
Afbeelding 4.42:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Juni 1871.	PO & Z courant 07-06-1871.
Afbeelding 4.43:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Juli 1899.	PO & Z courant 03-07-1899.
Afbeelding 4.44:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 2 Oktober 1915.	PO & Z courant 02-10-1915.
Afbeelding 4.45:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Augustus 1924.	PO & Z courant 16-08-1924.
Afbeelding 4.46:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 19 Oktober 1832.	O courant 19-10-1832.
Afbeelding 4.47:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 16 Mei 1862.	PO & Z courant 16-05-1862.
Afbeelding 4.48:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 Augustus 1897.	PO & Z courant 21-08-1897.
Afbeelding 4.49:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 Augustus 1899.	PO & Z courant 17-08-1899.
Afbeelding 4.50:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 05 Juni 1919.	PO & Z courant 05-06-1919.
Afbeelding 4.51:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 31 December 1919.	PO & Z courant 31-12-1919.
Afbeelding 4.52:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 September 1931.	PO & Z courant 17-09-1931.
Afbeelding 4.53:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 6 December 1934.	PO & Z courant 06-12-1934.
Afbeelding 4.54:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 14 Juli 1837.	O courant 14-07-1837.
Afbeelding 4.55:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 19 April 1850.	PO & Z courant 19-04-1850.

Afbeelding	Omschrijving	Bronvermelding
Afbeelding 4.56:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 2 September 1909.	PO & Z courant 02-09-1909.
Afbeelding 4.57:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 28 April 1911.	PO & Z courant 28-04-1911.
Afbeelding 4.58:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 27 Maart 1915.	PO & Z courant 27-03-1915.
Afbeelding 4.59:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 1 Mei 1919.	PO & Z courant 01-05-1919.
Afbeelding 4.60:	Artikel uit de Overijsselsche courant van 18 Juni 1830.	O courant 18-06-1830.
Afbeelding 4.61:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 3 Juni 1868.	PO & Z courant 03-06-1868.
Afbeelding 4.62:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 26 Februari 1906.	PO & Z courant 26-02-1906.
Afbeelding 4.63:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 7 Maart 1934.	PO & Z courant 07-03-1934.
Afbeelding 4.64:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 4 Februari 1858.	PO & Z courant 04-02-1858.
Afbeelding 4.65:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 11 Februari 1859.	PO & Z courant 11-02-1859.
Afbeelding 4.66:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 17 Januari 1876.	PO & Z courant 17-01-1876.
Afbeelding 4.67:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 29 Oktober 1917.	PO & Z courant 29-10-1917.
Afbeelding 4.68:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 26 September 1924.	PO & Z courant 26-09-1924.
Afbeelding 4.69:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 21 Oktober 1871.	PO & Z courant 21-10-1871.
Afbeelding 4.70:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 15 December 1873.	PO & Z courant 15-12-1873.
Afbeelding 4.71:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 6 November 1911.	PO & Z courant 06-11-1911.
Afbeelding 4.72:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 1 December 1923.	PO & Z courant 01-12-1923.
Afbeelding 4.73:	Artikel uit de Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant van 12 Juli 1928.	PO & Z courant 12-07-1928.
Afbeelding 5.1:	Overzichtsfoto met op de voorgrond tussen de sjalons de loop van de oude geul uit de Midden Bronstijd.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.2:	Faseringskaart met de drie verschillende perioden.	H. Wassink, 2018.
Afbeelding 5.3:	Coupe van perceelsloot (S74 en S107). Met onderin S74 de verkitte bruine laag (S74).	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.4:	Schematische tekening.	Sarfati 2007.
Afbeelding 5.5:	Detail druipstrook met ook duidelijk de donkere insteek van de mogelijke sloot of greppel tussen de houtconstructies.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.6:	Foto tussen Sahara en Swolsch Café.	Google maps 2018.
Afbeelding 5.7:	Verschiede ophogingslagen in het vlak. De lagen worden doorsneden door een bakstenen beerput.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.8:	Dezelfde lagen maar nu in een dwarsprofiel over het perceel.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.9:	Staander ligger constructies in een oost west richting dwars op het perceel.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.10:	Noordprofiel put 2 met daarin duidelijk de lage terp met een breedte van een gemiddeld perceel.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.11:	Foto van de brandlagen die zijn waargenomen in het profiel.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.12:	Indeling percelen en het verloop van de Grote Aa.	H. Wassink, 2018.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Afbeelding	Omschrijving	Bronvermelding
Afbeelding 5.13:	Overzicht palenrijen en stander ligger constructies haaks op de perceelgrens. Op de achtergrond is de 14de eeuwse funderings-sleuf met spekkoekgelaagdheid zichtbaar.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.14:	Overzicht staander ligger constructie tussen ophogingsfase 1 en 2.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.15:	Afbeelding druipstrook tussen perceel 2 en 3.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.15a:	Overzicht percelering put 1.	H. Wassink, 2018.
Afbeelding 5.16:	Afbeelding constructie van mogelijke steiger of kade (S128 en 156) op perceel 6.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.16a:	Overzicht percelering put 2.	H. Wassink, 2018.
Afbeelding 5.16b:	Overzicht zuidelijke deel van de put. In de afbeelding bij 1 restant van bakstenen funderings-sleuf en bij 2 een restant van een verzakt bijgebouw.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.16c:	Overzicht funderings-sleuven aan de voorzijde van de Melkmarkt.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.17:	Noordprofiel met verschillende fasen van de voorgevel.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.18:	Noordprofiel met daarop de aanzet van de trap (5).	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.19:	Westprofiel put 2 hierop zijn de muren zichtbaar van de beerkelder (S148-149).	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.20:	Op de voorgrond de kelder van F1465 met op de achtergrond de beerput van F1464.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.21:	Overzicht constructie beerput. Met links een aantal vondsten uit de beerput (S148-S149).	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.22:	Overzicht van de kadastrale minuut met de sporen uit deze periode.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 5.23:	Combinatie van drie profielen het vormt een beeld vanaf de Voorstraat zijde richting de Melkmarkt.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.1:	Verdeling exemplaren keramiek aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.1a:	Pingsdorf tuitpot aangetroffen tijdens het aanleggen. Schaal 1:4.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.2:	Tuitpot Andenne aardewerk.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.3:	Vergelijking tussen import aardewerk met lokaal aardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.3a:	Tekeningen van de randscherven schaal 1:2.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.3b:	Tuitpot. Schaal 1:3.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.3c:	Tekening en foto van de randscherf schaal 1:2.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.4:	Tekening schoen type M.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.5:	Enkele vondsten uit de beerput. Bovenste rij van links naar rechts: w-kop-1, r-kop-1, s-kan-9. Onderste rij van links naar rechts: r-pis-1, m-bor-5, w-kop-NN.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.6:	Zijaanzicht van de cuppa van de kelk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.7:	Zijaanzicht van de standvoet van de kelk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.8:	Zijaanzicht en bovenaanzicht van houten kom	
Afbeelding 6.9:	Detail uit schilderij van Pieter Brueghel de Oude.	
Afbeelding 6.10:	Zijaanzicht van de houten kandelaar inclusief een röntgen opname.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.11:	Vergelijkbare kam gevonden in Den Bosch	
Afbeelding 6.11a:	Werra Bord met jaartal 1603. Schaal 1:3.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.12:	Eikenhouten duig uit houtcluster vnr. 98 (16MZ00221) met ingekerfde letter 'D' en wijnroedersmerk? Einddatering kapjaar ná 1486 ± 6 met een geografische herkomst in het Balticum.	
Afbeelding 6.13:	Schets van een schoen met zijsluiting. Bron: Volken 2014, 349, cat. no. 21.07.	Volken 2014, 349, cat. no. 21.07.
Afbeelding 6.14:	Conus Geographus	
Afbeelding 6.15:	Balthasar van der Ast, Fruitstillven met schelpen en een tulp, 1620, Mauritshuis.	
Afbeelding 6.16:	Tekening schoen Dommelen – Y.	
Afbeelding 6.17:	Schets van Dommelen – Y schoen.	

Afbeelding	Omschrijving	Bronvermelding
Afbeelding 6.18:	Schets van schoen type St. Aldates – J.	
Afbeelding 6.19:	Schets van schoen type Lund – Z.	
Afbeelding 6.20:	Schets van schoen type Gdansk-Z.	
Afbeelding 6.21:	Schets van type Gamblebyn-DD.	
Afbeelding 6.22:	Snijpatroon schoen Lübeck-Jj.	
Afbeelding 6.23:	Schets Lübeck-Jj	
Afbeelding 6.24:	Schets van schoen type Parma Jj	
Afbeelding 6.25:	IJzeren sleutel zijaanzicht.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.26:	Puntbeitel zijaanzicht.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.27:	Lepelboor zijaanzicht.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.27a:	Tekening lepelboor. Schaal 1:1.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.28:	Hanger of pendant. Schaal 1:1.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.29:	Tekening en foto ijskrab	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.30:	Sintels in de constructie van het schip. Bron: Vlierman 1996.	Vlierman, 1996.
Afbeelding 6.31:	Denarius Lodewijk de Vrome uit Melle.	W. Bakker, 2018.
Afbeelding 6.32:	Denarius Egbert II uit Friesland.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.33:	Een penning van Burchard.	
Afbeelding 6.34:	Ronde plateauschijffibula uit de periode 800-1050 (vnr. 463). Schaal 2:1.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.35:	Fragment muntfibula van lood-tin uit de periode 816-900 (vnr. 429)	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.36:	Tekening en foto draadfibula 8de-10de eeuw.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.37:	Complete kam (vnr.420) steelloos enkelvoudig met grof-fijn verdeling. Schaal 1:2.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.38:	Complete naald. Schaal 1:2.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.39:	Glissen. Schaal 1:2.	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.40:	Fragment van een deur of een luik (S215).	Archeologie Zwolle, 2018.
Afbeelding 6.41:	Fragment van een mand of wan (S158) tijdens de aanleg van het vlak in put 2.	Archeologie Zwolle, 2018.

Tabellen

Tabel	Omschrijving	Bronvermelding
Tabel 4.1:	Overzicht eigenaren van het perceel F1454.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.2:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1456-F1456A.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.3:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1457.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.4:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1458.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.5:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1459.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.6:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1460.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.7:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1461.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.8:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1462.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.9:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1463.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.10:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1464.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.11:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1465.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.12:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1466.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.13:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1467.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.14:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1468.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.15:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1469.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.16:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1470.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.17:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1471.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.18:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1472.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.19:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1473.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.20:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1474.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.21:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1475.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 4.22:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1476.	Archeologie Zwolle, 2018.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

Tabel	Omschrijving	Bronvermelding
Tabel 4.23:	Overzicht eigenaren van het perceel F 1477.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.1:	Het aantal fragmenten aardewerk aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.2:	Verdeling Minimum Aantal Exemplaren (MAE) van Karolingisch aardewerk aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.3:	Verdeling in aantal fragmenten van baksels van Pingsdorf aardewerk volgens het Tielse systeem aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.4:	Verdeling in baksels volgens het Tielse systeem van Paffrath baksels in Minimum Aantal Exemplaren (MAE) aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.5:	Verdeling van baksels van kogelpot aardewerk in Minimum Aantal Exemplaren (MAE) op basis van hardheid en magering aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.6:	Indeling van baksels van Kogelpot aardewerk in Minimum Aantal Exemplaren (MAE) op basis van de soort magering aangetroffen op de Melkmarkt te Zwolle.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.7/6.8:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.9:	De verschillende keramiek soorten.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.10:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.11:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.11a:	De verschillende keramiek soorten.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.12:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.13:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.14:	De verschillende soorten keramiek.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.15:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen Pingsdorf-type aardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.
Tabel 6.16:	Variatie in magering, textuur en hardheid binnen het kogelpotaardewerk.	Archeologie Zwolle, 2018.

Literatuurlijst

- Bardet, A.C., 1995. Pottery Traded to Dorestad: some Exploratory Archaeometrical Analyses of Early Medieval Rhenish Wares, Amersfoort (*Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 41*), 187-252.
- Bartels, M. 1993. Pottery remains from a fire in a 13th century stone building in Deventer. In: Clevis, H./ J. Thijssen (ed.): *Assembled articles 1. Symposium on Medieval and Post-Medieval Ceramics*, Nijmegen, 139-152.
- Bartels, M., J.W. Oudhof en J.Dijkstra, 1997. Duisburgse waar uit Ottoons Tiel, een keramisch gidsfossiel voor de tiende eeuw? In: Westerheem 3, Amsterdam (*Westerheem jaargang 46*), 2-15.
- Bartels, M. 2006. De Deventer wal tegen de vikingen, archeologisch en historisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse wal en stadsmuren (850-1900) en een vergelijking met andere vroegmiddeleeuwse omwalde nederzettingen, Deventer (*RAD 18*).
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland*.
- Boekhorst, B.J.H. te, 2001. *Een overzicht van in de provincie Friesland geslagen munten vanaf de zevende eeuw*.
- Boer, P. 2007a. Melkmarkt 1,3,5,7 en 9 in Zwolle. Archiefonderzoek bouwdoSSIERS, *arcx-rapport 0702-a*.
- Boer, P. 2007b. Melkmarkt 7 en 9 in Zwolle. Bouwhistorische verkenning, *arcx-rapport 0702*.
- Boer, P. 2015. Tijdbeeld Melkmarkt 7 en 9 in Zwolle. Bouwhistorische documentatie, *arcx-rapport 0896*.
- Borremans, R. en R. Warginaire, 1966. *La Ceramique d'Andenne*, Rotterdam.
- Bruijn, A., 1962-196.: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlmburg, Amersfoort (*Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 12/13*), 357-459.
- Bult, E.J. 2012. Aardewerk. In: Vredenberg, A.H.L. en M.C. van Trierum 2012: Rotterdam Markthal, Archeologisch onderzoek 1, Rotterdam (*BOORrapporten 469-deel 1*), 85-131.
- Casparie, W.A. 1988. De lokatie gedempte kattendiep – Casino. Hout. In: Broekhuizen, P.H. (red.), *Kattendiep Deurgraven. Historisch onderzoek aan de noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*. Groningen, 132-140.
- Casparie, W.A. en K. Helfrich, 1992. De houten voorwerpen. In: Broekhuizen, P.H. (red.), *Van Boerenerf tot bibliotheek. Historische, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, p. 431-475.
- Clark, J. The Medieval horse and its equipment c. 1150-c.1450. *Medieval finds from excavations in London: 5. Museum of London*.
- Clevis, H. De 11de eeuwse haven aan de Voorstraat in Zwolle. In: L. van Dijk (red.) *Stedelijk Museum Zwolle. Perspectieven*, 23-27.
- Clevis, H., M.D.J. Klomp en M. Groenhuijzen, 2009. De opgraving "de Smeden", Zwolle (*Archeologische Rapporten Zwolle 50*).
- Coupland, S. 2013. Medieval and modern hoards. Four Christiana Religio hoards of Louis the Pious (814-840). In: *The Numismatic Chronicle, Vol. 173*, 349-358.
- Dijkstra, J. 1998. Archeologisch onderzoek in de binnenstad van Tiel juni t/m September 1996, lokaties Koornmarkt en Tol-Zuid, Amersfoort (*RAM 7*).

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

- Doesburg, J. van en A.M. Bakker, 1999. Archeologisch aanvullend onderzoek (AAO) in de binnenstad van Tiel, vindplaats Tiel-Bleekveld, Amersfoort (*RAM 72*).
- Doesburg, J. van en W.J.H. Verwers, 2004a. Aardewerk. In: M. Sier, J. van Doesburg en W.J.H. Verwers (red.). *Wijk bij Duurstede Frankenweg/Zandweg (ADC rapport 282)*, 18-35.
- Doesburg, J. van en W.J.H. Verwers 2004b. Aardewerk. In: M.F.P. Dijkstra. *Gulle gaven, greppels en waterputten. De opgraving Wijk bij Duurstede David van Bourgondiëweg (AAC-publicaties 26.)*, 28-45.
- Doeve, P. en E. Jansma 2017. Dendrochronologisch onderzoek houtvondsten Melkmarkt, Zwolle (MEL-15). *BAAC Rapport D-16.0249*.
- Es, W.A. van en W.J.H. Verwers, 1980. Excavations at Dorestad 1. Hoogstraat I, Amersfoort (*Nederlandse oudheden 9*).
- Es, W.A. van en W.J.H. Verwers, 2009. Excavations at Dorestad 3, Amersfoort (*Nederlandse oudheden 16*).
- Farley, M. 1976. Saxon & medieval Walton, Aylesbury: excavations 1973-4. In: *Rec. Buckinghamshire 20*, 153-290.
- Fermin, B. 2014. De Apenstert. Huizen, straten en scheepsresten uit de 13de eeuw aan het Broederenkerkplein in Zutphen. *Zutphense Archeologische Publicaties 94*.
- Fermin, B., M. Groothedde, D. Kastelein en D. Rijs 2016. De Groenmarkt. Archeologisch onderzoek tijdens de herinrichting van de Groenmarkt in Zutphen. *Zutphense Archeologische Publicaties 114*.
- Frick, H.J. 1993. Karolingisch-ottonische Scheibenfibeln des nördlichen Formenkreises. *Offa 49/50*, 243-463.
- Giertz, W. 1996: Middle Meuse valley ceramics of Huy-type: a preliminary analysis, in: *Medieval ceramics volume 20*, Warwickshire.
- Groothedde, M. 1991. *De grote stadsbrand van 1284*.
- Groothedde, M., B. Fermin en D. van Krimpen 2006. De middeleeuwen op straat (2). Laat-middeleeuwse straatdekken in de Oude Wand in Zutphen. *Zutphense Archeologische Publicaties 24*.
- Groothedde, M. en B. Fermin 2007. Verdwenen huizen, tufstenen torens en houten straten rond de Apenstert. Riooltracébegeleiding Rozengracht-Broederenkerkhof-Kreynckstraat. *Zutphense Archeologische Publicaties 27*.
- Groote, K. De 2008. Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen, Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), Brussel (*Relicta Monografieën 1*).
- Goubitz, O., C. van Driel-Murray & W. Groenman-van Waateringe. 2001. *Stepping through Time. Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*.
- Hamming, C. 2010. Tussen Vecht en Schipbeek. Veranderingen in de waterafvoer van Salland door natuurlijke en door menselijke invloed, een historisch-geografische studie. In: H. Clevis en S. Wentink (red.) *Overijssels Erfgoed. Archeologische en Bouwhistorische Kroniek 2009*, 117-165.
- Huijsmans, W. 1997. Melkmarkt 39. Drie huizen aan de Grote Aa. In: L. van Dijk (red.) *Stedelijk Museum Zwolle. Perspectieven*, 27-35.

- Ilisch, P. 1998. Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen I: Die Münzprägung in den Räumen Utrecht und Friesland im 10. und 11. Jahrhundert. In: *Jaarboek voor Munt- en penningkunde*. 84-85. S. 1-272.
- Janssen, H.L. 1983. Het middeleeuwse aardewerk: ca. 1200-ca. 1550. In: H.L. Janssen (red.) *Van bos tot stad*, 188-222.
- Janssen, H.L. 1983. Bewerkt hout. In: H.L. Janssen (red.) *Van bos tot stad*, 284-292.
- Keller, C., 1996. *Die Karolingische Keramik aus einem Töpferofen auf den Grundstück Von-Groote-Strabe/Buschgasse in Bornheim-Walberberg*, Bonn (doctoraalscriptie).
- Keller, C., 2004. Badorf, Walberberg und Hunneschans. Zur zeitlichen Gliederung karolingerzeitlicher keramik vom Köln-Bonner Vorgebirge. In: *Archäologisches Korrespondenzblatt* 34, 125-137.
- Klomp, M.D.J., 2003. Op den Hoge Kamp, Zwolle (*Archeologische Rapporten Zwolle* 8).
- Klomp, M.D.J., 2012. De Nieuwmarkt, de hof van Vollenhove en het Betlehemklooster, Zwolle (*Archeologische Rapporten Zwolle* 71)
- Klomp, M.D.J. (red.), 2018. Myosotis, in de schaduw van het Sint Geertruidengasthuis. Archeologisch onderzoek tussen Boven Nieuwstraat en Burgwal, Kampen (*Archeologische Rapporten Kampen* 4).
- Kluge-Pinsker, A., 1988. *Die Entwicklung der Keramikproduktion in Duisburg im 9. Und 10. Jahrhundert*, Duisburg (typescript dissertatie).
- Koning, J. de 2012. Het aardewerk in: Dijkstra, J., 2012: Het domein van de boer en de ambachtsman, Amersfoort (*ADC-rapport 3100*), 117-235.
- Lange, S., 2015. Houtsoortbepaling van houtmonsters uit Zwolle (project MEL 15). *BIAXnotitie* 379.
- Lauwerier, R. en H. van Klaveren 1995. Bewerkt bot. In: R.M. van Heeringen, P.A. Hendriks en A. Mars (red.) *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, 193-212.
- MacGregor, A. 1985. *Bone, Antler, Ivory and Horn: the Technology of Skeletal Material since the Roman Period*.
- Mittendorf, E.S., 2004. *Kelders vol scherven*, Onderzoek naar keramiekcomplexen uit de 9de tot de 12de eeuw afkomstig uit de Polstraat te Deventer (*RAD* 13).
- Mittendorf, E.S., 2007. *Huizen van Heren*, Archeologisch onderzoek naar het proces van verstedelijking en de vorming van een stedelijke elite in het Polstraatkwartier van Deventer, ca. 800-1250. (*RAD* 20).
- Mommsen, H., A. Hein en E. Hähnel, 1997. Classification of medieval ceramics in the Rhineland and neighbouring areas by neutron activation analysis in: *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry Vol. 216 No.2*, Budapest, 247-252.
- Oudhof, J.W. 1996. De handelsfunctie van Tiel in de periode van de late negende tot en met de begin elfde eeuw. *Een historisch archeologische verkenning aan de hand van vier stadskernopgravingen in de binnenstad van Tiel* (Scriptie, Universiteit van Amsterdam).
- Oudhof, J.W., M.J.P. Dijkstra en A.A.A. Verhoeven (red.) 2000. "Huis Malburg" van spoor tot spoor. Een middeleeuwse nederzetting in Kerk-Avezaath (*RAM* 81).
- Redknapp, M., 1999. Die römischen und mittelalterlichen Töpfereien in Mayen, In: *Berichte zur Archäologie an Mittelrhein und Mosel* 6, 11-402.

Een handelsnederzetting langs de Grote Aa

- Roëll, E. Voorstraat 11 te Zwolle. In: H. Clevis, H. Jansen en J. de Jong (red.) *Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle 4*, 47-47
- Rother, A., 2001. Chemische und mineralogische Untersuchungen an Keramik Pingsdorfer Art aus dem nordeuropäischen Raum – Referenzgruppen für chemische Herkunftsbestimmungen. In: Lüdtké H. & Schietzel K. (eds.), *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*, Neumünster (Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6), 429-464.
- Sanke, M., 2001. Gelbe Irdeware. In: H. Lüdtké en K. Schietzel (red.). *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*, 271-428.
- Sanke, M., 2002. *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf, Mainz*.
- Sarfati, H. 2007. *Archeologie van een deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht*.
- Spek, T. 1996. Het rivierenlandschap van de IJssel. In: T. Spek, F.D. Zeiler en E. Raap (red.) *Van de Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 47-73. Stichting voor Bodemkartering 1990. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 21 West Zwolle.
- Stoepker, H., 2011. *Het begin van de aardewerkproductie in Brunssum en Schinveld in het licht van de regionale nederzettingsgeschiedenis*, Wijlre.
- Theuws, F., A. Verhoeven en H.H. van Regteren Altena, 1988: Medieval Settlement at Dommelen, Parts I and II, Amersfoort (*Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 38*), 229-430.
- Ulbricht, I. 1978. *Die Geweihverarbeitung in Haithabu*.
- Verhoeven, A.A.A., 1998. *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland*, Amsterdam.
- Vlierman, K., 1996. '... Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mossen. Een breekmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd. Scheepsarcheologie I, *Flevovericht 386*.
- Volken, M., 2014. *Archaeological footwear. Development of shoe patterns and styles from Prehistory till the 1600's*.
- Vries, D.J. de 1998. De middeleeuwse wijk Voor(stre)straat in Zwolle. In: H. Clevis, H. Jansen en J. de Jong (red.) *Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle 4*, 13-25.

